

**O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA
O`RTA MAXSUS TA`LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI**

M.ABIDOV

B U D J E T T A S N I F I

O`quv qo`llanma

TOSHKENT 2018

Mazkur o'quv qo'llanmada byudjettizimi byudjetlari ijrosi jarayonida byudjettasnifini qo'llashning dolzarb masalalari hamda ilmiy va uslubiy jihatlari yoritilgan. O'quv qo'llanmada byudjettasnifiga doir iboralar, tushunchalar, o'zlashtirish uchun savollar, test savollari, adabiyotlar ro'yxati keltirilgan.

O'quv qo'llanma ta'lim muassasalari talabalari, o'qituvchilar, tadqiqotchilarga mo'ljallangan bo'lib, undan byudjettizimi byudjetlari ijrosi sohalarida faoliyat yuritayotgan hisobchi mutaxassislar, shuningdek ushbu fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Taqrizchilar:

A.Avlokulov – Toshkent moliya instituti, “Audit” kafedrası dotsenti, i.f.n.

D.Po'latov – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi boshlig'ining birinchi o'rinbosari, i.f.d., dotsent

O'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'nalishlari bo'yicha o'quv - uslubiy birlashmalar faoliyatini muvofiqlashtiruvchi Kengashida muhokama qilingan va tavsiya etilgan.

(__-sonli bayonnoma, 2018 yil “__” _____)

Kirish

Jamiyat iqtisodiy va ijtimoiy tuzilishining shakllanishi va rivojlanishida, siyosatning qabul qilingan har bir tarixiy bosqichi doirasida amalga oshiriladigan nazorat muhim rol o'ynaydi. Davlatimiz rahbari tomonidan amalga oshirilayotgan iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar eng avvalo xalq farovonligi va xalq manfaatlari uchun xizmat qilmoqda. *Biz avvalo iqtisodiyotni isloh qilish va erkinlashtirish borasidagi ishlarimizni yanada chuqurlashtirish, uning soha va tarmoqlarini tarkibiy jihatdan o'zgartirish bo'yicha boshlangan ishlarni jadallashtirishimiz kerak.*¹

Davlatga ijtimoiy va iqtisodiy siyosatni amalga oshirishga imkon beradigan mexanizmlardan biri bu davlatning moliyaviy tizimi va uning tarkibiga kiruvchi davlat byudjeti hisoblanadi. Aynan davlat byudjeti orqali markazlashgan va markazlashmagan pul fondini shakllantirish hamda undan foydalanishga qaratilgan harakatlar amalga oshiriladi. Byudjetbu – daromadlar va xarajatlarning smetasi hisoblanadi. Ular o'zining tarkibi, manbasi, ishlatilishi yo'nalishiga ko'ra turli xildir. Byudjet tizimining yagonaligini ta'minlash uchun ular tasniflanadi. Byudjetni tuzish va ijrosini amalga oshirish uchun va byudjettizimining barcha darajalari ko'rsatkichlarini taqqoslanishini ta'minlashda, byudjettizimi byudjetlarining barcha daromadlari va xarajatlarini, hamda byudjettaqchilligini qoplash manbalariniguruhlashda byudjettasnifidan foydalaniladi.

Mazkur ishning maqsadi byudjettasnifining iqtisodiy mazmuni va ahamiyatini ochib berishdan iborat. Buning uchun avval, byudjettasnifining tarkibi, tamoyillari va uning O'zbekiston Respublikasi byudjetjarayonidagi rolini aniqlash hisoblanadi. Mamlakatimizda davlat moliyasini boshqarishni isloh qilish, byudjetmablag'lari maqsadli ishlatilishi ustidan nazoratni kuchaytirish hamda byudjettizimi byudjetlari ijrosining shaffofligini oshirish bugungi kunda dolzarb

¹Shavkat Mirziyoyev. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz". O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. Toshkent - «O'zbekiston» - 2016. 14-bet.

masala hisoblanadi. Shu sababli mazkur yoʻnalishda yozilgan oʻquv qoʻllanmani dolzarb mavzulardan biri desak boʻladi. Ushbu oʻquv qoʻllanma iqtisodiy mutaxassisliklar uchun yaratilgan boʻlib, unda asosan byudjet tasnifining davlat byudjettizmi byudjetlari ijrosi jarayonidagi oʻrni va ahamiyati, byudjetdaromadlari, xarajatlari hamda byudjettaqchilligini qoplash manbalari tasniflarining amaldagi holati asosida ishlab chiqilgan.

Oʻquv qoʻllanmani yaratish jarayonida byudjettasnifini qoʻllanilishiga oid amaldagi meʼyoriy-huquqiy hujjatlar, xorij adabiyoti, maxsus adabiyotlar, ilmiy maqolalar va boshqa tegishli manbalardan keng foydalanildi.

I BOB. “BYUDJET TASNIFI” FANINING MAZMUNI, PREDMETI VA AHAMIYATI

Reja:

- 1. “Byudjet tasnifi” fanining predmeti va mazmuni;**
- 2. “Byudjet tasnifi” fanining ahamiyati;**
- 3. Fanning boshqa iqtisodiy fanlar bilan bog‘liqligi.**

Tayanch so‘z va iboralar

• Byudjet tasnifi	• iqtisodiy fanlar
• Byudjet tasnifining predmeti	• fanning maqsadi
• Byudjet tasnifining ahamiyati	• xarajatlarning hududiy tasnifi
• Byudjet daromadlari tasnifi	• Byudjet taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi

1.1. “Byudjet tasnifi” fanining predmeti va mazmuni

“Makroiqtisodiy barqarorlikni yanada mustahkamlash va iqtisodiy o‘shishning yuqori sur‘atlarini saqlab qolish, jumladan, Davlat byudjeti barcha darajada mutanosib, milliy valyuta va ichki bozordagi narx darajasi barqaror bo‘lishini ta‘minlash - eng muhim ustuvor vazifamizdir” degan edilar muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev.²

Iqtisodiyotni barqaror o‘shishida, byudjetdaromadlarini shakllantirilishida va amalga oshirilayotgan xarajatlarni nazorat qilinishida byudjettasnifi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Bundan kelib chiqib O‘zbekiston Respublikasida

²Shavkat Mirziyoyev- “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak” Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma‘ruzasi. 2017 yil 14 yanvar. Toshkent - «O‘zbekiston» - 2017. 8- bet.

iqtisodiyot tarmoqlari uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlash muhim vazifa hisoblanadi. Moliya sohasi bo'yicha talabalarni o'qitishda "Byudjet tasnifi" fani ham boshqa iqtisodiy fanlar bilan birgalikda o'qitilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

"Byudjet tasnifi" fanining asosiy maqsadi – talabalarda Byudjet tizimi byudjetlarini tuzish, ijrosini ta'minlash, ijrosi ustidan nazorat qilish hamda byudjetijrosi to'g'risidagi hisobotni tayyorlashda Byudjet tasnifidan foydalanishning nazariy va amaliy bilimlarini shakllantirishdan iborat.

"Byudjet tasnifi" fanini o'qitishdan asosiy maqsad:

- talabalarga davlat byudjetini tashkil etishda byudjet tasnifi haqida nazariy bilimlar berish, ularda mamlakatda amalga oshirilayotgan institutsional islohotlarning bugungi bosqichida davlat moliyasini boshqarishda amalga oshirilayotgan o'zgarishlarning asosiy yo'nalishlari va byudjet tasnifini qo'llanilishini takomillashtirish bo'yicha asosiy ko'nikmalar hosil qilish;

- talabalar davlat byudjeti ijrosi jarayonida byudjet tasnifini qo'llash nazariyasi va amaliyotiga oid bilimga, o'quvga va ko'nikmalarga ega bo'lish;

- talabalar umumnazariy fanlardan olgan bilimlari bilan bir qatorda, byudjet-moliyaviy qonunchilik borasidagi yangiliklardan va amaliyotidagi o'zgarishlardan xabardor bo'lish.

Ushbu maqsaddan kelib chiqqan holda mazkur fan o'z predmetini o'rganish uchun quyidagi vazifalarni qo'yadi:

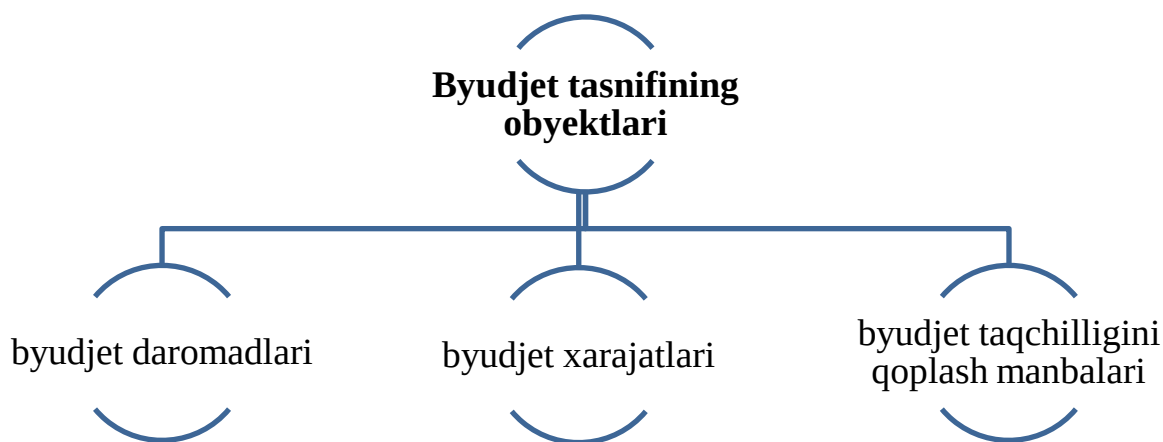
- Byudjet tasnifining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati va ahamiyatini o'rganish;
- O'zbekiston Respublikasida byudjet tasnifini tashkil qilishning huquqiy va tashkiliy asoslari;
- byudjet tasnifining maqsadi, vazifalarini;
- byudjet tasnifining turlari tavsifini;
- byudjet daromadlari tasnifini;

- byudjetdaromadlari manbalariga ko‘ra tasnifini;
- byudjetdaromadlarini turlariga ko‘ra tasnifini;
- byudjetxarajatlari tasnifini;
- xarajatlarning vazifaviy tasnifini;
- xarajatlarning tashkiliy tasnifini;
- xarajatlarning iqtisodiy mohiyatiga ko‘ra tasnifini;
- xarajatlarning hududiy tasnifini;
- byudjettaqchilligini moliyalashtirish manbalari bo‘yicha tasniflanishini;
- g‘aznachilik tizimi sharoitida byudjettasnifidan foydalanish tartibi bo‘yicha nazariy-amaliy bilimlarni uzviylik va uzluksizlikda o‘rgatishdan iborat.

Byudjet tasnifining predmeti bu byudjettizimi byudjetlari ijrosi jarayonida byudjetdaromadlari va byudjetxarajatlari, hamda byudjettaqchilligini qoplash manbalari harakatiga oid iqtisodiy munosabatlarni guruhlash majmuasidir.

Byudjet tasnifining subyektlari bo‘lib, moliya organlari (O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va uning hududiy boshqarmalari, bo‘limlari), O‘zbekiston Respublikasi moliya vazirligi G‘aznachiligi va uning hududiy bo‘linmalari, Davlat maqsadli jamg‘armalari, byudjettashkilotlari bo‘lib hisoblanadi.

Byudjet tasnifining obyektlari bo‘lib, byudjettizimi byudjetlari ijrosi jarayonida byudjetdaromadlari va xarajatlari, hamda byudjettaqchilligini qoplash manbalari hisoblanadi (1.1.-Rasm).

1.1.-Rasm. Byudjet tasnifining obyektlari.

Byudjet tasnifi davlat byudjetidan mablagʻ oluvchi tashkilotlar tomonidan Davlat byudjeti va davlatning maqsadli jamgʻarmalari byudjetlarini tuzish, koʻrib chiqish va ijrosini amalga oshirish, shuningdek ularni ijrosi toʻgʻrisidagi hisobotni tayyorlashda foydalaniladi.

Soliqsiz daromadlarining roʻyxati barcha darajadagi byudjetlar boʻyicha bir xil boʻlib, u Byudjet tasnifi bilan belgilanadi.

Byudjet tasnifi – qaror qabul qilish tizimining muhim vositasi boʻlganligi sababli, unda davlatning asosiy funksiyalaridan kelib chiqadigandavlat faoliyatining maqsadli yoʻnalishlari aniq koʻrsatilgan boʻlishi kerak.

Byudjet tasnifining alohida xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- Byudjet tasnifi asosidabyudjettizimi byudjetlari ijrosi hisobini tashkil etilishi;
- Byudjet tasnifi asosidabyudjettizimi byudjetlari ijrosini nazorat qilinishi;
- Byudjet tasnifi asosida daromadlar va xarajatlar smetasi ijrosini nazorat qilinishi;
- Davlat byudjeti gʻazna ijrosi sharoitida byudjettizimi byudjetlari daromadlari, xarajatlari va byudjettaqchilligini qoplash manbalari tasnifi asosida ularning hisobini tashkil etilishi va yuritilishi;

- Byudjet tashkilotlarida soha xususiyatlari bo'yicha daromadlar va xarajatlar turlari kodlari asosida hisobni tashkil etilishi va boshqalar.

1. “Byudjet tasnifi” fanining ahamiyati

Byudjet jarayonining barcha bosqichlaridabyudjettizimi byudjetlari va davlat maqsadli jamg'armalari ijrosini ta'minlashda byudjettasnifidan foydalangan holda byudjetni loyihalash, ijro etish, hisobotlarni tayyorlashda byudjetning tasnif ko'rsatkichlaridan foydalaniladi.

Shu boisdan ham “Byudjet tasnifi” fani respublikamizdagi Byudjet tizimi byudjetlari va davlat maqsadli jamg'armalari ijrosini tuzish, tashkil etish, boshqarish va nazorat qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

“Byudjet tasnifi” fani moliya sohasi bo'yicha talabalarni o'qitishdagi maxsus fan hisoblanadi. Byudjet tasnifi fani boshqa iqtisodiy fanlar bilan, jumladan “Byudjet tizimi”, “Davlat Byudjeti”, “Byudjet hisobi” fanlari bilan bir qatorda o'qitiladi. “Byudjet tasnifi” fanining ahamiyati shundaki, byudjettizimibyudjetlarini tuzish va ijro etish bo'yicha asosiy metodologik hujjat bo'lgan byudjettasnifining amal qilish mexanizmlarini o'rgatuvchi fan bo'lib xizmat qiladi.

Byudjet jarayonining barcha bosqichlarida byudjettizimi byudjetlari va davlat maqsadli jamg'armalari ijrosini ta'minlashda byudjettasnifidan foydalangan holda byudjetni loyihalash, ijro etish, hisobotlarni tayyorlashda byudjettasnifi ko'rsatkichlaridan foydalaniladi.

Shu boisdan ham “Byudjet tasnifi” fani respublikamizdagi byudjettizimi byudjetlari va davlat maqsadli jamg'armalari ijrosini tashkil etish, boshqarish va nazorat qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Byudjet tizimidagi byudjetlarni tuzish va ijro etish bo'yicha asosiy metodologik hujjat bo'lib Byudjet tasnifi xizmat qiladi.

Byudjet tasnifi – Byudjet tizimining barcha darajalaridagi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini, shuningdek, ushbu byudjetlarning taqchilliklarini

moliyalashtirish manbalari va davlat qarzi turlarini birxil belgi bo'yicha qonunga muvofiq guruhlash bo'lib, undan byudjetlarni tuzishva ijro etishda tasnif obyektlariga guruh kodlarini berish orqali foydalaniladi. Tasnif barcha darajadagi byudjetlar ko'rsatkichlarining qiyosiylikini, ularni iqtisodiy va statistik tahlil qilish imkoniyatini ta'minlaydi³.

Byudjet tasnifining ahamiyati shu bilan belgilanadiki, undan:

- davlat byudjetini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish va ijro etishda;
- Byudjetmablag'larining ajratilishi va ulardan foydalanilishiniazorat qilishda;
- turli darajadagi byudjetlarning ko'rsatkichlarini bir-biri bilantaqqoslashda;
- barcha darajada jamlangan byudjettizimini tuzishda foydalaniladi.

1999-yilga qadar O'zbekistonda sobiq ittifoq davrida ishlab chiqilgantasnif qo'llanilar edi. Byudjet qismlar, bo'limlar va moddalarga bo'linib,o'zida funksional va iqtisodiy tasnifning umumlashtirilgan belgilarinimujassamlashtirardi. U xalqaro standartlar talabiga javob bermas va Milliy Schyotlar Tizimiga muvofiq kelmas edi. Yuqorida qayd etilgan kamchiliklar 2000 yil byudjetiga nisbatan qo'llanilgan yangi tasnifda hisobga olindi. Bu tasnif byudjetni iqtisodiy tasnifga muvofiq to'rt asosiy toifaga ajratib, tahliliy imkoniyatlarni kengaytirdi va byudjetmablag'laridan foydalanishda lozim darajada moslashuvchanlikni ta'minladi. Bu toifalar: ishhaqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar, ijtimoiy to'lovlar, kapital qo'yilmalar va boshqalar.

Byudjet tasnifi quyidagi **tamoyillarga**asoslanadi:

- to'liqlik (byudjetjarayonining barcha ishtirokchilarini qamrab oladi);
- yagonalik (byudjetjarayonining barcha ishtirokchilari uchun yagonadir);
- o'zaro muvofiqlik (byudjettasnifi kodlari bir vaqtning o'zida byudjetjarayonining turli operatsiyalarini aks ettirishi kerak emas).

³O'zbekiston Respublikasi byudjettizimi: Darslik / Z.X.Srojiddinova. –Toshkent, 2010 yil.

Byudjet tasnifi byudjettizimi byudjetlarining daromadlari va xarajatlarini, shuningdek Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalarining guruhlanishi bo‘lib, quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tasnifi;
- Byudjet tizimi byudjetlari xarajatlarining tasnifi;
- Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi⁴.

Byudjet tasnifi byudjettizimi byudjetlarini shakllantirish, tuzish hamda ijro etishni tizimlashtirish uchun foydalaniladi va u byudjetma'lumotlari xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma'lumotlari bilan qiyoslanishini ta'minlaydi.

1.2. Fanning boshqa iqtisodiy fanlar bilan bog‘liqligi

Davlatning barcha bo‘g‘inlari o‘z faoliyati davomida har kuni daromadlarni tushishi va xarajatlarni amalga oshirish bo‘yicha ish olib boradi. Bunday operatsiyalarning hajmi va turlari yetarli darajada ko‘p va turli xildir. Ular ma'lum tizimlashtirishni talab etadi va tegishli byudjetlarda aks ettirilishi lozim. Barcha darajalardagi byudjetlarni tuzish va ijrosini amalga oshirishda yagona uslubiy hujjat-byudjettasnifidan foydalaniladi. Byudjetning daromadlari va xarajatlarining manbalari, ishlatilish yo‘nalishlari va boshqa xususiyatlarga ko‘ra turlichadir. Mamlakatning yagona byudjettizimi doirasida daromadlar va xarajatlarni rejalashtirish va hisobini ta'minlash maqsadida ular tasniflanadi.

“Byudjet tasnifi” fani “Moliya”, “Davlat byudjeti”, “Soliqlar va soliqqa tortish”, “Byudjet hisobi” va boshqa maxsus fanlar bilan o‘zaro uzviy bog‘liq hamda uslubiy jihatdan uzviy holda o‘rganiladi.

“Byudjet tasnifi” - ixtisoslik fani hisoblanadi. Mazkur fanni o‘qitish uchun talaba o‘quv rejasida rejalashtirilgan “Moliya”, “Davlat byudjeti”, “Davlat maqsadli va byudjetdan tashqari jamg‘armalari”, “G‘aznachilik”, “Soliqlar va

⁴Budjet tasnifini qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnomani tasdiqlash haqidagi O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2010 yil 11 oktabrda №-2146 raqami bilan ro‘yhatdan o‘tkazilgan yo‘riqnoma.

soliqqa tortish”, “Byudjet hisobi”, “Buxgalteriya hisobi” fanlaridan bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi talab etiladi.

Nazorat uchun savollar:

1. “Byudjet tasnifi” fanining maqsadi nima?
2. Fanning asosiy vazifalari qanday?
3. Fanning predmeti nimadan iborat?
4. “Byudjet tasnifi” fanining ahamiyati qanday?
5. “Byudjet tasnifi” fani qaysi fanlar bilan bog‘liq o‘rganiladi?

2 BOB. “BYUDJET TASNIFINING MOHIYATI, VAZIFALARI VA TAMOYILLARI”

1. Davlat byudjetining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati va funksiyalari.
2. Byudjet tasnifining mohiyati, zarurligiva ahamiyati;
3. Byudjet tasnifining turlari va asosiy tamoyillari.
4. Byudjet tasnifi qo‘llanilishining xorij tajribalari.

Tayanch so‘z va iboralar

- byudjet
- davlat byudjeti
- byudjet tasnifi
- byudjet tasnifining zarurligi
- byudjet tasnifining ahamiyati
- byudjet daromadlari tasnifi
- daromad turlari tasnifi
- daromadlarning manbalar bo‘yicha tasnifi
- xarajatlarning tashkiliy tasnifi
- xarajatlarning funksional tasnifi
- xarajatlarning iqtisodiy tasnifi
- xarajatlarning hududiy tasnifi
- byudjet taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi
- byudjet tasnifining takomillashuvi
- byudjet xarajatlari tasnifi

2.1. Davlat byudjetining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati va funksiyalari.

Davlat byudjeti moliya tizimining muhim bo‘g‘ini sifatida mamlakatning asosiy moliya rejasini tashkil etuvchi va foydalanuvchi umumdavlat pul fondidir.

Byudjet so‘zi inglizcha “budget” – xalta ma’nosini anglatib davlatning ma’lum muddatga mo‘ljallab tuzilgan va qonun bilan tasdiqlangan daromadlari hamda xarajatlari hisobining bandlar bo‘yicha tasdiqlangan hujjatidir.

Davlat o‘z funksiyalarini muvaffaqiyatli bajarishi uchun, shuningdek, rivojlanishning har bir bosqichida dolzarb bo‘lgan strategik maqsadlarni amalga oshirish uchun mamlakatda yaratilgan moliyaviy resurslarning ma’lum bir qismini o‘z qo‘lida to‘plamog‘i obyektiv zaruriyatdir. Aynan shu obyektiv zaruriyatning mavjud bo‘lishi **davlat byudjetining** mavjud bo‘lishini va amal qilishini taqozo etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 3-moddasida O‘zbekiston Respublikasining Davlat byudjetiga ta’rif berilgan. Unga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasining davlatbyudjeti (Davlatbyudjeti) — davlatning davlat vazifalari va funksiyalarini moliyaviy jihatdan ta’minlash uchun mo‘ljallangan markazlashtirilgan pul jamg‘armasi;

Davlat byudjeti kishilik jamiyati taraqqiyotining ma’lum bir bosqichida paydo bo‘lgan bo‘lib, uning vujudga kelishi, eng avvalo, siyosiy tashkilot sifatida davlatning vujudga kelishi bilan bevosita bog‘liqdir. Har bir davr ijtimoiy tuzumiga tegishli bo‘lgan ishlab chiqarish munosabatlarning asosiy belgilari davlat faoliyatining va byudjetning taqsimlash mexanizmi sifatidagi mazmunini belgilab beradi.

Hozirgi sharoitda davlat byudjeti ijtimoiy munosabatlarning bir qismini ifoda etib, davlatning ixtiyoriga mamlakatda yaratilgan yalpi ichki mahsulot (milliy daromad)ning nisbatan kattagina qismini to‘plash va uni jamiyat taraqqiyoti turli sohalarining (iqtisodiyot, maorif, sog‘liqni saqlash, fan, madaniyat, ijtimoiy ta’minot, boshqaruv, mudofaa va boshqalar) rivojlanishiga yo‘naltirish imkonini beradigan muhim taqsimlash instrumenti (vositasi)dir.

O‘zining mohiyatiga ko‘ra, davlat byudjeti mamlakat moliya tizimining tarkibiy qismidan iborat bo‘lib, shunga mos ravishda u moliya tizimiga tegishli bo‘lgan barcha belgi (xususiyat)larga ega va unga tegishli bo‘lgan barcha funksiyalarni bajaradi. Bir vaqtning o‘zida, davlat byudjeti faqat o‘ziga xos bo‘lgan xarakterli xususiyatlarga ham egadirki, ular o‘z navbatida, davlat byudjetini moliya tizimining boshqa bo‘linmalaridan ajratib turadi va unda markaziy o‘rinni egallashga imkon beradi. Uning ana shunday xususiyatlaridan biri bevosita davlat (hukumat)ga tegishli ekanligidir. Haqiqatdan ham har bir mamlakatda davlat (hukumat) barcha moliyaviy munosabatlarning tashkilotchisi bo‘lsa-da, uning bu xislati, ya’ni mamlakatning moddiy va moliyaviy resurslarini asosiy taqsimlovchisi sifatidagi roli faqat byudjetda katta kuch bilan namoyon bo‘ladi.

Davlat byudjeti moliya tizimining markaziy bo'g'ini, qayta taqsimlash munosabatlarining iqtisodiy shakli hisoblanadi. Byudjet orqali milliy daromad qayta taqsimlanadi. Byudjet orqali qiymatni qayta taqsimlash nisbati moliyaning boshqa bo'g'inlariga nisbatan katta miqdorni tashkil etadi. Byudjet orqali qayta taqsimlash davlat moliyasi tarkibida markaziy o'rinda.

Davlat byudjetida, moliya tizimining boshqa bo'linmalaridan farqli o'laroq, ikki tushunchaning terminologik qo'shilishi mavjud:

- 1) byudjet– iqtisodiy (moliyaviy) kategoriya sifatida;
- 2) byudjet– mamlakatning asosiy moliyaviy rejasi sifatida.

Iqtisodiy kategoriya sifatida, davlat byudjeti - ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayonida hosil bo'lgan YaIM va milliy daromadning taqsimlanishi jarayonida davlat va mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari ehtiyojlari uchun zaruriy markazlashtirilgan pul fondlarini shakllantirish va ulardan foydalanish bilan bog'liq imperativ tavsifdagi pul munosabatlari tizimidir.

Huquqiy kategoriya sifatida, davlat byudjeti- davlat pul mablag'larining (shu jumladan, davlat maqsadli jamg'armalari mablag'larining) markazlashtirilgan jamg'armasi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

Moddiy ma'noda byudjet- tegishli darajadagi davlat va mahalliy hokimiyat idoralari faoliyatini ta'minlovchi, ular oldiga qo'yilgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy vazifalarni bajarish imkonini beruvchi markazlashtirilgan pul mablag'lari fondidan iboratdir. Davlat tomonidan rejalashtirilgan tadbirlarni byudjethisobidan moliyaviy ta'minlash deganda byudjetning aynan ana shu moddiy ma'nosi ko'zda tutiladi.

Byudjet iqtisodiy kategoriya sifatida quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- YaIMni qayta taqsimlash;
- Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish va rag'batlantirish;
- byudjetsohasidagi muassasalarni moliyaviy ta'minlash va davlatning ijtimoiy siyosatini amalga oshirish;

- nazorat.

2.2.Byudjettasnifining mohiyati, zarurligiva ahamiyati

Byudjet daromadlari va xarajatlarining tushish manbalarini turli-tumanligi, moliya-byudjetmunosabatlarining murakkabligi sharoitida davlat moliyasini boshqarishni pul oqimlarini harakatining qonuniy tasdiqlangan yagona tizimisiz tasavvur qilish juda mushkul. Shu maqsadda, tarkibiy bir-biriga yaqin byudjetko'rsatkichlarini umumlashtirish yo'llaridan biri bo'lib hisoblanadigan maxsus byudjettasnifi xizmat qiladi. Byudjet tasnifi o'z vazifa va funksiyalarini bajarish uchun mablag'larni qanday sarflashni ko'rsatib beradi.

Byudjet tasnifi smetalarni va byudjetlarni umumiy jamlanmaga birlashtirish uchun sharoit yaratadi, ularni ko'rib chiqishni soddalashtiradi va iqtisodiy tahlil qilish imkoniyatini yaratadi, byudjetijrosi nazorati va mablag'larini o'z vaqtida to'liq jamlanishini soddalashtiradi, hamda mablag'larni maqsadli ishlatilishi ustidan nazoratni osonlashtiradi. Byudjet tasnifi byudjetijrosi bo'yicha hisobotlardagi daromadlar va xarajatlarni solishtirish va byudjet mablag'lari sarflanishida moliyaviy intizomga rioya etilishini kuzatish imkoniyatini yaratadi. Davlat moliyasi aniqrog'i, davlat byudjetini tuzish aniq tamoyillarga asoslanadi, bu o'z navbatida muhim ahamiyatga molik bo'lgan byudjetjarayonining hamma bosqichlarini bir tizimga solish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Shunday tizimlardan biri bu byudjettasnifidir.

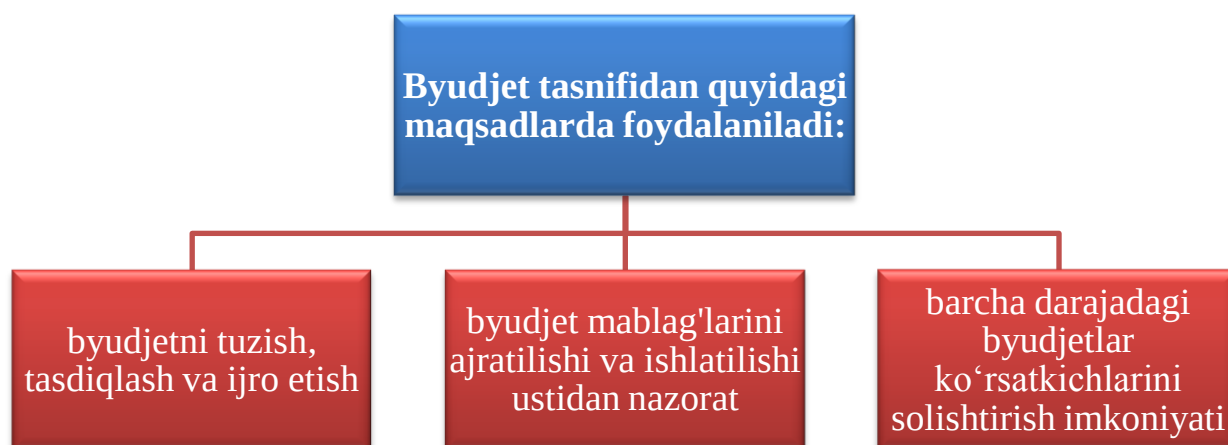
Iqtisodiy adabiyotlarda byudjettasnifining umumiy tamoyillariga, davlat va mahalliy byudjetdaromadlari va xarajatlarining mohiyati va ularni guruhlashtirish va byudjettasnifidan optimal ravishda foylanishga qaratilgan muhim fikrlar berilgan. Shuningdek, davlat va mahalliy byudjetlar jarayonida tasnifning iqtisodiy mohiyati va uning roli to'g'risida ham ko'p ta'kidlab o'tiladi. Bunda byudjetdaromadlari va xarajatlarini jamiyatning iqtisodiy hayotidagi, xususan ularni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdagi ahamiyati, tasnifni aniq belgilariga asosan guruhlashtirish, iqtisodiyotning tarmoqlari bo'yicha mohiyatini ochib berishga harakat qilinadi.

Byudjetni guruhlash tavsifi va ularni tuzish tamoyillari, byudjetdaromadlari va xarajatlarining ijtimoiy-iqtisodiy mazmuni, iqtisodiyotning tuzilishi va uni boshqarishga bog'liq ravishda aniqlanadi. Daromad manbalarini bilish va byudjetsarflarining yo'nalishini aniqlab olish, bu byudjetjarayonining samarali ishlashiga sharoit yaratadi.

Shuningdek, byudjetdaromadlari va xarajatlarini bir tizimga solib guruhlash nafaqat bir qancha o'xshash daromad va xarajatlarni birlashtirish imkoniyatini beradi, balki iqtisodiyotda moliyaviy nazoratni mustahkamlashni va byudjetintizomiga rioya etilishini ham ta'minlaydi. Davlat moliyasi tizimida byudjettasnifi byudjetholati haqidagi ma'lumotlarni tizimlashtiradi va hisob-kitob ma'lumotlarini ham ta'minlab beradi. Byudjet tasnifi Davlat byudjetini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish hamda ijro etish maqsadida byudjetma'lumotlarini tizimga solish uchun foydalaniladi. Byudjet tasnifi byudjetma'lumotlarini xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma'lumotlari bilan qiyoslashni ta'minlaydi. Byudjetning muhim qismini tashkil etuvchi tizim bu byudjettasnifi bo'lib, turli darajadagi byudjetko'rsatkichlarini o'zaro taqqoslash, moliyaviy manbalarni, byudjettaqchilligini qoplash manbalarini belgilash imkonini beradi.

Xalqaro tasniflash asosida davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarini milliy tasniflashni ishlab chiqish ko'zda tutiladi. Ushbu tasniflar davlat moliyasi hisobini yuritish va uni boshqarishni yaxshilash imkonini beradi. Turli darajadagi byudjetlarning barcha daromad manbalari va xarajat yo'nalishlari belgilanadi. Byudjet tasnifining yana boshqa ahamiyatlarini quyidagi rasmda ko'rishimiz mumkin (*Rasm-1*).

Ma'lumki, **byudjetqurilishi** mamlakatning davlat byudjeti va byudjettizimini, uning bo'g'inlari o'rtasidagi byudjetlararo munosabatlarni tashkil qilish shakllarini, byudjettasnifini, byudjettizimiga kiradigan barcha darajadagi byudjetlar faoliyatining huquqiy asoslarini, byudjetmablag'larini shakllantirish va sarflashdagi tartib-qoidalar va boshqalarni belgilab beradi.

Rasm-2.1. Byudjet tasnifining byudjetijosidagi roli.

Byudjet tasnifi hamma byudjetlarning ma'lumotlarini bir yagona davlat byudjetiga jamlash imkoniyatini yaratadigan asosiy tashkiliy funktsiyani amalga oshiruvchi hujjatgina bo'lib qolmay, u katta iqtisodiy ahamiyatga egadir. Tasnifda davlat byudjeti daromadlari va xarajatlari bir xil xususiyatlari bo'yicha guruhlanadi va ular bo'linmalar deb yuritiladi hamda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Turli darajadagi byudjetlar yagona byudjettasnifi ko'rsatkichlari doirasida shakllantiriladi va ijro etiladi, ya'ni tasnif obyektlariga berilgan guruhlashtirish kodlari bo'yicha daromadlar va xarajatlar guruhlanadi (*Rasm-2.*).

Barcha darajadagi byudjetlar yagona byudjettasnifi-daromadlar va xarajatlarni tasnif obyektlariga guruhlovchi xos raqam (kodlar) berish bilan guruhlash ko'rsatkichlari doirasida prognozlashtiriladi, shakllantiriladi va ijro etiladi.

Davlat moliyasi tizimida byudjettasnifi davlat byudjetining holati to'g'risidagi ma'lumotlarni hisobini yuritish va tizimlashtirishni ta'minlaydi.

Byudjet tasnifidan byudjetjarayonining barcha bosqichlarida foydalaniladi. Byudjet tasnifi tasdiqlangan byudjetasosida daromadlarni tushishi va xarajatlarni moliyalashtirishni hisobga olish imkonini beradi. Byudjet tasnifi asosida davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi hisobot tuziladi. Byudjet tasnifidan foydalanish

daromadlarni har bir turi bo'yichatushishi, xarajatlarni yo'nalishlar bo'yicha moliyalashtirish, bir turdagi tashkilotlar bo'yicha xarajatlar smetalarini taqqoslash, hamda tahlil qilish imkonini beradi. Uning asosida ko'rsatkichlar rivojlanishi dinamikalari va tendensiyalari kuzatiladi, byudjetmunosabatlari rivojlanishiga nisbatan prognozlar ishlab chiqiladi, hamda byudjetko'rsatkichlariga statistik ishlov beriladi.

Rasm-2.2. Byudjet tasnifining mazmuni⁵.

Tasnif barcha darajadagi byudjetlar ko'rsatkichlarining qiyosiyligini, ularni iqtisodiy va statistik tahlil qilish imkoniyatini ta'minlaydi.

Byudjet tasnifining ahamiyati shu bilan belgilanadiki, undan:

⁵«Budjet» (Tizimi, tuzilmasi, jarayoni) o'quvqo'llanma. T.S.Malikov, N.H.Haydarov. Toshkent. «IQTISOD-MOLIYA». 2008 yil.

- davlat byudjetini tuzish, ko‘rib chiqish, qabul qilish va ijro etishda;
- byudjetmablag‘larining ajratilishi va ulardan foydalanilishini nazorat qilishda;

- turli darajadagi byudjetlarning ko‘rsatkichlarini bir-biri bilan taqqoslashda;

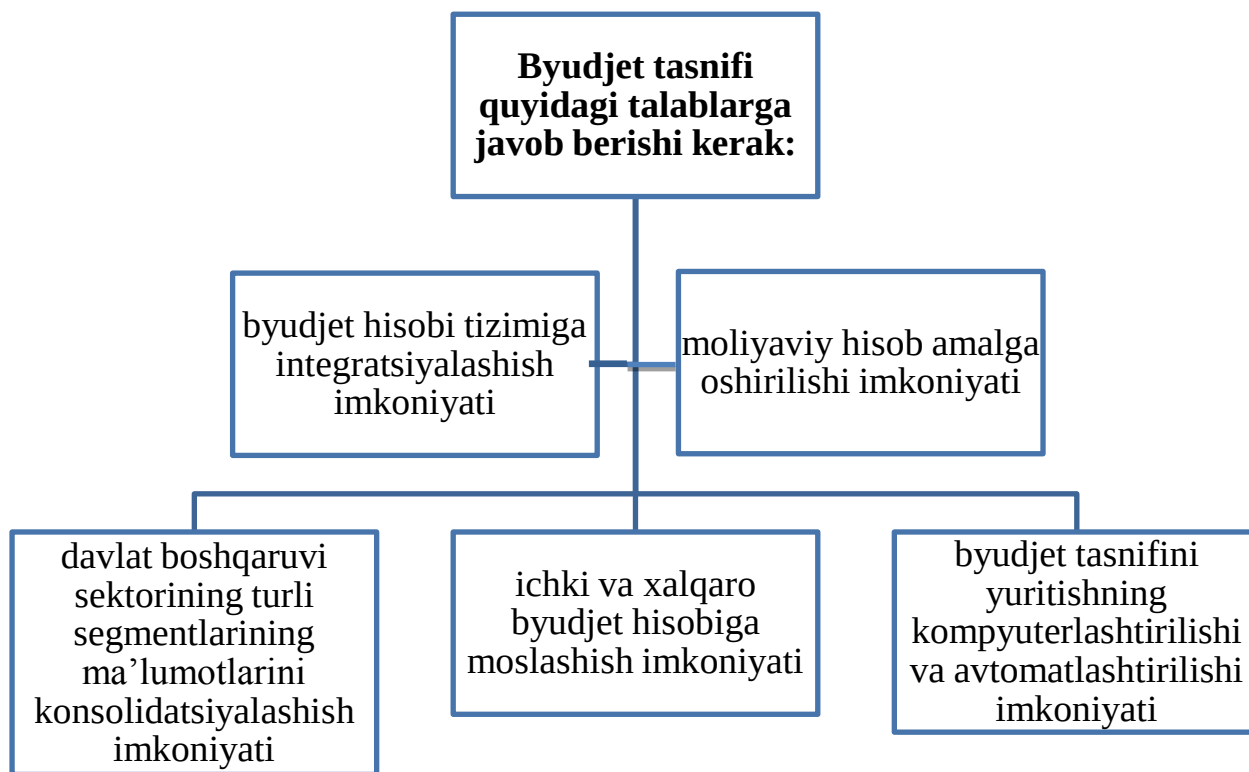
- barcha darajada jamlangan byudjettizimini tuzishda foydalaniladi.

Byudjet jarayonining samarali amalga oshirishda byudjettasnifi muhim ahamiyatga ega.

Byudjet tasnifi bir qator funksiyalarni bajaradi:

Birinchidan, u O‘zbekiston Respublikasi byudjettizimi yagonaligini ta’minlaydi. O‘zbekiston Respublikasi byudjetkodeksi byudjettizimi yagonaligi tamoyilini namoyon bo‘lishining biri sifatida, byudjettasnifining yagonaligidan dalolat beradi. O‘zbekiston Respublikasi byudjetkodeksi byudjettizimi byudjetlari uchun byudjettasnifining har bir turining (guruh, bo‘lim, modda) bazaviy va yagona pozitsiyasini belgilaydi. Natijada barcha byudjetlar yagona sxema bo‘yicha quriladi. Buning natijasida O‘zbekiston Respublikasi byudjettizimining barcha darajalarida byudjetko‘rsatkichlarining taqqoslanishi ta’minlanadi. Boshqacha qilib aytganda, byudjettasnifining ko‘rsatkichlaridan foydalanib turli byudjetlarga ma’lum manbalardan qancha mablag‘lar kelib tushmoqda yoki qanday maqsadlarga qancha byudjetmablag‘lari sarflanayotganligini oson solishtirish mumkin.

Ikkinchidan, byudjettasnifi byudjetni tuzish, tasdiqlash va ijro etishga, hamda byudjethisobotini tuzish va tasdiqlashga yordam beradi.

Rasm-2.3. Byudjet tasnifiga qo'yiladigan talablar.

Byudjet tasnifi muhim tashkiliy ahamiyatga ega. U:

- Davlat byudjeti va mahalliy byudjetko'rsatkichlarini taqqoslash uchun sharoit yaratadi;
- byudjetni shaffofligini ta'minlaydi;
- byudjetlarni ko'rib chiqish va iqtisodiy tahlilni soddalashtiradi.
- byudjet ijrosi ustidan nazoratni, mablag'larni o'z vaqtida va to'liq yig'ilishini, ularni maqsadli ishlatilishini soddalashtiradi;
- byudjet tashkilotlari va muassasalarida daromadlar va xarajatlarning sintetik va analitik hisobini yuritish imkoniyatini beradi.

Byudjet tasnifining yagona tizimi davlat boshqaruvining daromadlarini to'planishi, hisobi va taqsimlanishi hamda xarajatlarni amalga oshirilishining har bir bosqichida moliyaviy operatsiyalarning hisobi yuritiladigan barcha darajalarida axborotlarning shaffofligi va mosligini ta'minlash uchun zarur hisoblanadi.

Byudjet tasnifining asosiy maqsadi quyidagilar:

1) hokimiyat va boshqaruv organlari, moliyaviy nazorat organlarining byudjetni samarali rejalashtirish, byudjetlarni boshqarish, davlatni asosiy funksiyalarini bajarish uchun boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ma'lumotlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish;

2) byudjetlarni shakllantirish, tasdiqlash, ijro etish, hamda ularni ijro etish to'g'risida hisobotlarni tuzish jarayonlari axborotlarining ochiqligi;

3) byudjet hisobotida ham davlat moliyasi statistikasi munosabatlarida metodologik yagonalik, solishtiruvchanlik va taqqoslanuvchanlik.

Byudjet tasnifi quyidagi asosiy vazifalarni bajarishga mo'ljallangan:

1) mamlakat byudjettizimining yagonaligi tamoyilini amalga oshirish uchun uslubiy asos yaratish;

2) byudjetning hujjatlashtirilishi shakllari yagonaligini ta'minlash;

3) tegishli byudjetlarni ijro etishda tezkor (operativ) nazoratni amalga oshirish;

4) Byudjettizimining barcha byudjetlari ko'rsatkichlarining taqqoslanuvchanligini, konsolidatsiyalashgan byudjet ko'rinishida jamlanma byudjet axborotlarini olish imkoniyati;

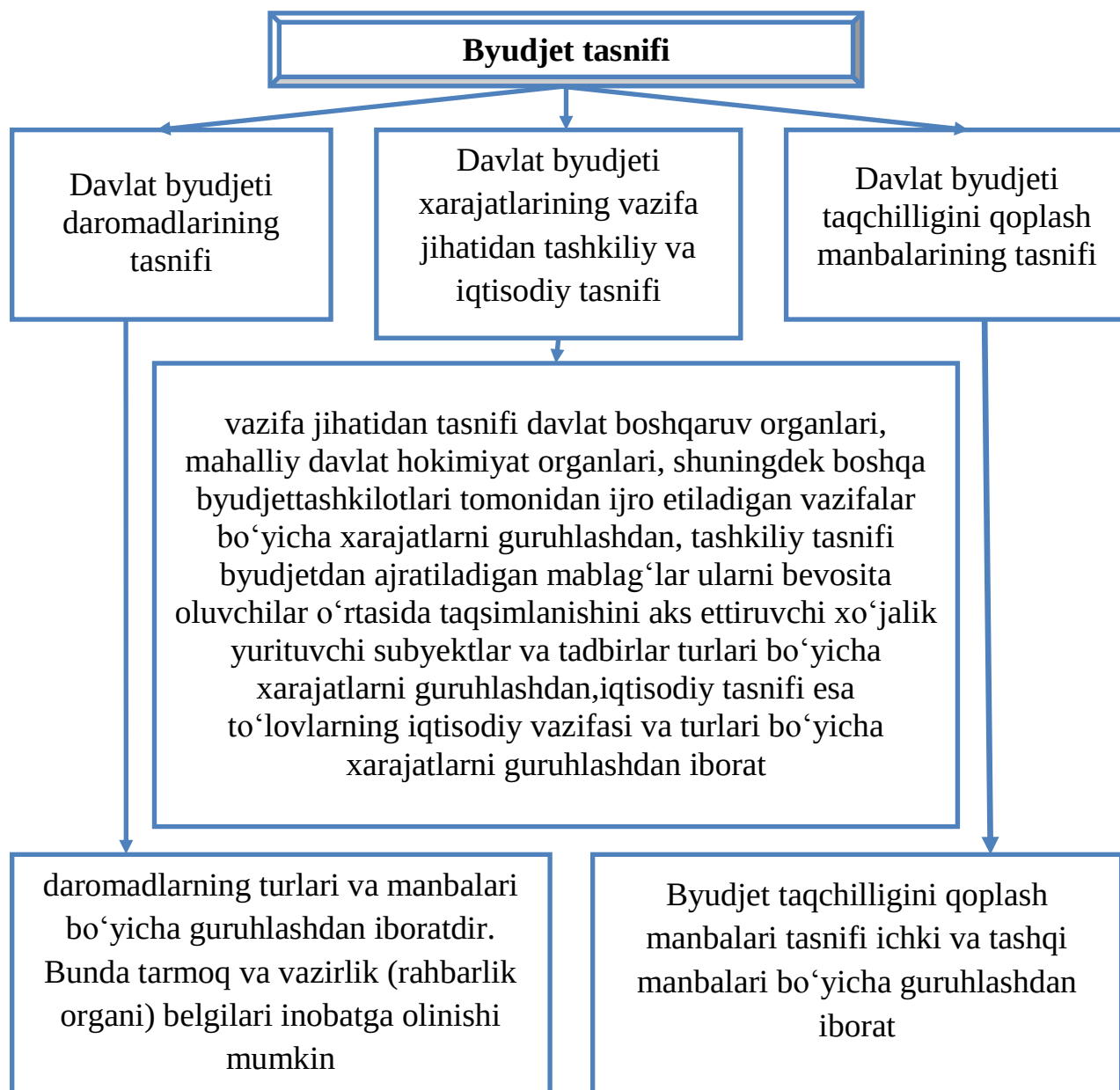
5) byudjet jarayonini amalga oshirishda davlat moliyaviy nazorati va audit instrumentlarini shakllantirish.

Guruhlashning aniqligiva ravshanligi byudjet tasnifiga qo'yiladigan muhim shartlardan biri hisoblanadi.

Byudjet tasnifining ahamiyati shundaki, byudjet tasnifi elementlari bo'yicha guruhlangan ma'lumotlardan oqilona foydalanilish, byudjet mablag'lari harakatining real tasvirini ko'rish hamda iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarga aktiv ta'sir ko'rsatish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 18-moddasida byudjet tasnifiga ta'rif berilgan. Unga ko'ra, Byudjet tasnifi byudjettizimi byudjetlarining daromadlari va xarajatlari, shuningdek Davlat byudjeti taqchilligini

qoplash manbalarini guruhlashdan iborat bo‘lib, byudjettizimi byudjetlarini shakllantirish, tuzish va ijro etishni tizimlashtirish uchun foydalaniladi.

Rasm-2.4. Byudjet tasnifi⁶.

Byudjet tasnifi xalqaro tasnif tizimlariga muvofiq ishlab chiqiladi va O‘zbekiston Respublikasi Moliyavazirligi tomonidan tasdiqlanadi.

Byudjet tasnifi byudjetboshqaruvining mustahkam fundamental blokli tizimi bo‘lib hisoblanadi, u byudjetqanday tartibda tuziladi, qabul qilinadi va ijro

⁶ “Budjet” (Tizimi, tuzilmasi, jarayoni) o‘quv qo‘llanma. T.S.Malikov, N.H.Haydarov. Toshkent. «IQTISOD-MOLIYA». 2008 yil.

*qilinishini belgilaydi. Shu bilan birga byudjettasnifi byudjetning oshkoralik va muvofiqligiga bevosita ta'rif beriladi.*⁷

Byudjetlashtirishda asosiy e'tibor xarajatlar obyektidan mablag'larni davlatning strategik maqsadlarini ijrosini amalga oshirish uchun mo'ljallangan davlatning dasturlarini amalga oshirishga ajratilishiga qaratiladi.

*Mablag'lar turli maqsadlar (natijalar) va davlat mablag'larini boshqaruvchi organlari xarajatlari uchun ajratiladi, shu bilan birga natijalarga erishishning iqtisodiy jihatdan foydaliroq va innovatsion usullarini izlashadi. Markaziy byudjetboshqaruvi har bir tashkilotning dasturiy maqsadlariga erishish uchun qaratilgan.*⁸

O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 18-moddasida byudjettasnifi tushunchasiga quyidagicha ta'rif berilgan:

Byudjet tasnifi byudjettizimi byudjetlarining daromadlari va xarajatlari, shuningdek Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalarini guruhlashdan iborat bo'lib, byudjettizimi byudjetlarini shakllantirish, tuzish va ijro etishni tizimlashtirish uchun foydalaniladi. Byudjet tasnifi xalqaro tasnif tizimlariga muvofiq ishlab chiqiladi va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlanadi.

Byudjet tasnifi:

- davlat byudjetini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish hamda ijro etish maqsadida byudjetma'lumotlarini bir tizimga solish uchun foydalaniladi;
- mamlakat byudjetma'lumotlarini xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma'lumotlari bilan qiyoslash imkonini beradi.

Soliq bazalarining kengayishi, soliq tizimiga o'zgartirishlar kiritilishi, yangi soliq turlarining joriy etilishi yoki amaldagi soliqlarning bekor qilinishi, shuningdek, davlat oldidagi vazifalarning o'zgarishi bilan byudjetxarajatlari

⁷“Budget Classification” Davina Jacobs, Jean-Luc Hélys, and Dominique Bouley. December 2009. International Monetary Fund Fiscal Affairs Department Washington, DC, USA

⁸Budgeting and budgetary institutions. Anwar Shah. 2007. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street, NW Washington, DC. ISBN 0-8213-6939-3

tarkibining o'zgarishi amaldagi byudjetasnifiga tegishli o'zgartirishlar kiritilishini taqozo etadi.

Shu sababli byudjetamaliyoti taraqqiyotining ma'lum bosqichlariga kelib, mavjud byudjetasnifnomasiga o'zgartirishlar kiritib turiladi. Byudjet tasnifi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Byudjet ko'rsatkichlarining milliy tasniflash tizimini ishlab chiqishda xalqaro tasniflash tamoyillariga rioya qilinishi kerak.

2.3. Byudjet tasnifining turlari va asosiy tamoyillari.

Davlat byudjeti ijrosida qatnashuvchi hamma organlarda davlat byudjetining daromadlari va xarajatlarini hisobga olish asosida byudjetasnifi yotadi. Byudjet tasnifi Davlat byudjetini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish hamda ijro etish maqsadida byudjetma'lumotlarini tizimga solish uchun foydalanish va u byudjetma'lumotlari xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma'lumotlari bilan qiyoslanishini ta'minlash maqsadida Davlat byudjeti tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini, shuningdek ularning taqchilligini moliyalashtirish manbalarini guruhlash hisoblanadi. Byudjet tasnifi hamma byudjetlarni yagona davlat byudjetiga jamlash imkoniyatini yaratadigan asosiy tashkiliy funksiyani amalga oshirishuvchi hujjat bo'libgina qolmasdan, u katta iqtisodiy ahamiyatga ham egadir. Tasnifda Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlari bir xil alomatlari bo'yicha guruhlashtiriladi va uning bo'linmalari deb yuritiladi. Bo'limlar, paragraflar, boblar va moddalar byudjetasnifi bo'linmalari deb hisoblanadi.

Byudjet tasnifining asosida shunday ko'rsatkichlarni guruhlash yotibdiki, u turli darajadagi ijtimoiy-iqtisodiy daromadlarni shakllantirish va xarajatlarni amalga oshirish hamda ularni tarkibi va tuzilishi to'g'risida tasavvur hosil qiladi. O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 19-moddasida keltirilishicha, Byudjet tasnifining quyidagi turlari amal qiladi:

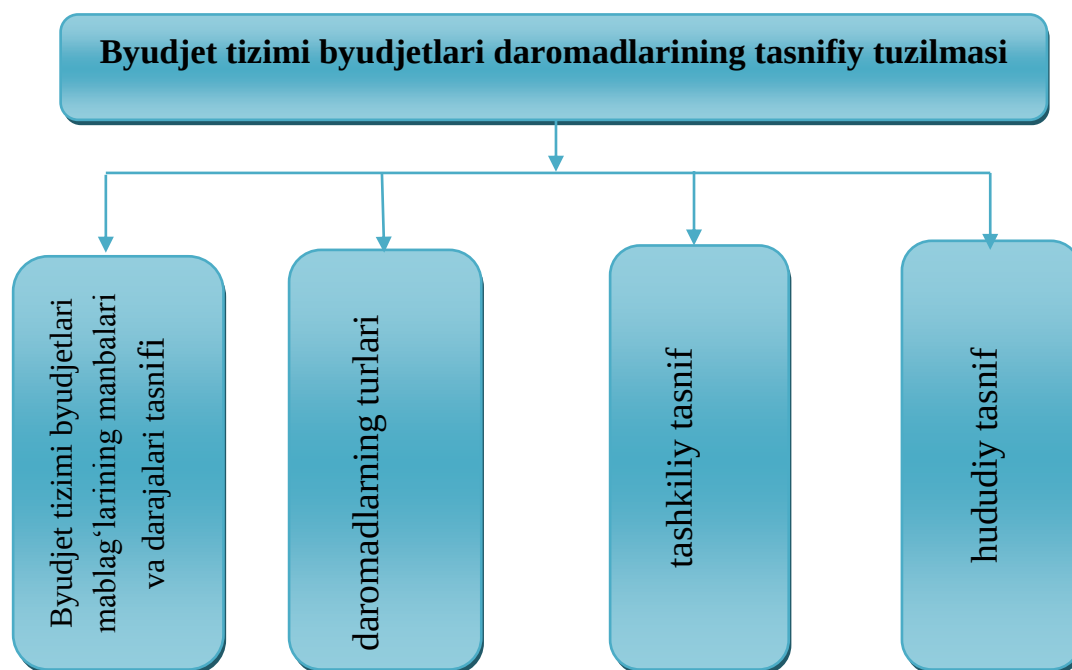
Byudjet tasnifi:

- Byudjettizimi byudjetlari daromadlarining tasnifini;
- Byudjettizimi byudjetlari xarajatlarining tasnifini;
- Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifini o'z ichiga oladi.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 21-moddasida Byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tasnifiga quyidagicha ta'rif berilgan.

Byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tasnifi daromadlarni ularning turlari va manbalari bo'yicha kodlashdan iborat bo'ladi.

Byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tasnifi tuzilmasi quyidagilardan iborat (rasm-3):

Rasm-2.6. Byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tasnifiy tuzilmasi.⁹

Xalqaro valyuta jamg'armasining doirasida daromadlar quyidagi toifalarga ko'ra tasniflanadi:

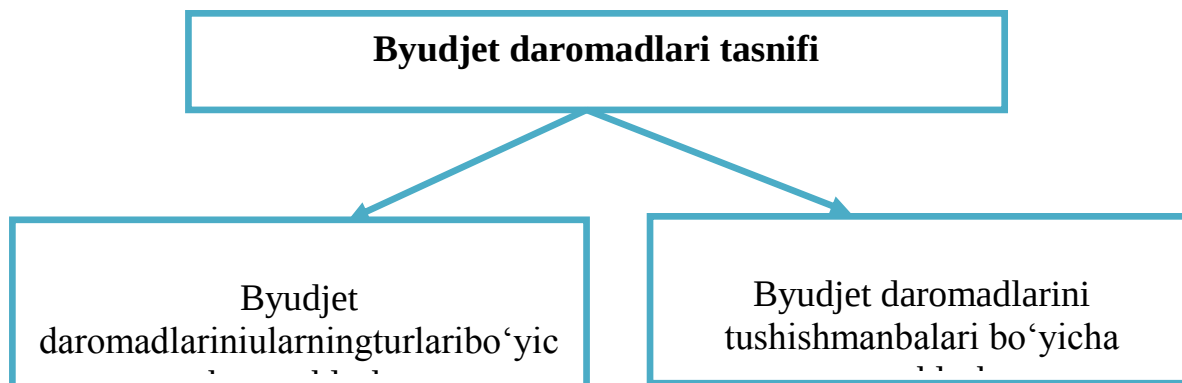
(1) soliqlar, (2) ijtimoiy ajratmalar, (3) grantlar va (4) boshqa daromadlar. Soliqlar uchun tasnif soliq undiriladigan asosiy bazaga ko'ra belgilanadi (masalan daromadlar, xarajatlar, mulk aktivlari, omonatlar va boshqalar).¹⁰

⁹Budjet tasnifini qo'llash bo'yicha yo'riqnomani tasdiqlash haqida yo'riqnomasi O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2010 yil 11 oktyabrda ro'yxatdan o'tkazildi, ro'yxat raqami 2146.

¹⁰"Budget Classification" Davina Jacobs, Jean-Luc Hélys, and Dominique Bouley. December 2009. International

Byudjet tizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi kelib tushayotgan daromadlarining tegishli mablag'lar manbalariga va ushbu byudjetlar darajalariga mansubligini aniqlash uchun qo'llaniladi.

Davlat byudjeti daromadlarining tasnifi qonun hujjatlariga muvofiq ularni turlari va manbalari bo'yicha guruhlashdan iborat (*Rasm-2.5*).

Rasm-2.5. Byudjet daromadlari tasnifi.

Daromadlarning turi bo'lim, paragraf va daromad tipidan iboratdir.

Daromadlar bo'limi daromadlarni ularni olish manbalari bo'yicha kodlashdan iborat bo'ladi.

Daromadlar paragrafi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni, shuningdek soliq bo'lmagan to'lovlarni undirish bazasi bo'yicha kodlashdan iborat bo'ladi. Daromad tipi byudjettizimi byudjetlari daromadining aniq turidan iborat bo'ladi.

Tashkiliy tasnif kelib tushayotgan daromadlarning ana shu daromadlarini ma'muriy jihatdan idora qiluvchi tegishli organga mansubligini identifikatsiyalash maqsadida qo'llaniladi.

Hududiy tasnif kelib tushayotgan daromadlarning ushbu daromadlar shakllantirilayotgan yoxud o'tkazib berilayotgan tegishli ma'muriy-hududiy birlikka mansubligini identifikatsiyalash maqsadida qo'llaniladi. Mazkur tasnifda byudjetdaromadlari turlari byudjettasnifnomasining tegishli bo'limlarida, bu daromadlarning tushish manbalari esa tegishli paragraflarda aks ettiriladi.

Masalan, amaldagi daromadlar tasnifiga muvofiq, yuridik shaxslardan olinadigan daromad (foyda) solig'i tasnifnomaning 1-bo'limida, bu soliqning tushish manbalari esa 1-bo'limning paragraflarida hisobga olinadi. Boshqa bir misol: suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq daromadlar tasnifnomasining 13-bo'limida, bu bo'limning tegishli paragraflarida esa mazkur to'lovni to'lovchi yuridik shaxslar, ya'ni soliq manbalari aniqlashtiriladi.

Xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi davlat funksiyalarini bajarish uchun mablag'lar yo'nalishini aks ettiruvchi xarajatlarni guruhlashdir.

Xarajatlarning tashkiliy tasnifi byudjettizimi byudjetlarining mablag'larini taqsimlovchilar bo'yicha kodlashdan iborat bo'ladi.

Xarajatlarning iqtisodiy tasnifi xarajatlarni iqtisodiy yo'nalishiga ko'ra kodlashdan iborat bo'ladi.

Hududiy tasnif byudjettashkilotlarining va byudjetmablag'lari oluvchilarning tegishli ma'muriy-hududiy birlikka mansubligini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Misol uchun quyidagi jadvalda Andijon viloyati misolida hududiy tasnifni ko'rishimiz mumkin.

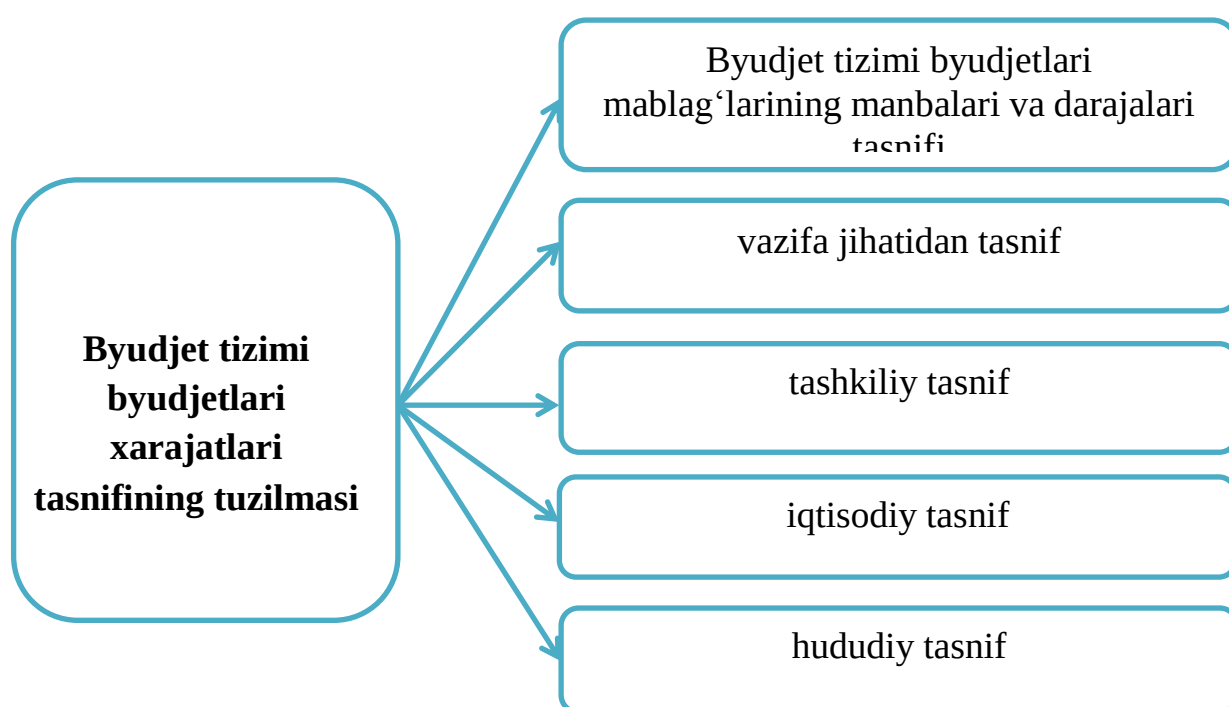
Hududiy tasnif (Andijon viloyati misolida)

Kod		Nomi
Hudud	Tuman/shahar	
03	000	Andijon viloyati
03	200	Tumanlar
03	202	Oltinko'l tumani
03	203	Andijon tumani
03	206	Baliqchi tumani
03	209	Bo'z tumani
03	210	Buloqboshi tumani
03	211	Jalolquduq tumani
03	214	Izbosgan tumani
03	217	Ulug'nor tumani
03	220	Qo'rg'ontepa tumani
03	224	Asaka tumani
03	227	Marhamat tumani

03	230	Shahrixon tumani
03	232	Paxtaobod tumani
03	236	Xo‘jaobod tumani

2.1-Jadval. Andijon viloyati misolida hududiy tasnif kodlari¹¹.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 22-moddasida byudjettizimi byudjetlari xarajatlarining tasnifiga ta’rif berilgan. Unga ko‘rabyudjettizimi byudjetlari xarajatlarining tasnifi byudjettizimi byudjetlari xarajatlari kodlashdan iborat bo‘ladi va ularning yo‘nalishini aks ettiradi. Byudjet tizimi byudjetlari xarajatlari tasnifining tuzilmasini quyidagi rasmda ko‘rishimiz mumkin (*Rasm-3*):

Rasm-2.6. Byudjet tizimi byudjetlari xarajatlari tasnifining tuzilmasi.¹²

Byudjet tizimi byudjetlari mablag‘larining manbalari va darajalari tasnifi amalga oshirilayotgan xarajatlarning tegishli mablag‘lar manbalari va byudjetlar darajalariga mansubligini aniqlash uchun qo‘llaniladi.

Davlat byudjeti xarajatlari tasnifining quyidagi turlari mavjud:

¹¹ Budjet tasnifini qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnomani tasdiqlash haqida yo‘riqnomasi O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2010 yil 11 oktyabrda ro‘yxatdan o‘tkazildi, ro‘yxat raqami 2146.

1) Byudjet xarajatlarining **vazifa jihatidan (funktional) tasnifi** (7-13 kodlar) barcha byudjetdarajalari xarajatlari guruhlanishini o'zida ifodalaydi hamda davlat boshqaruvi va mahalliy o'zini-o'zi boshqarish sektori birliklari asosiy funksiyalarini bajarishga, ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qilishga byudjetva byudjetdan tashqari mablag'larni yo'naltirishini aks ettiradi.

2) Byudjet xarajatlarining **tashkiliy tasnifi** byudjetdan ajratiladigan mablag'larning ularni bevosita oluvchilar o'rtasida taqsimlanishini aks ettiruvchi xo'jalik yurituvchi subyektlar va tadbirlar turlari bo'yicha xarajatlarni guruhlashdan iborat bo'ladi. Bu tasnif byudjetmablag'larining vazirliklar, mahkamalar, davlat tashkilotlari va idoralari bo'yicha taqsimlanishini tahlil qilish imkonini beradi. Har bir mahkama bo'yicha qilingan xarajatlar ularga berilgan shifrlarga muvofiq aniqlashtiriladi.

3) Byudjet xarajatlarining **iqtisodiy tasnifi** to'lovlarning iqtisodiy vazifasi va turlari bo'yicha xarajatlarni guruhlashdan iborat bo'ladi. Bunda xarajatlar ularning aniq turlari, ya'ni xarajat guruhlari va moddalari bo'yicha guruhlangan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2010-yil 11-oktyabrda 2146 raqami bilan ro'yxatdan o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi byudjettasnifini qo'llash bo'yicha yo'riqnomani tasdiqlash to'g'risidagi yo'riqnomaga asosan, byudjetdan amalga oshiriladigan joriy xarajatlar quyidagi xarajat guruhlari bo'yicha moliyalashtiriladi:

I-guruh – Ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar (bolali onalarga nafaqalar, stipendiyalar va boshqalar);

II-guruh – Ish beruvchilarning ajratmalari (Ish haqiga ustamalar);

III-guruh – Kapital qo'yilmalar (Davlat investitsion Dasturlariga kirgan manzilli loyihalar bo'yicha);

IV-guruh – Boshqa xarajatlar

IV guruh "Boshqa xarajatlar" tarkibiga tegishli xarajat turlari va ularga mos xarajat kodlari kiradi:

Ma'lumki, byudjetmablag'lari oluvchi tashkilot va muassasalarning ehtiyojlari ajratilgan limitlar va me'yorlar doirasida ma'lum darajada byudjetmablag'lari hisobidan qondiriladi. Amalda ular xarajatlarining mingdan ziyod turlari mavjud bo'lib, Moliya vazirligi tomonidan iqtisodiy tasnifnomani qo'llashga doir ko'rsatmalar ishlab chiqiladi. Unda alohida olingan har bir xarajat turining tasnifnomaning qaysi bo'lim, bob yoki paragrafda aks ettirilishi aniqlashtirib berilgan.

*Xorijiy tajribada xarajatlar odatda ma'muriy, iqtisodiy va funksional tasnifga ko'ra qayd qilinadi. Harbiroperatsiyaning byudjetkodi ushbu operatsiya bilan bog'liq barcha kerakli ma'lumotlarni taqdim qilishi kerak. Masalan xarajatlar sinfining uchta asosiy tasnifi, sakkizta tasnifosti sinflari (nomi, bo'limi va boshqalar), shu bilan birga o'n uchta belgilari mavjud. Bir mamlakatdagi bu tasnifosti sinflariga tayinlangan nomlar boshqa bir mamlakatda farq qilishi mumkin.*¹³

Byudjet amaliyotida yuqorida keltirilgan tasniflardan birgalikda, ya'ni **aralash tasniflardan** foydalaniladi. Xususan, respublika va mahalliy byudjetlarni tuzish, ijro etish, ijrosi yuzasidan hisobotlarni to'plash va nazorat qilishda funksional va iqtisodiy tasnifdan aralash tarzda shaxmat usulida foydalaniladi. Masalan, mahalliy byudjetdan funksional tasnif bo'yicha xalq ta'limiga ajratilgan mablag'larning iqtisodiy tasnif bo'yicha ish haqi, kommunal xizmatlar, joriy remont kabilarga ishlatilish darajasi tahlil qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 24-moddasida Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi keltirib o'tilgan.

Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi ularni ichki va tashqi manbalar bo'yicha guruhlashdan iborat bo'ladi.

Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi taqchillikni moliyalashtirishning ichki va tashqi manbalari bo'yicha guruhlashdan iboratdir.

¹³“Budget Classification” Davina Jacobs, Jean-Luc Héris, and Dominique Bouley. December 2009. International Monetary Fund Fiscal Affairs Department Washington, DC, USA

Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi quyidagilardan tashkil topadi:

- ***bo‘lim;***
- ***paragraf.***

Bo‘lim – davlat byudjeti taqchilligini uni moliyalashtirish manbalari bo‘yicha guruhlanishidan iborat.

Paragraf-davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish turlari bo‘yicha guruhlardan iborat.

Byudjet tasnifining asosiy tamoyillari

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 20-moddasida Byudjet tasnifining asosiy tamoyillari ko‘rsatib o‘tilgan. Unga ko‘ra, byudjet tasnifining asosiy tamoyillari to‘liqlik, yagonalik va o‘zaro muvofiqlikdan iboratdir.

Byudjet tasnifining to‘liqlik tamoyilibyudjetjarayonining barcha ishtirokchilari qamrab olinishini nazarda tutadi.

Byudjet tasnifining yagonalik tamoyilibyudjetjarayonining barcha ishtirokchilari tomonidan yagona byudjet tasnifi qo‘llanilishini anglatadi.

Byudjet tasnifining o‘zaro muvofiqligi tamoyilibyudjet tasnifining kodlari bir vaqtning o‘zida byudjetjarayonining turli xil operatsiyalarini hisobga olish uchun qo‘llanilmasligini anglatadi.

O‘zbekiston Respublikasi byudjet kodeksida qayd etilgan “byudjet tasnifi tizimi, hisob-byudjet hujjatlari va byudjet jarayoni tuzilishining yagonaligi” tamoyiliga muvofiq, barcha darajadagi byudjetlarni shakllantirish va ijro etishda yagona byudjet tasnifi qo‘llaniladi. Barcha darajadagi byudjetlarning daromadlari va xarajatlari tasniflash obyektlariga tegishli raqam(kod)lar berish bilan guruhlanadi hamda tasnif ko‘rsatkichlari doirasida shakllantiriladi va ijro etiladi.

4. Byudjet tasnifi qo‘llanilishining xorij tajribalari.

Rossiya Federatsiyasi byudjet tizimida byudjet tasnifi qo‘llanilishi O‘zbekiston Respublikasi byudjet tizimida qo‘llaniladigan byudjet tasnifidan farq

qiladi. Rossiya Federatsiyasi byudjetasnifi- barcha darajalardagi byudjetlarining daromadlari va xarajatlari, shuningdek Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalarini guruhlashdan iborat. Uning yordamida byudjetdaromadlarini shakllantirish va xarajatlarni amalga oshirish to‘g‘risidagi ma’lumotlarni tizimlash imkoniyati yaratiladi.

“Byudjet tasnifi to‘g‘risida”gi Rossiya Federatsiyasi federal qonuni 7-iyun 1996-yil Davlat dumasidan tomonidan qabul qilingan. Hozirgi vaqtda bu qonun 05.08.2000 yildagi № FQ-115-sonli federal qonun bilan kiritilgan qo‘shimchalar va o‘zgartirishlar bilan amalda foydalanilmoqda.

Rossiya Federatsiyasi byudjetasnifi quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. byudjetlar daromadlari tasnifi;
2. byudjetlar xarajatlari tasnifi;
3. byudjetlar taqchilligini qoplash manbaalari tasnifi;
4. davlat boshqaruv sektori operatsiyalari tasnifi.

Bundan tashqari boshqa byudjetasnifi ko‘zda tutilgan:

- byudjetlar taqchilligini qoplashning ichki manbaalari;
- federal byudjettaqchilligini qoplashning tashqi manbaalari;
- Rossiya Federatsiyasi, Rossiya Federatsiyasi subyektlari, munitsipial tashkilotlari ichki qarzlar turlari;
- Rossiya Federatsiyasining davlat tashqi qarzlar turlari.

Daromadlar tasnifi quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Guruhlar kodi	Guruhlar nomi
1000000	Soliqli daromadlar
2000000	Soliqsiz daromadlar
3000000	Beg‘araz o‘tkazmalar
4000000	Byudjet maqsadli jamg‘armalari daromadlari

Byudjet xarajatlari tasnifi:

Xarajatlar tasnifi bir nechta belgilar bo'yicha amalga oshiriladi:

➤ Funktsional tasnif davlatning asosiy funksiyalarini (boshqaruv, mudofaa va boshqalar) bajarishini aks ettiradi. (Bo'lim→ Tarkibiy bo'lim→ Maqsadli moddalar→ Xarajatlar turlari).

➤ Byudjet xarajatlarining idoraviy tasnifi byudjetmablag'lari oluvchilar va yuridik shaxslarning guruhlanishini (Byudjet mablag'lari bosh taqsimlovchilari) aks ettiradi

➤ Iqtisodiy tasnif davlat xarajatlarini joriy va kapital xarajatlarga ajratish, shuningdek ish haqi, va tovar (ish, xizmatlar) sotib olish xarajatlariga ajratishni ko'rsatadi.

Nazorat uchun savollar:

1. Byudjet nima degani?
2. Iqtisodiy kategoriya sifatida byudjetning asosiy funksiyalari nimalardan iborat?
3. Davlat byudjetining ijtimoiy - iqtisodiy mazmuni nimalar bilan belgilanadi?
4. Byudjet tasnifi deb nimaga aytiladi?
5. Byudjet daromadlari va xarajatlarini tasniflashdan maqsad nima?
6. Byudjet tasnifining asosida nimalar yotadi?
7. Byudjet tasnifining ahamiyati nimalardan iborat?
8. O'zbekiston Respublikasi byudjettasnifi qanday tasniflarni o'z ichiga oladi?
9. Hozirgi paytda byudjettasnifi o'z ichiga nimalarni oladi?
10. Davlat byudjeti daromadlarining tasnifi nimalardan iborat?
11. Davlat byudjeti xarajatlarining vazifa, tashkiliy va iqtisodiy jihatdan tasnifi nimalardan iborat?

12. Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari klassifikatsiyasi qanday guruhlardan tashkil topadi?

13. Byudjet tasnifi kim tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi?

Test savollari:

1. Byudjet tasnifi nima?

- a) Byudjet tizimining barcha darajalaridagi byudjetlari daromadlari va xarajatlarini, shuningdek, ushbu byudjetlarning taqchilliklarini qoplash manbalarini guruhlash.
- b) Byudjet tizimining barcha darajalaridagi byudjetlari daromadlari va xarajatlarini guruhlashdan iborat.
- c) Byudjet tizimining barcha darajalaridagi byudjetlari daromadlarini guruhlashdan iborat.
- d) Byudjet tizimining barcha darajalaridagi byudjetlari xarajatlarini guruhlashdan iborat.

2. Byudjet tasnifining asosiy tamoyillari qaysi variantda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) to'liqlik
- b) yagonalik
- c) o'zaro muvofiqlik
- d) barcha javoblar to'g'ri

3. O'zbekiston Respublikasi Byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tasnifi Byudjet kodeksining qaysi moddasida keltirilgan?

- a) 21-moddasida
- b) 22-moddasida
- c) 18-moddasida
- d) 20-moddasida

4. Byudjet xarajatlarining vazifa jihatidan (funktional) tasnifi qanday kodlardan foydalaniladi?

- a) (7-13 kodlar)

- b)**(1-7 kodlar)
- c)** (13-15 kodlar)
- d)**(18-21 kodlar)

5. Byudjet kodeksining nechanchi moddasida Byudjet tasnifiga ta'rif berilgan?

- a)** 17-moddasida
- b)** 18-moddasida
- c)** 19-moddasida
- d)** 20-moddasida

6. 21 ta raqamdan iborat daromadlar tasnifi tuzilmasida daromad turini ko'rsatadigan qism nechta raqamdan iborat bo'ladi?

- a)** 5
- b)** 6
- c)** 7
- d)** 8

7. Xarajatlar tasnifi tuzilmasida vazifa jihatidan tasnifini ko'rsatadigan qism nechta raqamdan iborat bo'ladi?

- A.**5
- B.**6
- C.**7
- D.**8

8. Byudjet tasnifi kim tomonidan tasdiqlanadi?

- a)** Moliya vazirligi
- b)** Oliy Majlis
- c)** Prezident
- d)** Vazirlar Mahkamasi

9. Byudjet tasnifining tarkibiy qismini qaysi me'yoriy hujjat belgilab beradi?

- a)** O'zbekiston Respublikasi byudjetkodeksi

b) 2010-yil 11-oktyabrda 2146-raqami bilan ro'yxatga olingan O'zbekiston Respublikasi byudjetasnifini qo'llash bo'yicha Yo'riqnomasi

c) Byudjet tizimi to'g'risidagi Qonun

d) Vazirlar mahkamasi qarorlari

III BOB. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA BYUDJET TASNIFINI AMAL QILISHINING HUQUQIY ASOSLARI

- 1. O‘zbekiston Respublikasida byudjettasnifini amal qilishining huquqiy asoslari**
- 2. O‘zbekiston Respublikasida byudjettasnifini amal qilishining huquqiy asoslarini takomillashtirish.**
- 3. Xorij davlatlarida Byudjet tasnifini amal qilishining huquqiy asoslari.**

Tayanch so‘z va iboralar

- byudjettasnifi
- byudjettasnifining zarurligi
- byudjettasnifining ahamiyati
- byudjetdaromadlari tasnifi
- daromad turlari tasnifi
- daromadlarning manbalar bo‘yicha tasnifi
- byudjetxarajatlari tasnifi
- xarajatlarning tashkiliy tasnifi
- xarajatlarning funksional tasnifi
- xarajatlarning iqtisodiy tasnifi
- xarajatlarning hududiy tasnifi
- byudjettaqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi
- byudjettasnifining takomillashuvi

3.1. O‘zbekiston Respublikasida byudjettasnifini amal qilishining huquqiy asoslari.

Byudjet amaliyotida yuz berayotgan o‘zgarishlar – byudjetijrosining g‘aznachilik tizimiga o‘tilishi, yagona byudjetva hisob tizimining ishlab chiqilishi yangi byudjettasnifini ishlab chiqish va kiritishni taqozo etdi.

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2010-yil 20-avgustdagi 65-sonli buyrug‘i bilan (2010-yil 11-oktyabrda 2146-raqami bilan ro‘yxatga olingan) O‘zbekiston Respublikasi byudjettasnifini qo‘llash bo‘yicha Yo‘riqnoma tasdiqlandi. Ushbu hujjat milliy byudjettasnifini davlat moliyasi tasnifining xalqaro standartlari bilan uyg‘unlashtirish maqsadida ishlab chiqilgan bo‘lib, 2011- yilning 1-yanvaridan amalga kiritildi.

Ma’lumki, byudjettasnifi Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg‘armalari byudjetlaridan mablag‘ oluvchi tashkilotlarga qo‘llaniladi hamda Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg‘armalari byudjetlarini tuzish, ko‘rib chiqish, qabul qilish

va ijro qilish, shuningdek, Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tayyorlash maqsadida foydalaniladi.

Ushbu hujjatning afzalliklari va muhim jihatlarini quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha ochib berish mumkin:

- milliy byudjettasnifini davlat moliyasi tasnifining xalqaro standartlari bilan uyg'unlashtirilishi;

- byudjettasnifining davlat byudjeti g'azna ijrosi buxgalteriya hisobining yagona hisobvaraqlar rejasi bilan uyg'unlashtirilishi natijasida davlat byudjeti ijrosi bilan bog'liq ma'lumotlarni takomillashtirilishi (tizimlashtirilishi);

- byudjetjarayonining barcha ishtirokchilarini (davlat byudjeti, byudjetdan mablag' oluvchilar, davlat maqsadli va boshqa jamg'armalarni) to'liq qamrab olinishi natijasida byudjettasnifida davlat byudjeti ijrosining yanada to'liqroq aks ettirish imkonining vujudga kelishi va hokazo.

Byudjet tasnifi O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti, davlat maqsadli jamg'armalari tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini, shuningdek, uning taqchilligini moliyalashtirish manbalari guruhlanishi bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Davlat byudjeti daromadlarining tasnifi;
- Davlat byudjeti xarajatlarining vazifa jihatidan, tashkiliy va iqtisodiy tasnifi;
- Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi.

Byudjet tasnifi davlat byudjetini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish hamda ijro etish maqsadida byudjetma'lumotlarini tizimga solish uchun foydalaniladi va u byudjetma'lumotlari xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma'lumotlari bilan qiyoslanishini ta'minlaydi.

Mazkur hujjatga muvofiq byudjettasnifini tuzishning asosiy tamoyillari, deb quyidagilar e'tirof etilgan:

- to'liqlilik – byudjettasnifi byudjetjarayonining barcha ishtirokchilarini qamrab olishi shart;

- yagonalik – byudjettasnifi byudjetjarayonining barcha ishtirokchilari uchun yagona bo‘lishi shart;

- o‘zaro muvofiqlik – byudjettasnifining kodlari bir vaqtning o‘zida byudjetjarayonining har xil operatsiyalarini aks ettirish uchun qo‘llanilmasligi kerak, ya’ni byudjettasnifining har bir kodi o‘ziga xos bo‘lishi shart.

O‘zbekiston Respublikasida byudjettasnifi amal qilishining huquqiy asoslari bo‘lib O‘zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksi, O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2010-yil 20-avgustdagi 65-sonli buyrug‘i bilan (2010-yil 11-oktyabrda 2146-raqami bilan ro‘yxatga olingan) O‘zbekiston Respublikasi byudjettasnifini qo‘llash bo‘yicha Yo‘riqnoma va hukumatimizning boshqa me‘yoriy hujjatlari hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida byudjettasnifining qonuniy asoslaridan biri bo‘lib hisoblanadigan Byudjet kodeksining 3-bobida, byudjettasnifining asosiy tamoyillari va uning tuzilishi keltirilgan. Byudjet kodeksiga muvofiq byudjettasnifi byudjettizimining yagonaligi va barcha darajadagi byudjetlar shaffofligini saqlashga yordam beradi. Byudjet tasnifi kodlarining tuzilishi, tayinlash tamoyili, shuningdek byudjettasnifining tarkibiy qismlari kodlari O‘zbekiston Respublikasi byudjettizimi byudjetlari uchun yagona hisoblanadi.

3.2. O‘zbekiston Respublikasida byudjettasnifini amal qilishining huquqiy asoslarini takomillashtirish

1999-yilga qadar mamlakatimiz byudjetamaliyotida asosan sobiq Ittifoqda qo‘llanilgan tasnifdan foydalanib kelindi. Mazkur tasnif byudjetdaromadlari va xarajatlarining bo‘limlar, boblar va moddalarga bo‘linib, umumlashgan funksional va iqtisodiy tasnif belgilariga ega edi. Bu tasnifning batafsil bayoni xalqaro standartlarga muvofiq hisobotlar taqdim etish yoki milliy hisoblar tizimiga mos kelishi jihatidan talabga javob bermas edi. Yangi tasnifni amalga kiritish bilan bu kamchilikka barham berildi va yangi tasnif 2000-yil byudjetini ishlab chiqish va

ijro etishda ilk bor qo'llanildi. Yangi tasnif byudjetdaromadlari va xarajatlari ijrosini tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Davlat byudjetining amaldagi Daromadlar va xarajatlar tasnifiga u qabul qilingan vaqtdan (1993-yil) buyon 230 dan ortiq o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritildi.

Masalan, Moliya vazirining buyrug'iga binoan 2008-yilda davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarning yangi tasnifi tasdiqlandi, uni joriy etishni (xalqaro maslahatchilarning tavsiyalariga binoan tuzatishlar kiritilganidan so'ng) 2010-yil 1-yanvardan Toshkent shahrining Bektemir tumanidan boshlab tajriba sifatida qo'llanilib ko'rildi. Yangi tasnifning muhim vazifalari: byudjetmablag'larining shaffofligi va maqsadli ishlatilishini ta'minlash; byudjetning daromadlar va xarajatlar ko'rsatkichlari tarkibi va tuzilishi davlat moliyasining xalqaro statistikasi standartlariga muvofiqligini ta'minlash.

O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lar manbalariva byudjetdarajalaritasnifi Davlat byudjetining g'azna ijrosiga o'tilishi munosabati bilan kiritilgan bo'lib, o'zi bilan mablag'lar manbalari (Davlat byudjeti, Davlat maqsadli jamg'armalari mablag'lari, boshqa byudjetdan tashqari Davlatning jamg'armalari, grantlar, kreditlar)ni O'zbekistonning ma'muriy-hududiy tuzilmalari darajalari bo'yicha guruhlanishini namoyon etadi va Davlat byudjeti xarajatlari ularni tashkil topish joy (hudud, tuman, shahar)lariga daxl etishga imkon berdi.

Keyinchalik O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan yangi byudjettasnifini qo'llash bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2010-yil 20-avgustdagi 65-sonli buyrug'i bilan (2010-yil 11-oktyabrda 2146-raqami bilan ro'yxatga olingan) O'zbekiston Respublikasi byudjettasnifini qo'llash bo'yicha Yo'riqnoma tasdiqlandi.

Ushbu hujjatning afzalliklari va muhim jihatlarini quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha ochib berish mumkin:

– *milliy byudjettasnifini davlat moliyasi tasnifining xalqaro standartlari bilan uyg‘unlashtirilishi;*

– *byudjettasnifining davlat byudjeti g‘azna ijrosi buxgalteriya hisobining yagona hisobvaraqlar rejasi bilan uyg‘unlashtirilishi natijasida davlat byudjeti ijrosi bilan bog‘liq ma’lumotlarni takomillashtirilishi (tizimlashtirilishi);*

– *byudjetjarayonining barcha ishtirokchilarini (davlat byudjeti, byudjetdan mablag‘ oluvchilar, davlat maqsadli va boshqa jamg‘armalarni) to‘liq qamrab olinishi natijasida byudjettasnifida davlat byudjeti ijrosining yanada to‘liqroq aks ettirish imkonining vujudga kelishi va hokazo*¹⁴.

Shuni alohida ta’kidlash zarurki, byudjetqonunchiligini yanada rivojlantirish va takomillashtirish asosida byudjetfaoliyatini rivojlantirish davlat moliyasini boshqarish tizimini isloh qilishning asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ma’lumki, 2000-yil 14-dekabrda “Byudjet tizimi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining qabul qilinganidan beri o‘tgan davr mobaynida byudjetamaliyotida bir qator o‘zgarishlar sodir bo‘ldi, ular:

- davlat byudjeti g‘azna ijrosining joriy etilishi;
- bir qator davlat maqsadli jamg‘armalari va boshqa nobyudjetfondlarining tuzilishi va amal qilishi;
- byudjettashkilotlarining byudjetdan tashqari qo‘shimcha mablag‘larni jalb qilish manbalarining kengayishi va ular ustidan nazoratni yaxshilash zarurligi;
- byudjettasnifi, byudjethisobi va hisoboti tizimining takomillashuvi;
- yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksining qabul qilinishi va amalga kiritilishi va boshqa holatlar bilan bog‘liq bo‘lib, byudjetqonunchiligini yanada takomillashtirish zarurligini taqozo etdi.

Natijada amaldagi “Byudjet tizimi to‘g‘risida”gi hamda “Davlat byudjetining g‘azna ijrosi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunlarida belgilangan normalar mukammal tarzda qayta ishlangan holda Byudjet Kodeksida o‘z aksini topdi.

¹⁴ Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages

Shunisi ahamiyatliki, 2014–2015-yillar davomida kodeksning norma va qoidalari qanday bajarilayotgani ustidan monitoring o‘tkazish, zarur bo‘lsa, unga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish ko‘zda tutildi. Yangi kodeksda byudjettasnifi va tuzilmasi Xalqaro Valyuta jamg‘armasining 2011-yil 1-yanvardan kuchga kiritilgan xalqaro andozalariga asoslangan. Bu bo‘limda byudjettasnifining tuzilmasi, tarkibi va qo‘llanish tamoyillarini belgilab beradi.

Byudjet tizimidagi islohotlar doirasida 2014-yildan boshlab O‘zbekiston Respublikasida amalga kiritilayotgan yangi Byudjet Kodeksi davlat moliyasini boshqarishning huquqiy asoslarini yanada mustahkamlash, byudjetsiyosatining ustuvorliklarini belgilab olish, byudjetmablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirish va davlat xizmatlarini taqdim etish sifatini oshirishga qaratilgan. Ushbu Kodeks O‘zbekiston Respublikasining byudjettizimi byudjetlarini shakllantirish, tuzish, ko‘rib chiqish, qabul qilish, tasdiqlash, ijro etish, davlat tomonidan mablag‘ jalb qilish va byudjetto‘g‘risidagi qonun hujjatlari ijrosini nazorat qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi.

Byudjet Kodeksi byudjetjarayonini xalqaro amaliyot tajribalaridan kelib chiqqan holda tartibga solish, byudjetamaliyotida mavjud bo‘lgan ziddiyatlarni bartaraf etish, eskirgan tartib-qoidalarni bekor qilish, byudjetjarayonini tashkil etishdagi me‘yorlar, nizomlar va byudjetjarayoni ishtirokchilarining vakolatlarini tizimlashtirish maqsadida ishlab chiqildi. Byudjet Kodeksining byudjettasnifi bilan bog‘liq alohida qismi 3 bobning 18-moddasidan 24-moddasigacha ta’rif berilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 3-bob, Byudjet tasnifi 18-moddasida Byudjet tasnifi tushunchasiga ta’rif berilgan, 19-moddasida Byudjettasnifini, 20-moddasida byudjettasnifining asosiy tamoyillari keltirilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2010-yil 20-avgustdagi 65-sonli buyrug‘i bilan (2010-yil 11-oktyabrda 2146-raqami bilan ro‘yxatga olingan) O‘zbekiston Respublikasi byudjettasnifini qo‘llash bo‘yicha Yo‘riqnoma tasdiqlandi. Ushbu hujjat milliy byudjettasnifini davlat moliyasi tasnifining xalqaro

standartlari bilan uygʻunlashtirish maqsadida ishlab chiqilgan boʻlib, 2011 yilning 1 yanvaridan amalga kiritildi.

Maʼlumki, byudjettasnifi Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamgʻarmalari byudjetlaridan mablagʻ oluvchi tashkilotlarga qoʻllaniladi hamda Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamgʻarmalari byudjetlarini tuzish, koʻrib chiqish, qabul qilish va ijro qilish, shuningdek, Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamgʻarmalari byudjetlari ijrosi toʻgʻrisidagi hisobotlarni tayyorlash maqsadida foydalaniladi.

Ushbu hujjatning afzalliklari va muhim jihatlarini quyidagi asosiy yoʻnalishlar boʻyicha ochib berish mumkin:

– milliy byudjettasnifini davlat moliyasi tasnifining xalqaro standartlari bilan uygʻunlashtirilishi;

– byudjettasnifining davlat byudjeti gʻazna ijrosi buxgalteriya hisobining yagona hisobvaraqlar rejasi bilan uygʻunlashtirilishi natijasida davlat byudjeti ijrosi bilan bogʻliq maʼlumotlarni takomillashtirilishi (tizimlashtirilishi);

– byudjet jarayonining barcha ishtirokchilarini (davlat byudjeti, byudjetdan mablagʻ oluvchilar, davlat maqsadli va boshqa jamgʻarmalarni) toʻliq qamrab olinishi natijasida byudjettasnifida davlat byudjeti ijrosining yanada toʻliqroq aks ettirish imkonining vujudga kelishi va hokazo.

Byudjet tasnifi Oʻzbekiston Respublikasi Davlat byudjeti, davlat maqsadli jamgʻarmalari tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini, shuningdek, uning taqchilligini moliyalashtirish manbalari guruhlanishi boʻlib, quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

- Davlat byudjeti daromadlarining tasnifi;
- Davlat byudjeti xarajatlarining vazifa jihatidan, tashkiliy va iqtisodiy tasnifi;
- Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi.

Byudjet tasnifi Davlat byudjetini tuzish, koʻrib chiqish, qabul qilish hamda ijro etish maqsadida byudjet maʼlumotlarini tizimga solish uchun foydalaniladi va u

byudjetma'lumotlari xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma'lumotlari bilan qiyoslanishini ta'minlaydi.

Mazkur hujjatga muvofiq byudjettasnifini tuzishning asosiy tamoyillari, deb quyidagilar e'tirof etilgan:

- to'liqlilik – byudjettasnifi byudjetjarayonining barcha ishtirokchilarini qamrab olishi shart;
- yagonalik – byudjettasnifi byudjetjarayonining barcha ishtirokchilari uchun yagona bo'lishi shart;
- o'zaro muvofiqlik – byudjettasnifining kodlari bir vaqtning o'zida byudjetjarayonining har xil operatsiyalarini aks ettirish uchun qo'llanilmasligi kerak, ya'ni byudjettasnifining har bir kodi o'ziga xos bo'lishi shart.

Daromadlar tasnifi: asosiy o'zgarishlar Davlat byudjeti daromadlarining tasnifi barcha darajadagi byudjetlar daromadlari, davlat maqsadli jamg'armalari hamda byudjettashkilotlarining byudjetdan tashqari daromadlarining guruhlanishidan iborat.

Yigirma bir koddan iborat bo'lgan daromadlar tasnifi tuzilmasi (amaldagi daromadlar tasnifi to'rt koddan iborat edi) to'rt qismli ko'rinishga ega:

- mablag'lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi;
- daromadlar turi;
- tashkiliy tasnif;
- hududiy tasnif.

Ya'ni yangi byudjettasnifi bo'yicha daromadlar tasnifining tuzilmasi quyidagi ko'rinishga ega bo'ldi:

Mablag'lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi				Daromadlar turi			Tashkiliy tasnif	Hududiy tasnif	
X	XXX	X	X	X	XXX	XXX	XXX	XX	XXX

Yangi byudjettasnifi bo'yicha davlat byudjetiga (davlat maqsadli va boshqa jamg'armalarni ham qo'shgan holda) kelib tushayotgan barcha daromadlar

quyidagi bo‘limlar bo‘yicha guruhlashtirilgan bo‘lib, ushbu ma’lumotlarni xalqaro tasnif tizimining ma’lumotlari bilan o‘zaro solishtirish imkonini beradi, ya’ni:

- soliqlar;
- ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar/badallar;
- grantlar;
- boshqa daromadlar;
- aktiv va majburiyatlarga tranzaksiyalar bo‘yicha tushumlar.

O‘z navbatida yuqorida ko‘rsatilgan daromadlar turlari ham mazkur daromadlarni soliqqa tortish bazasi bo‘yicha guruhlangan holda (paragraflar bo‘yicha) aks ettiriladi. Jumladan, Soliqlar daromadlarini soliqqa tortish bazasi bo‘yicha quyidagi asosiy paragraflardan tashkil topadi:

- daromad, foyda va kapital o‘lishiga soliqlar;
- mol-mulkka solinadigan soliq;
- tovarlar va xizmatlarga soliqlar;
- xalqaro savdo va operatsiyalarga soliqlar;
- boshqa soliqlar.

Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, yangi byudjetasnifi bo‘yicha daromadlarni tasniflash amaldagi daromadlar tasnifiga nisbatan tizimlashgan, to‘liq va xalqaro talablarga mos ravishda ishlab chiqilgan.

Xarajatlar tasnifidavlat byudjeti, davlat maqsadli va boshqa byudjetdan tashqari jamg‘armalar xarajatlari tasnifi barcha byudjetdarajalari xarajatlari guruhlanishini o‘zida ifodalaydi hamda davlat boshqaruvi va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish sektori birliklari asosiy funksiyalarini bajarishiga, ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qilishiga byudjetmablag‘larini yo‘naltirilishini aks ettiradi hamda quyidagilardan tashkil topgan:

- mablag‘lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi;
- xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi;
- tashkiliy tasnifi;
- xarajatlarning iqtisodiy tasnifi;

– hududiytasnif.

Xarajatlar tasnifi tuzilmasi quyidagi ko‘rinishda aks ettiriladi:

Mablag‘lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi				Xarajatlarning vazifa jihatdan tasnifi			Tashkiliy tasnif	Xarajatlarning iqtisodiy tasnifi			Hududiy tasnif	
X	xxx	x	x	x	xxx	xxx	xxx	xx	xx	xxx	xx	xxx

Endi yuqorida keltirilganlardan xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi va iqtisodiy tasnifga to‘xtalib o‘tsak.

Xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi barcha byudjetdarajalari xarajatlari guruhlanishini o‘zida ifodalaydi hamda davlat boshqaruvi va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish sektori birliklari asosiy funksiyalarini bajarishiga, ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qilishiga byudjetva byudjetdan tashqari mablag‘larni yo‘naltirilishini aks ettiradi.Xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi Jumladan, xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifini quyidagicha asosiy bo‘limlarga bo‘lingan holda aks ettirishimiz mumkin:

Xarajatturlari	Kodlar		
Umumiy ahamiyatdagi davlat xizmatlari	7	010	000
Mudofaa	7	020	000
Jamoat tartibi va xavfsizlik	7	030	000
Iqtisodiy masalalar	7	040	000
Atrof-muhitni muhofaza qilish	7	050	000
Uy-joy va kommunal xizmatlari	7	060	000
Sog‘liqni saqlash	7	070	000
Dam olish, madaniyat, sport va din	7	080	000

Ta'lim	7	090	000
Ijtimoiy himoya	7	100	000

Mazkur hujjatda keltirilgan xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi amaldagi tasnifga nisbatan davlat boshqaruvi va mahalliy o'zini o'zi boshqarish sektori birliklari asosiy funksiyalarini bajarishiga, ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qilishiga byudjetva byudjetdan tashqari mablag'larni yo'naltirilishini yanada aniqroq aksettiradi.

Bunga misol tariqasida davlat byudjetidan ta'lim sohasida amalga oshiriladigan xarajatlarni quyidagi solishtirish jadvali orqali amaldagi va yangi vazifa jihatidan tasnifni solishtirib ko'rishimiz mumkin:

Oldingi tasnif			Amaldagitasnif			
Bo'lim	§	Nomi	Kodlar			Nomi
000	0	Jami xarajatlar	7	000	000	Jami xarajatlar
200	X	Umumiy ta'lim	7	090	000	ta'lim
	1	Maktabgacha yoshdagi bolalar muassasalari	7	091	000	Maktabgacha ta'lim
	2	Maktablar-bolalarni maktabgacha tarbiyalash muassasalari	7	091	100	Maktabgacha bolalar muassasalari
	3	Boshlang'ich, to'liqsiz o'rta va o'rta maktablar	7	091	200	Maktabgacha maktab-bolalar muassasalari
205	x	O'rta maxsus, oliy ta'lim va kadrlarning malakasini oshirish	7	096	400	Respublika maqsadli kitob jamg'armasi xarajatlari
			7	096	500	Maktab ta'lim jamg'armasi
202	x	Fan	7	097	000	Ta'lim sohasidagi ilmiy-tadqiqot tajriba konstruktiv ishlanmalar
	2	Ilmiy-texnikaviy dasturlarning ustuvor yo'nalishlari	7	098	100	Oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligini saqlash xarajatlari
214	x	Davlat boshqaruv organlarini saqlash xarajatlari	7	098	200	O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi markazini saqlash

						xarajatlari
	4	Vazirliklar, davlat qo‘mitalari, va boshqa organlarni saqlash xarajatlari	7	098	400	Xalq ta’limi vazirligini saqlash xarajatlari
240	x	Kapital qo‘yilmalar va umumiy loyihalashtirish	7	098	800	Kapital qo‘yilmalar va namunaviy loyihalashtirish

Ya’ni, yuqoridagi jadvaldan ko‘rinib turibdiki, yangi byudjettasnidagi ta’lim sohasi uchun davlat byudjetidan (davlat maqsadli va boshqa jamg‘armalar byudjetidan amalga oshirilgan xarajatlarni ham qo‘shgan holda) amalga oshirilgan barcha xarajatlarni, u xoh ta’lim muassasalarini saqlash xarajatlari bo‘lsin, yoki ta’lim sohasida amalga oshirilgan kapital qurilish xarajatlari bo‘lsin, yoxud ta’lim sohasidagi ilmiy-tadqiqot tajriba konstruktiv ishlanmalar bo‘lsin ta’lim uchun amalga oshirilgan barcha xarajatlarni o‘zida to‘liq aks ettiradi. Amaldagi xarajatlarning vazifa jihatidan tasnidagi esa, ushbu xarajatlarni (masalan, ta’lim sohasida amalga oshirilgan kapital qurilish xarajatlari yoki ta’lim sohasidagi ilmiy-tadqiqot tajriba konstruktiv ishlanmalar) ta’lim sohasi xarajatlari emas, balki boshqa yo‘nalishdagi xarajatlarni tarkibida aks ettirilgan.

Iqtisodiy xarajatlarni tasnifi.

Iqtisodiy xarajatlarni tasnifi O‘zbekiston Respublikasining barcha darajadagi byudjetlari xarajatlarni xo‘jalik belgilariga, ishlab chiqarish elementlariga ko‘ra farqlashni nazarda tutadi, davlat boshqaruvida amalga oshirilayotgan xarajatlarning iqtisodiy mazmunidan kelib chiqib byudjetxarajatlari yo‘nalishlarini belgilab beradi. Davlat byudjetining iqtisodiy xarajatlarni tasnifining tuzilmasi quyidagi ko‘rinishda bo‘ladi:

Toifa	Modda va kichik modda	Element
XX	XX	XXX

Iqtisodiy xarajatlarni tasnifini ham quyidagi xarajatlarning iqtisodiy jihatidan asosiy yo‘nalishlariga bo‘lingan holda aks ettirishimiz mumkin:

40	00	000	Xarajatlar
41	00	000	Ishchilar mehnatiga haq to'lash
41	10	000	Ish haqi
41	20	000	Ijtimoiy ehtiyojlar uchun badallar / ajratmalar
42	00	000	Mahsulot va xizmatlar bo'yicha xarajatlar
42	10	000	Xizmat safarlari xarajatlari
42	20	000	Kommunal xizmatlar
			...
43	00	000	Asosiy vositalar bo'yicha xarajatlar
44	00	000	Foizlar
45	00	000	Subsidiyalar
46	00	000	Grantlar
47	00	000	Ijtimoiy nafaqalar
48	00	000	Boshqa xarajatlar
49	00	000	Moliyaviy aktivlar va majburiyatlar bo'yicha xarajatlar

Iqtisodiy xarajatlar tasnifini ham amaldagi tasnif bilan misol tariqasida ish haqi xarajat moddasi bo'yicha solishtirish orqali quyidagilarni ko'rishimiz mumkin, jumladan:

Oldingi tasnif	Amaldagitasnif
01 1 00 – Ish haqi – jami	41 10 000 – Ish haqi
01 1 10 – Ish haqi	41 11 000 – Pul shaklidagi ish haqi:
01 1 20 – Kommunal xizmatlar	41 11 100 – Asosiy ish haqi
bo'yicha kompensatsiya to'lovlari	41 11 200 – Ish haqiga ustamalar va
01 1 30 – Umumta'lim, o'rta maxsus,	qo'shimchalar
kasb-hunar ta'limi muassasalarining	41 11 210 – Umumta'lim, o'rta maxsus,

o'rnak ko'rsatgan xodimlarini rag'batlantirishning direktor jamg'armasi mablag'lari 01 1 40 – Tibbiyot tashkilotlari xodimlariga ustamalar va qo'shimchalar 01 1 50 – Vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik nafaqasi 01 1 60 - Homiladorlik va tug'ish bo'yicha nafaqa	kasb-hunar ta'limi muassasalarining o'rnak ko'rsatgan xodimlarini rag'batlantirishning direktor jamg'armasi mablag'lari 41 11 220 – Tibbiyot tashkilotlari xodimlariga ustamalar va qo'shimchalar
---	--

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, amaldagi xarajatlarning iqtisodiy tasnifi bo'yicha davlat byudjetidan amalga oshiriladigan kommunal xizmatlar bo'yicha kompensatsiya to'lovlari, vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik nafaqasi hamda homiladorlik va tug'ish bo'yicha nafaqalar ish haqi xarajat moddasi bo'yicha aks ettirilgan bo'lsa, endilikda ushbu xarajatlarning iqtisodiy mazmunidan kelib chiqqan holda ish haqi xarajatlari tarkibida emas, balki xarajatlarning tegishli moddalarida (mahsulot va xizmatlar bo'yicha xarajatlarning va ijtimoiy nafaqalar) aks ettiriladi.

O'zbekiston Respublikasi byudjettizimi byudjetlari ijrosini yanada takomillashtirish maqsadida 2017-yil 24-noyabrda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatga olingan 06.12.2017 yilgi № 2146-7 byudjettasnifini qo'llash bo'yicha yo'riqnomagao'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining № 169 buyrug'i bilan o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi.

3. Xorij davlatlarida Byudjet tasnifi amal qilishining huquqiy asoslari.

Rossiya Federatsiyasida Byudjet tasnifini huquqiy tartibga solishnitakomillashtirishikkibosqichdaamalgaoshirildi:

2007-yilda:

I: Rossiya Federatsiyasi Byudjet kodeksi, 15.08.1996 yildagi “Rossiya Federatsiyasi Byudjet tasnifi to‘g‘risida”gi FQ № 115-sonli Federal qonun.

II: Rossiya Federatsiyasi Moliya vazirligining 08.12.2006 yildagi № 168n - sonli buyrug‘i .

III: Moliya vazirligining alohida tegishli xatlari.

2008-yildan:

I: Rossiya Federatsiyasi Byudjet kodeksi 26.04.2007 yildagi nashri, Federal qonun o‘z kuchini yo‘qotdi.

II: Rossiya Federatsiyasi Moliya vazirligining 24.08.2007 yildagi № 74n-sonli buyrug‘i.

III: Rossiya Federatsiyasi subyektlari va munitsipal tashkilotlarning me‘yoriy-huquqiy hujjatlari.

Me‘yoriy-huquqiy tartibga solishning o‘zgarishi quyidagilar bilan bog‘liq:

- ✓ Byudjet tasnifini tartibga solishda Federal qonundan voz kechilgani;
- ✓ Byudjet tasnifining umumiy tuzilishini o‘zgartirmagan holda, alohida qarorlarni detallashtirish va to‘ldirishi mumkin bo‘lgan hududiy va mahalliy hokimiyat organlarining vakolatlarini kengayishi.

Rossiya Federatsiyasi Byudjet tasnifini isloh qilish quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- ✓ xarajatlarning funksional, idoraviy va iqtisodiy tasnifidan yagona xarajatlar tasnifiga o‘tish;
- ✓ ikki yo‘nalishdagi (ichki va tashqi) byudjettaqchilligini qoplash manbalari tasnifini bekor qilish va yagona byudjettaqchilligini qoplash manbalari tasnifini qo‘llash;
- ✓ davlat va munitsipal qarzlari turlarini qisqartirish yoki soddalashtirish;
- ✓ daromadlar, xarajatlar va byudjettaqchilligini qoplash manbalarini guruhlarining yangi tasnifini, davlat boshqaruvi sektori operatsiyalari tasnifini joriy qilish.

Test savollari:

1. Byudjet tasnifi nima?

A.Byudjet tizimiga kiruvchi byudjetlarni ularning bo'ysunuviga ko'ra guruhlash

B.Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarini ularning turlari va manbalariga ko'ra guruhlash

C.Davlat byudjeti tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar daromadlari, xarajatlarini va taqchillikni moliyalashtirish manbalarini guruhlash

D.Quyi byudjetlarga beriladigan moliyaviy yordam turlarini guruhlash

2. Davlat byudjeti xarajatlari tasnifini ko'rsating.

A.Mablag'larning manbai va byudjetdarajasi, hududiy, vazifa jihatdan, iqtisodiy, tashkiliy

B.Kommunal xarajatlar, ishlab chiqarish xarajatlari

C.Ishlab chiqarish, noishlab chiqarish

D.Vazifa jihatdan, iqtisodiy, tashkiliy

3. Yangi byudjettasnifi bilan qo'shimcha ravishda qanday byudjettasnifi turi kiritildi?

A.Vazifa jihatidan tasnif, tashkiliy tasnif

B.Tashkiliy tasnif, hududiy tasnif

C.Iqtisodiy tasnif, vazifa jihatidan tasnif

D.Hududiy tasnif, byudjetdarajasi va manbalarning manbai bo'yicha tasnif

4. Byudjet tashkilotlari xarajatlarining iqtisodiy tasnif bo'yicha guruhlanishi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

A.Ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar, ish haqiga hisoblangan ajratmalar, kapital qo'yilmalar, boshqa xarajatlar

B. Ish haqi, ish haqiga ustamalar, kanselyariya va xo‘jalik xarajatlari, oziq-ovqat va dori-darmon xarajatlari (jami 18 ta modda bo‘yicha)

C. Joriy xarajatlar; kapital xarajatlar

D. Iqtisodiyot xarajatlari yo‘nalishlari

5. Byudjet taqchilligini moliyalashtirish manbalari taqchillikni moliyalashtirishning qanday manbalari bo‘yicha guruhlashdan iborat?

A. Inflyatsion va noinflyatsion manbalari

B. Markazlashgan va markazmashmagan manbalari

C. Ichki va tashqi manbalari

D. Davlat va nodavlat manbalar

6. 2011-yil 1-yanvardan amalga kiritilgan yangi byudjettasnifi bo‘yicha ish haqi xarajatlari kodi to‘g‘ri ko‘rsatilgan javobni toping.

A. 01 100

B. 41 10 000

C. 41 11 200

D. 01 1 20

7. O‘zbekiston Respublikasi byudjettasnifini qo‘llash bo‘yicha Yo‘riqnomaqachon va qaysi raqam bilan ro‘yxatga olingan?

A. 2010-yil 22-dekabrda 2169-raqami

B. 2010-yil 11-oktyabrda 2146-raqami

C. 2010-yil 20-avgustda 2164-raqami

D. 2010-yil 23-dekabrda 2144-raqami

8. O‘zbekiston Respublikasining Byudjet Kodeksi qachon qabul qilindi?

A. 2013-yil 13-dekabrda

B. 2014-yil 1-yanvarda

C. 2013-yil 26-dekabrda

D. 2014-yil 26-dekabrda

IV BOB. BYUDJET DAROMADLARI TASNIFI

1. Byudjet tizimi byudjetlari daromadlari tushunchasi va uning mohiyati;
2. Byudjet tizimi byudjetlari daromadlari turlari;
3. O‘zbekiston Respublikasida byudjetdaromadlari tasnifi.

Tayanch so‘z va iboralar

- byudjettasnifi
- byudjettizimi byudjetlari
- davlat byudjeti daromadlari
- solikli daromadlar
- daromadlar tasnifi tuzilmasi
- daromadlarning manbalar bo‘yicha tasnifi
- byudjetxarajatlari tasnifi
- daromad turlari tasnifi

1. Byudjet tizimi byudjetlari daromadlari tushunchasi.

Davlat byudjetiga majburiy to‘lovlarning kelib tushishi soliq va bojxona tizimlariga kiruvchi maxsus vakolatli organlar hamda mazkur vazifa zimmasiga yuklatilgan boshqa davlat organlari tomonidan ta‘minlanadi.

Davlat byudjeti daromadlari – davlat bilan korxonalar, tashkilotlar, muassasalar va aholi o‘rtasidagi mamlakat byudjetfondining shakllanishi jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlarni anglatadi.

Davlat daromadlari - bu yaratilgan milliy boylikning davlat ehtiyojlari uchun jalb etiladigan qismidir. Davlat daromadlari keng mazmunli tushuncha bo‘lib, o‘z ichiga byudjetdaromadlari (milliy daromadning turli darajadagi byudjetlarga jalb etilgan qismi)ni ham, byudjetdan tashqari davlat jamg‘armalari mablag‘larini ham o‘z ichiga oladi. Byudjet daromadlari davlat daromadlarining eng salmoqli qismini tashkil etadi.

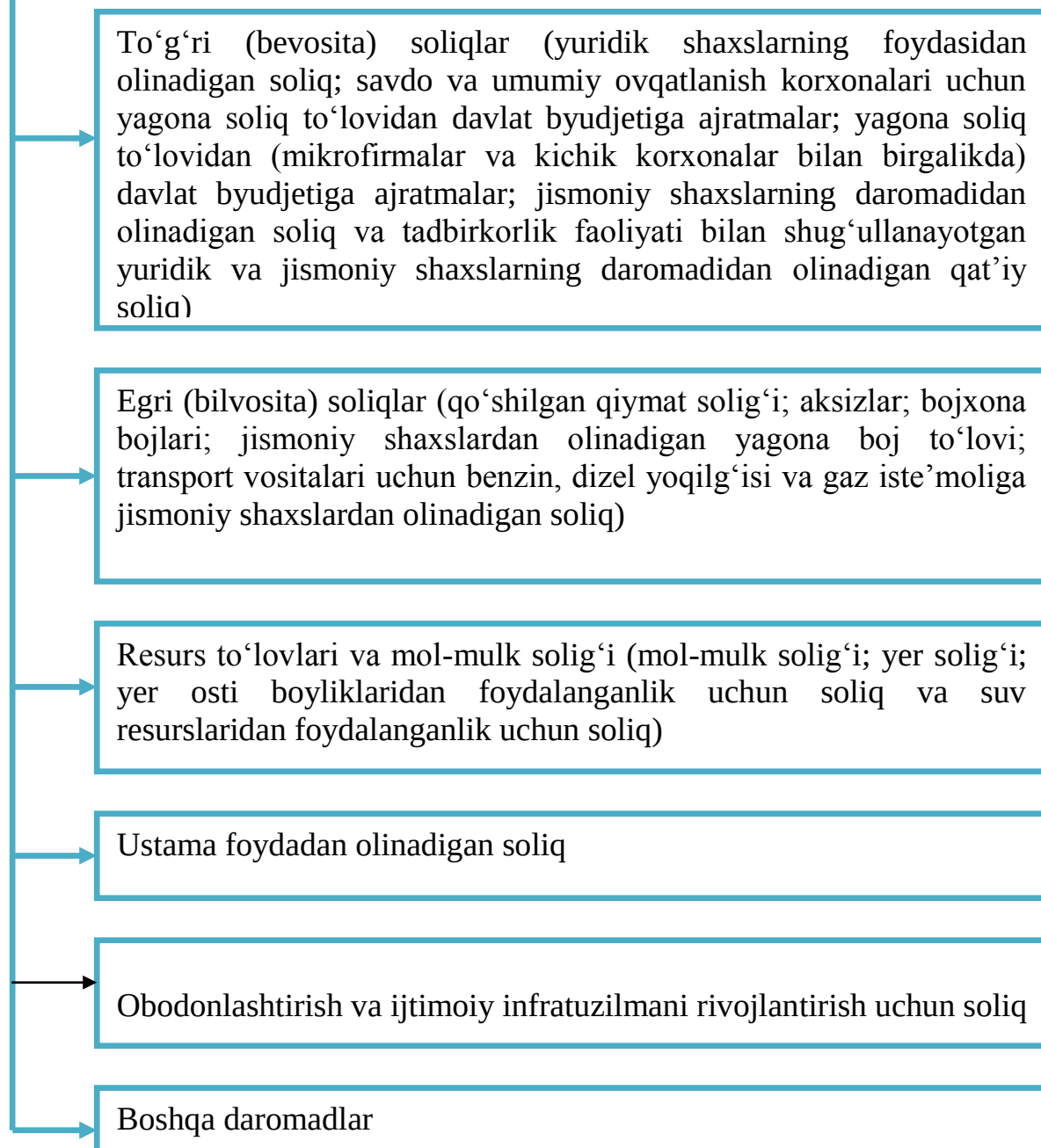
Davlat o‘ziga yuklatilgan vazifalarni muvaffaqiyatli bajara olishi uchun moliyaviy resurslarga muhtoj bo‘ladi va shu sababli mamlakat milliy daromadining bir qismi pul yoki boshqa to‘lovlar tarzida uning tasarrufiga ajratiladi. Natijada davlat o‘z daromadlariga ega bo‘ladi. Bu mablag‘lar davlat va mahalliy organlar ixtiyorida bo‘lib, tegishli davlat hokimiyati organlari tomonidan tasarruf etiladi.

Davlat o'z mablag'larini shakllantirish jarayonida ijtimoiy ishlab chiqarishning turli tarmoqlarida, davlat, jamoat, xususiy mulkchilik shakllaridagi korxonalarda vujudga keltirilgan daromadlarni, shuningdek, fuqarolarning mehnat, tadbirkorlik va boshqa daromadlarining muayyan qismini o'z tasarrufiga oladi, davlat daromadlarini vujudga keltirishda moliyaviy tizimning barcha bo'g'inlari faol ishtirok etadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, davlat byudjeti daromadlari— davlat bilan korxonalar, tashkilotlar, muassasalar va aholi o'rtasidagi mamlakat byudjetfondining shakllanishi jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlarni anglatadi. Ayrim adabiyotlarda, ma'ruzalarda va boshqa ilmiy ishlarda “davlat byudjeti daromadlarining asosiy bosh manbai soliqlardir”, degan bizning nazarimizda birmuncha noto'g'ri bo'lgan fikrlarni uchratish mumkin. Aslida, davlat byudjeti daromadlarining asosiy manbai bo'lib mamlakat yalpi milliy mahsuloti va milliy daromadi hisoblanadi, davlat markazlashgan pul fondiga mablag'larni jalb qilish quroli esa soliqlardir.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti daromadlari qismi asosini mamlakatimizda 2014-yil 1-yanvardan amalga kiritilgan O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 50-51-52-moddalari bilan belgilab qo'yilgan daromadlar tashkil qiladi.

Hozirgi amaliyotda Davlat byudjetining daromadlari quyidagi tartibda tasniflanmoqda

Rasm-4.1. Davlat byudjeti daromadlari tasniflanishi¹⁵

Yuqoridagi rasmda biz hozirgi amaliyotda Davlat byudjetining daromadlarining tasniflanish tartibi berildi.

¹⁵Malikov T.S., Haydarov N.H. Davlat budjeti.O'quv qo'llanma / Toshkent Moliya instituti. – T.: “IQTISOD–MOLIYA”, 2007.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining IV bo'limi, 9-bob, 50-moddasida Davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishga ta'rif berilgan.

Davlat byudjeti daromadlari:

- soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar;
- davlat aktivlarini joylashtirish, foydalanishga berish va sotishdan olingan daromadlar;
- meros, hadya huquqi bo'yicha davlat mulkiga o'tgan pul mablag'lari;
- yuridik va jismoniy shaxslardan, shuningdek chet davlatlardan tushadigan qaytarilmaydigan pul tushumlari;
- rezident-yuridik shaxslarga berilgan byudjetssudalarini va chet davlatlarga ajratilgan kreditlarni to'lash hisobidan to'lovlar;
- qonun hujjatlariga muvofiq boshqa daromadlar hisobidan shakllantiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 51-moddasida O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti daromadlarini shakllantirish manbalari ko'rsatib o'tilgan. Unga ko'ra O'zbekiston Respublikasibyudjettizmi byudjetlari daromadlarini respublika va mahalliy byudjetdaromadlariga ajratishimiz mumkin;

O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti daromadlari:

- 1) umumdavlat soliqlari, shu jumladan:
 - ✓ yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i;
 - ✓ yagona soliq to'lovi;
 - ✓ jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i;
 - ✓ qo'shilgan qiymat solig'i;
 - ✓ aksiz solig'i;
 - ✓ yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq;
- 2) bojxona bojlari;
- 3) qo'shimcha foyda solig'i;
- 4) mahsulot taqsimotiga oid bitimlar bo'yicha foyda keltiradigan mahsulotdagi davlat ulushi;

5) boshqa daromadlar hisobidan shakllantiriladi. Boshqa daromadlarga imzoli bonus va tijoratbop topilma bonusi to'lanishidan tushgan tushumlar, qonun hujjatlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetiga yo'naltiriladigan davlat bojlari, yig'imlar, tovon pullari, kompensatsiya to'lovlari va jarima sanksiyalari, davlat aktivlarini joylashtirish, foydalanishga berish va sotishdan belgilangan normativlar bo'yicha olingan daromadlar, meros, hadya huquqi bo'yicha davlat mulkiga o'tkazilgan pul mablag'lari, yuridik va jismoniy shaxslardan, shuningdek chet davlatlardan tushgan qaytarilmaydigan pul tushumlari, rezident-yuridik shaxslarga berilgan byudjetssudalarini, chet davlatlarga berilgan kreditlarni to'lash hisobidan to'lovlar, aksiyalarning davlat ulushi (payi) bo'yicha dividendlar (daromadlar), mobil aloqa xizmatlari ko'rsatuvchi yuridik shaxslar (uyali aloqa kompaniyalari) tomonidan abonent raqamidan foydalanganlik uchun to'lov, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining foydasi va qonun hujjatlariga muvofiq boshqa daromadlar kiradi.

Davlat byudjeti daromadlarining deyarli barchasi sarflanish nuqtayi-nazaridan oldindan mo'ljallangan maqsadlarga ega emas. Ular umumiy fondga tushiriladi va odatdagi moliyalashtirish tartibida foydalaniladi. Byudjet daromadlarining faqat ba'zi birlarigina oldingan belgilangan maqsadlar uchun mo'ljallangan. Ularning tarkibiga ijtimoiy sug'urta badallarini kiritish mumkin.

Soliqlar, to'lovlar, yig'imlar, bojlar va majburiy ajratmalar alohida shakllari va turlarining yig'indisi davlat byudjeti daromadlarining yagona tizimini shakllantiradi. Turli subyektlardan kelib tushadigan Davlat byudjetining daromatlari umumdavlat ehtiyojlarini ta'minlab, bir-biri bilan o'zaro bog'langandir.

Davlat byudjeti daromadlarining tarkibi va uning tuzilmasi doimiy bo'lmasdan, ular mamlakat taraqqiyoti va davlatning oldidagi vazifalarning o'zgarishiga muvofiq ravishda o'zgarib boradi.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 52-moddasida Qoraqalpog‘iston Respublikasi byudjetining, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarining daromadlarini shakllantirish manbalari ko‘rsatib o‘tilgan.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi byudjetining, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarining daromadlari:

1) belgilangan normativlarga muvofiq umumdavlat soliqlari, shu jumladan:

- ✓ yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig‘i;
- ✓ yagona soliq to‘lovi;
- ✓ jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘i;
- ✓ tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo‘yicha qat’iy belgilangan soliq;
- ✓ qo‘shilgan qiymat solig‘i;
- ✓ aksiz solig‘i;
- ✓ yer qa’ridan foydalanganlik uchun soliq;
- ✓ suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq;

2) mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar, shu jumladan:

- ✓ obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig‘i;
- ✓ transport vositalariga benzin, dizel yoqilg‘isi va gaz ishlatganlik uchun

olinadigan soliq;

- ✓ mol-mulk solig‘i;
- ✓ yer solig‘i;
- ✓ yagona yer solig‘i;
- ✓ ayrim turdagi tovarlar bilan chakana savdo qilish huquqi va ayrim turdagi

xizmatlarni ko‘rsatish uchun yig‘im;

3) yuridik va jismoniy shaxslardan, shuningdek chet davlatlardan tushgan qaytarilmaydigan pul tushumlari;

4) bozorlardan tushadigan daromadlar;

5) boshqa daromadlar hisobidan shakllantiriladi. Boshqa daromadlarga davlat daromadiga o‘tkazilgan mol-mulkni realizatsiya qilishdan tushgan tushumlar, davlat aktivlarini joylashtirishdan, foydalanishga berishdan va

sotishdan belgilangan normativlar bo'yicha olingan daromadlar, qonun hujjatlariga muvofiq Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetiga, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlariga yo'naltiriladigan davlat bojlari, yig'imlar, tovon pullari va jarima sanksiyalari, egasiz mol-mulkni, meros huquqi bo'yicha davlat ixtiyoriga o'tgan mol-mulkni, huquq bo'yicha davlat daromadiga o'tkazilishi lozim bo'lgan xazinalarni realizatsiya qilishdan tushgan tushumlar va qonun hujjatlariga muvofiq boshqa daromadlar kiradi.

O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan ajratiladigan subvensiyalar, o'tkazib beriladigan daromadlar va dotatsiyalar Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining daromadlari hisoblanadi. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo'yicha qat'iy belgilangan soliq, O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan pivo va o'simlik yog'i uchun aksiz solig'i Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari daromadlariga o'tkazib beriladi.

Byudjet Kodeksining 117-moddasida byudjettizimi byudjetlari daromad qismining ijrosi nimalarni o'z ichiga olishi ko'rsatilgan bo'lib, byudjettizimi byudjetlari daromad qismining ijrosi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

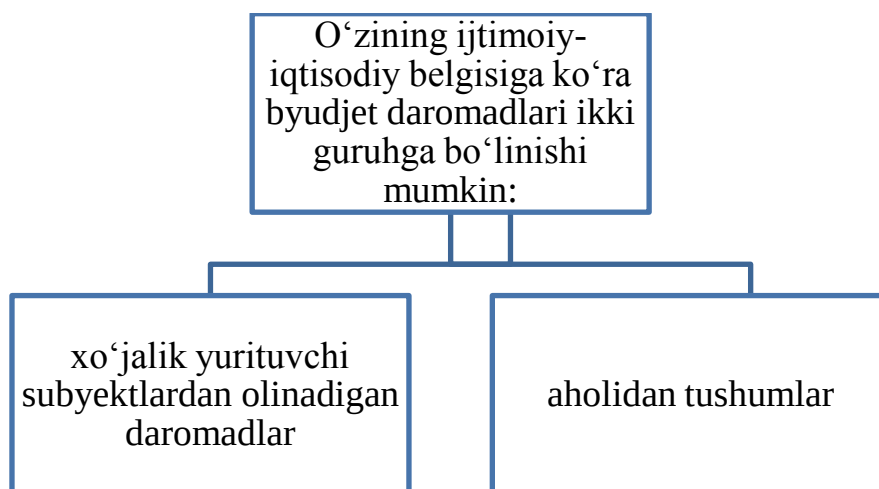
- tushumlarni Yagona g'azna hisobvarag'iga va boshqa bank hisob-varaqlariga kiritish;
- tushumlarni byudjettizimining byudjetlari o'rtasida taqsimlash;
- ortiqcha yoki noto'g'ri to'langan tushum summalarini qaytarishni yoxud ularni qarzni to'lash evaziga hisobga olish;
- hisob va hisobot.

O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti va DMJ byudjetlari daromadlarining g'azna ijrosi byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining kassa ijrosi to'g'risidagi yo'riqnomaga(ro'yxat raqami 2771, 2016 yil 30 mart) muvofiq amalga oshiriladi.

4.2. Byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining turlari

Byudjet daromadlarining tub mazmuni, uning davlatga tegishli moliyaviy resurslardan tashkil etishida namoyon bo‘ladi. Shunga ko‘ra, byudjetdaromadlari deyilganda, pul mablag‘lari jamg‘armasini shakllantirish jarayonida turli darajadagi hukumat idoralari ixtiyoriga kelib tushadigan majburiy to‘ov yig‘indisining shaklan ko‘rinishi tushuniladi. Byudjet daromadlari umumdavlat byudjetdaromadlari va mahalliy byudjetdaromadlarini o‘zida aks ettiradi, bunday daromadlar yig‘indisi davlat daromadlarining bir qismi sifatida namoyon bo‘ladi va o‘z ta’rifiga ko‘ra ham tor ma’nodagi munosabatlar yig‘indisini ifodalaydi. Davlat daromadi byudjetning barcha darajadagi moliyaviy mablag‘laridan tashqari fondlar va butun davlat sektori resurslaridan tashkil topadi.

Byudjet daromadlari soliq va soliqdan tashqari manbalardan shakllanadi. Soliqdan olinadigan daromadlarning asosiy manbalari – bu yangidan yaratilgan qiymat va uning dastlabki qayta taqsimlanishi natijasida olingan daromadlar (foyda, ish haqi, qo‘shilgan qiymat, ssuda foizi, renta, dividendlar va boshqalar), shuningdek jamg‘armalardir. Soliqsiz daromadlar yoki davlatning o‘z iqtisodiy faoliyati yoki ilgari olingan daromadlarni byudjettizimining darajalari bo‘yicha qayta taqsimlanishi natijasida yuzaga keladi. O‘zining ijtimoiy-iqtisodiy belgisiga ko‘ra byudjetdaromadlari ikki guruhga bo‘linishi mumkin (Rasm-4.2.):

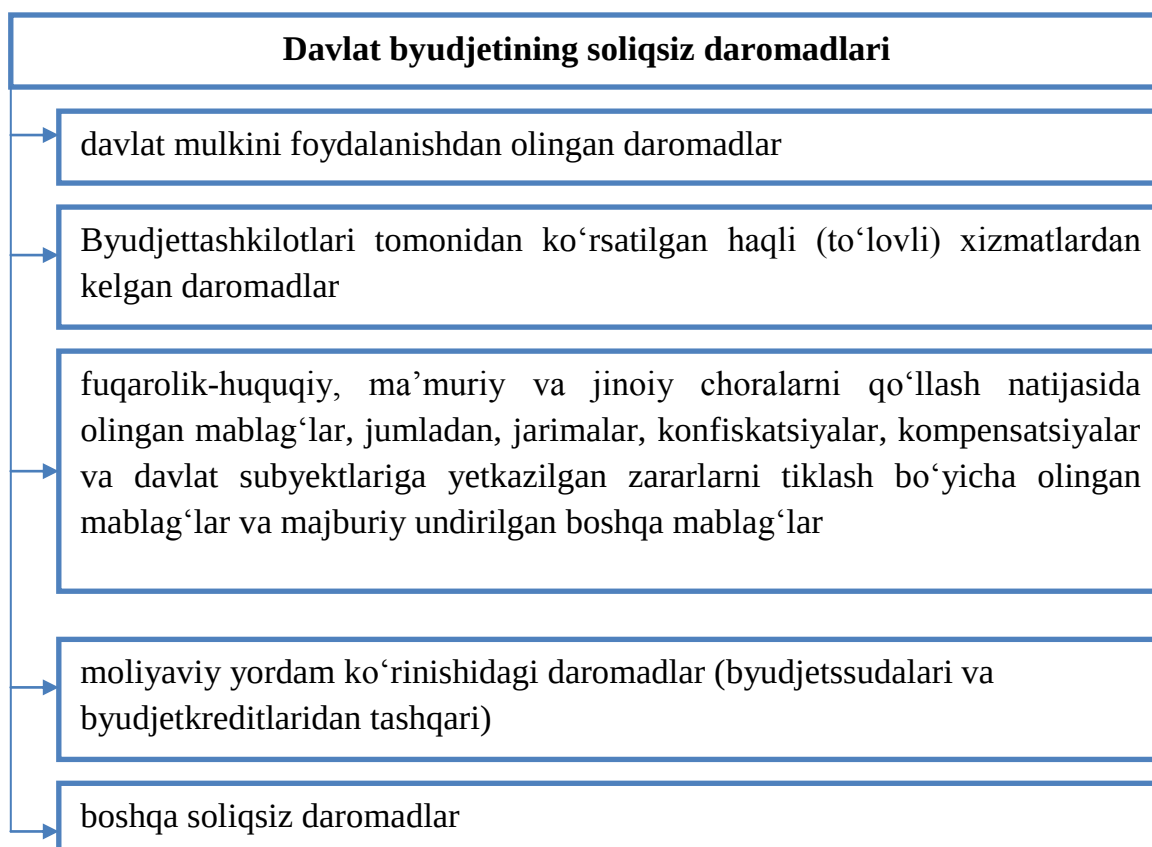
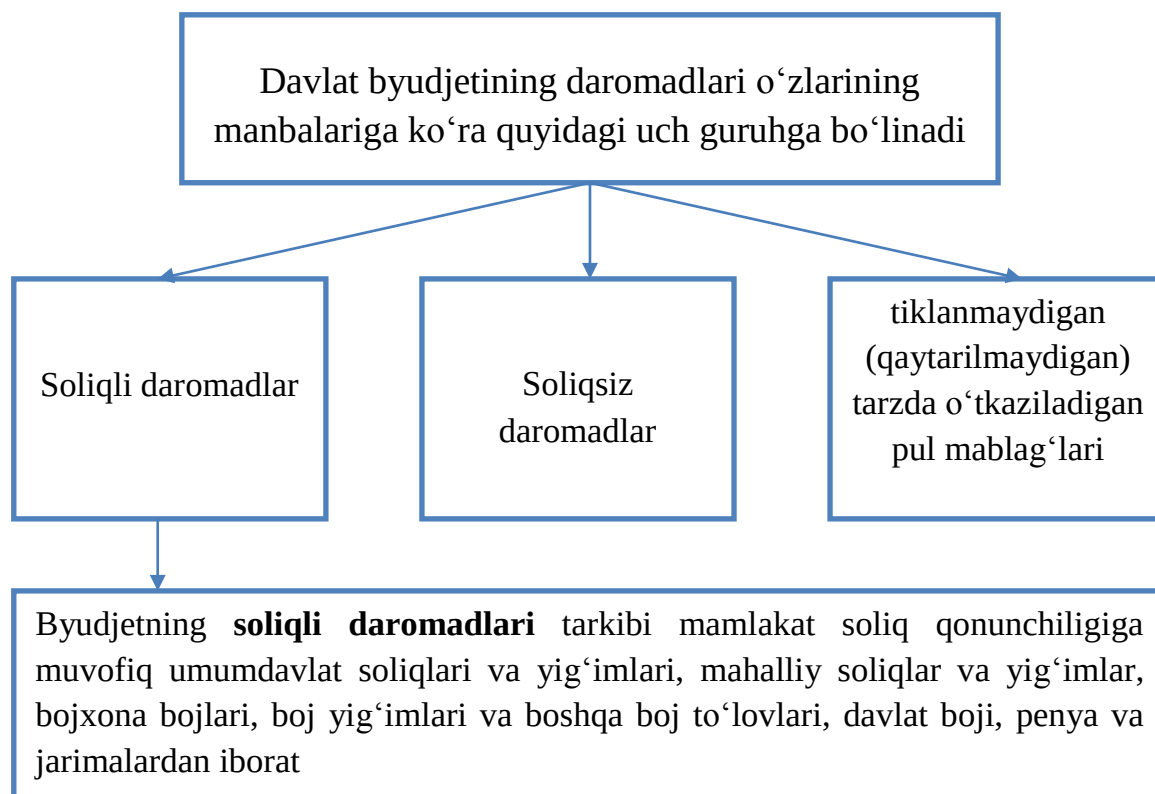

Rasm-4.2. ijtimoiy-iqtisodiy belgisiga ko‘ra byudjetdaromadlari guruhlanishi

Mulkchilik shakliga ko‘ra byudjet daromadlari quyidagi ko‘rinishlarni olishi mumkin:

- nodavlat sektordan olinadigan daromadlar;
- davlat xo‘jaliklaridan olinadigan daromadlar;
- aholidan olinadigan mablag‘lar.

Davlat byudjetining daromadlari tarkibini quyidagi 4.3-rasmda ham ko‘rishimiz mumkin.

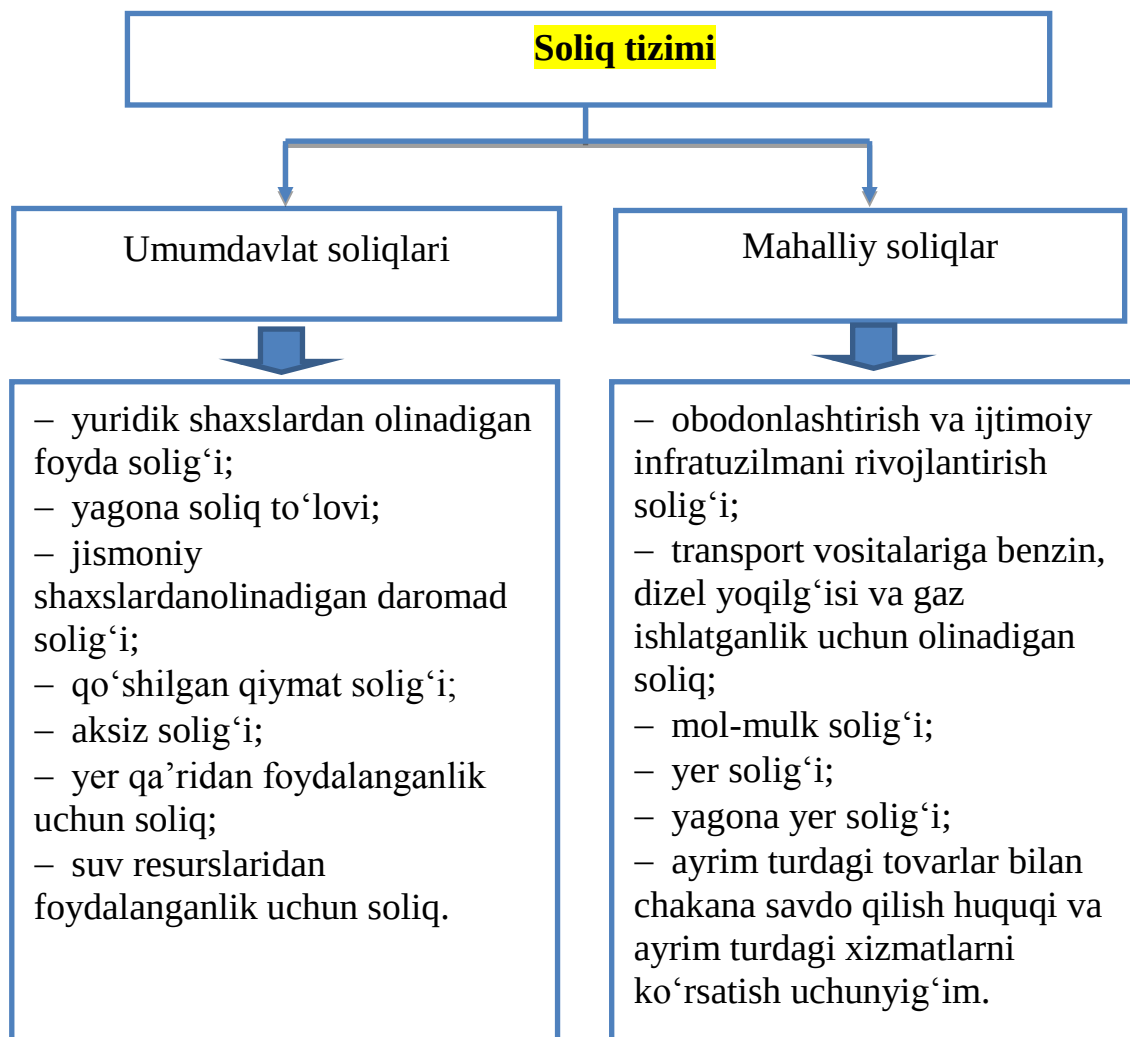

Rasm-4.3. Davlat byudjetining daromadlari¹⁶.

¹⁶Manba: O‘zbekiston Respublikasi Budjet Kodeksi 26.12.2013 yil 360-sonli O‘RQ.

Soliqli daromadlar - korxona va tashkilotlar tovar mahsulotlarini ishlab chiqarganida va sotganida, aholiga turli xizmatlarni ko'rsatganida, ishlar bajarganida yoki bozorlarda oldi-sotdi qilganda ham pul to'lovlarini amalga oshiradi. Lekin bu munosabatlarning hammasi ham soliq munosabati bo'la olmaydi. Soliq munosabatida davlat mamlakatda yaratilgan yalpi ichki mahsulot qiymatini taqsimlash va qayta taqsimlash yo'li bilan majburan davlat byudjetiga mablag' to'plash jarayonini amalga oshiradi.

Byudjetning solikli daromadlari tarkibi mamlakat soliq qonunchiligiga muvofiq umumdavlat soliqlari va yig'implari, mahalliy soliqlar va yig'implar, bojxona bojlari, boj yig'implari va boshqa boj to'lovlari, davlat boji, penya va jarimalardan iborat.

Rasm-4.4. Soliq tizimi

Soliqsiz daromadlar tarkibiga quyidagilar kiradi:

- davlat mulkini foydalanishdan olingan daromadlar (soliqlar va yigʻimlar toʻgʻrisidagi qonunchilikka muvofiq toʻlangan soliq va yigʻimlardan soʻng);

- byudjettashkilotlari tomonidan koʻrsatilgan haqli (toʻlovli) xizmatlardan kelgan daromadlar (soliqlar va yigʻimlar toʻgʻrisidagi qonunchilikka muvofiq toʻlangan soliq va yigʻimlardan soʻng);

- fuqarolik-huquqiy, maʼmuriy va jinoiy choralarni qoʻllash natijasida olingan mablagʻlar, jumladan, jarimalar, konfiskatsiyalar, kompensatsiyalar va davlat subyektlariga yetkazilgan zararlarni tiklash boʻyicha olingan mablagʻlar va majburiy undirilgan boshqa mablagʻlar;

- moliyaviy yordam koʻrinishidagi daromadlar (byudjetssudalari va byudjetkreditlaridan tashqari);

- boshqa soliqsiz daromadlar.

Byudjet daromadlarining tarkibiga tushumlarning quyidagi koʻrinishlari hisobga olinishi mumkin:

- davlat mulkini vaqtinchalik foydalanishga berish natijasida ijara haqi yoki boshqa koʻrinishda olinadigan mablagʻlar;

- kredit muassasalaridagi hisob varaqlarida byudjetmablagʻlarining qoldigʻi boʻyicha foizlar koʻrinishida olinadigan mablagʻlar;

- davlat mulkiga tegishli boʻlgan mol-mulkni garovga yoki ishonchli boshqaruvga berishdan olinadigan mablagʻlar;

- qaytarish va haq olish asosida boshqa byudjetlarga, xorijiy davlatlarga yoki boshqa yuridik shaxslarga berilgan byudjetmablagʻlaridan foydalanganlik uchun haq;

- davlatga qisman tegishli boʻlgan xoʻjalik jamiyatlari ustav kapitalining hissasiga yoki aksiyalar boʻyicha dividendlarga toʻgʻri keladigan foyda koʻrinishidagi daromadlar;

- davlat unitar korxonalari foydasining bir qismi (soliqlar va yigʻimlar toʻgʻrisidagi qonunchilikka muvofiq toʻlangan soliq va yigʻimlardan soʻng);

davlatga tegishli bo'lgan mol-mulkdan foydalanish natijasida olinadigan qonunchilikda ko'zda tutilgan boshqa daromadlar.

2. O'zbekiston Respublikasida byudjetdaromadlari tasnifi.

Davlat byudjeti daromadlari bo'yicha tasnif bu har bir daromad va xarajetni tavsiflash ham demakdir. Masalan, davlatning mahalliy daromadlari iqtisodiy kategoriya sifatida iqtisodiy axborotni ham berishi mumkin. Ular aniq bir guruh va sinflarga xos munosabatlar bilan ham ifodalanadi. Mahalliy daromadlar ham milliy boyligni taqsimlash va qayta taqsimlashda bevosita qatnashadi, natijada shu asnoda mahalliy boshqaruv organlari qo'lida pul mablag'lari jamlanadi.

Byudjet tizimi byudjetlarini tuzishda byudjettasnifiga muvofiq, daromadlar ularning aniq manbalari bo'yicha prognoz qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2010-yil 20 avgustdagi 65-sonli buyrug'i bilan (2010 yil 11 oktyabrda 2146-raqami bilan ro'yxatga olingan) O'zbekiston Respublikasi byudjettasnifini qo'llash bo'yicha Yo'riqnoma tasdiqlandi. Ushbu hujjat milliy byudjettasnifini davlat moliyasi tasnifining xalqaro standartlari bilan uyg'unlashtirish maqsadida ishlab chiqilgan bo'lib, 2011 yilning 1 yanvaridan amalga kiritila boshlandi.

Ma'lumki, byudjettasnifi Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlaridan mablag' oluvchi tashkilotlarga qo'llaniladi hamda Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish va ijro qilish, shuningdek, Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tayyorlash maqsadida foydalaniladi.

Ushbu hujjatning afzalliklari va muhim jihatlarini quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha ochib berish mumkin:

- milliy byudjettasnifini davlat moliyasi tasnifining xalqaro standartlari bilan uyg'unlashtirilishi;

- byudjettasnifining davlat byudjeti g'azna ijrosi buxgalteriya hisobining yagona hisobvaraqlar rejasi bilan uyg'unlashtirilishi natijasida davlat byudjeti ijrosi bilan bog'liq ma'lumotlarni takomillashtirilishi (tizimlashtirilishi);

-byudjetjarayonining barcha ishtirokchilarini (davlat byudjeti, byudjetdan mablag‘ oluvchilar, davlat maqsadli va boshqa jamg‘armalarni) to‘liq qamrab olinishi natijasida byudjettasnifida davlat byudjeti ijrosining yanada to‘liqroq aks ettirish imkonining vujudga kelishi va hokazo.

Byudjet tasnifi O‘zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti, davlat maqsadli jamg‘armalari tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini, shuningdek, uning taqchilligini moliyalashtirish manbalari guruhlanishi bo‘lib, quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Davlat byudjeti daromadlarining tasnifi;

- Davlat byudjeti xarajatlarining vazifa jihatidan, tashkiliy va iqtisodiy tasnifi;

- Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi.

Byudjet tasnifi Davlat byudjetini tuzish, ko‘rib chiqish, qabul qilish hamda ijro etish maqsadida byudjetma‘lumotlarini tizimga solish uchun foydalaniladi va u byudjetma‘lumotlari xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma‘lumotlari bilan qiyoslanishini ta‘minlaydi.

Mazkur hujjatga muvofiq byudjettasnifini tuzishning asosiy tamoyillari, deb quyidagilar e‘tirof etilgan:

- to‘liqlilik – byudjettasnifi byudjetjarayonining barcha ishtirokchilarini qamrab olishi shart;

- yagonalik – byudjettasnifi byudjetjarayonining barcha ishtirokchilari uchun yagona bo‘lishi shart;

- o‘zaro muvofiqlik – byudjettasnifining kodlari bir vaqtning o‘zida byudjetjarayonining har xil operatsiyalarini aks ettirish uchun qo‘llanilmasligi kerak, ya‘ni byudjettasnifining har bir kodi o‘ziga xos bo‘lishi shart.

Xalqaro valyuta fondining doirasiga ko‘ra daromadlar quyidagi toifalarga ko‘ra tasniflanadi:

❖ Soliqlar

❖ Ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar

- ❖ *Grantlar*
- ❖ *Boshqa daromadlar*

Soliqlar uchun tasnif sxemasi asosan soliq undiriladigan soliq bazasiga qarab belgilanadi (masalan daromad va xarajatlar, mulk aktivlari va qo'yilmalar).¹⁷

O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 21-moddasi. Byudjet tizimi byudjetlaridaromadlarining tasnifi keltirilgan. Unga ko'raByudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tasnifi daromadlarni ularning turlari va manbalari bo'yicha kodlashdan iborat bo'ladi.

Byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tasnifi tuzilmasi quyidagilardan iborat:

- Byudjettizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi;
- daromadlarning turlari;
- tashkiliy tasnif;
- hududiy tasnif.

Byudjet tizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi kelib tushayotgan daromadlarning tegishli mablag'lar manbalariga va ushbu byudjetlar darajalariga mansubligini aniqlash uchun qo'llaniladi.

Daromadlarning turi bo'lim, paragraf va daromad tipidan iboratdir.

Daromadlar bo'limi daromadlarni ularni olish manbalari bo'yicha kodlashdan iborat bo'ladi.

Daromadlar paragrafi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni, shuningdek soliq bo'lmagan to'lovlarni ularni undirish bazasi bo'yicha kodlashdan iborat bo'ladi.

Daromad tipi byudjettizimi byudjetlari daromadining aniq turidan iborat bo'ladi.

¹⁷“Budget Classification” Davina Jacobs, Jean-Luc Hélys, and Dominique Bouley. December 2009. InternationalMonetaryFundFiscalAffairs DepartmentWashington, DC.USA

Tashkiliy tasnif kelib tushayotgan daromadlarning ana shu daromadlarni ma'muriy jihatdan idora qiluvchi tegishli organga mansubligini identifikatsiyalash maqsadida qo'llaniladi.

Hududiy tasnif kelib tushayotgan daromadlarning ushbu daromadlar shakllantirilayotgan yoxud o'tkazib berilayotgan tegishli ma'muriy-hududiy birlikka mansubligini identifikatsiyalash maqsadida qo'llaniladi.

Yigirma bir koddan iborat bo'lgan daromadlar tasnifi tuzilmasi to'rt qismli ko'rinishga ega:

- byudjettizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi;
- daromadlarning turlari;
- hududiy tasnif.

Daromadlar tasnifi tuzilmasi quyidagi ko'rinishga ega:

Byudjet tizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi	Daromadlarning turlari	Tashkiliy tasnif	Hududiy tasnif
X XXX X X	X XXX XXX	XXX	XX XXX

(6-band O'zbekiston Respublikasi moliyavazirining 2014-yil 20-fevraldagi 11-sonli [buyrug'i](#) (ro'yxatraqami 2146-3, 17.03.2014 y.) tahririda — O'R QHT, 2014 y., 12-son, 140-modda)

Davlat moliyasini boshqarishning Axborot tizimi (keyingi o'rinlarda DMBAT deb yuritiladi) tatbiq etilguniga qadar O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti ijrosi to'g'risidagi hisobotni tuzishda faqatgina «Daromadlarning turlari» kodi qo'llaniladi.

Byudjet tizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi (1 — 6 kodlar) byudjetga tushayotgan daromadlarni tegishli mablag'lar manbalariga va ushbu byudjetlar darajalariga mansubligini aniqlash maqsadida qo'llaniladi.

7 ta raqamli daromadlarning turlari (7 — 13 kodlar) quyidagilardan iborat:

- ✓ bo'lim;
- ✓ paragraf;

✓ daromad tipi.

Bo‘lim daromadlarni ularning olish manbalari bo‘yicha guruhlanishini bildiradi:

3 100 000 «Soliqlar»;

3 200 000 «Ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar/badallar»;

3 300 000 «Grantlar»;

3 400 000 «Boshqa daromadlar»;

3 500 000 «Aktiv va majburiyatlarga tranzaksiyalar bo‘yicha tushumlar».

Paragraf soliq yoki boshqa turdagi daromadlarni soliqqa tortish bazasi bo‘yicha daromadlarning guruhlanishini bildiradi.

«Soliqlar» (3 100 000) quyidagi paragraflarni o‘z ichiga oladi:

3 110 000 «Daromad, foyda va kapital o‘lishiga soliq»;

3 130 000 «Mol-mulkka solinadigan soliq»;

3 140 000 «Tovarlar va xizmatlarga soliq»;

3 150 000 «Xalqaro savdo va operatsiyalarga soliq»;

3 160 000 «Boshqa soliq»;

«Ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar/badallar» (3 200 000) 3 210 000 «Ijtimoiy ta’minotga ajratmalar/badallar» paragrafini o‘z ichiga oladi.

«Grantlar» (3 300 000) quyidagi paragraflarni o‘z ichiga oladi:

3 310 000 «Xorijiy davlatlar hukumatlaridan»;

3 320 000 «Xalqaro tashkilotlardan»;

3 330 000 «Davlat boshqaruvi sektorining boshqa birliklaridan».

«Boshqa daromadlar» (3 400 000) quyidagi paragraflarni o‘z ichiga oladi:

3 410 000 «Mol-mulkdan daromadlar»;

3 420 000 «Tovarlar va xizmatlar sotilishi»;

3 430 000 «Jarimalar, penyalar va neustoykalar»;

3 440 000 «Ixtiyoriy transfertlar, grantlar bundan mustasno»;

3 450 000 «Aniqlab bo‘lmaydigan va boshqa daromadlar».

«Aktiv va majburiyatlarga tranzaksiyalar bo'yicha tushumlar» (3 500 000) quyidagi paragraflarni o'z ichiga oladi:

3 510 000 «Tranzaksiyalardan aktivlarga tushadigan tushumlar»;

3 520 000 «Majburiyatlarga tranzaksiyalar bo'yicha tushumlar».

Tegishli bo'limvaparagrafningyanadadetallashtirilishivatavsifimazkurYo'riq nomaning2-ilovasiga muvofiqdaromadtipibo'yichaamalgaoshiriladi.

Tegishli byudjetning daromadlar ijrosi to'g'risidagi hisobotlar daromadlar tasnifining mumkin bo'lgan barcha elementlarini qo'llagan holda shakllantiriladi.

Byudjet tizimi byudjetlari bo'yicha tushumlarning taqsimlanishi qonunchilikka muvofiq amalga oshiriladi.

Tashkiliy tasnif (14 — 16 kodlar) kelib tushayotgan daromadlarning ana shu daromadlarni ma'muriy jihatdan idora qiluvchi tegishli organga (O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi va sh.k.) mansubligini identifikatsiyalash maqsadida qo'llaniladi va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlanadi.

O'zaro hisob-kitoblar bo'yicha yuqori (quyi) byudjetning quyi (yuqori) byudjetoldidagi majburiyatining qaytarilishi hisobiga quyi byudjetlarga dotatsiya, subvensiya, byudjetssudalari va mablag'lari kelib tushganda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga biriktirilgan koddan foydalaniladi.

Hududiy tasnif (17 — 21 kodlar) kelib tushayotgan daromadlarning ushbu daromadlar shakllantirilayotgan yoxud o'tkazib berilayotgan tegishli ma'muriy-hududiy birlikka mansubligini identifikatsiyalash maqsadida qo'llaniladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Davlat byudjeti daromadlari deganda nimani tushunasiz?
2. Byudjet daromadlari qanday jarayonda vujudga keladigan iqtisodiy munosabatlarni o'zida ifoda etadi?
3. Davlat byudjeti daromadlari guruhlarini nimalar iborat?

4. Respublika byudjeti daromadlari nimalardan tashkil topadi?
5. Davlat byudjeti daromadlarining tasnifi nima?
6. Davlat byudjeti daromadlarining tasnifi nimalardan iborat?
7. Byudjet tizimi byudjetlaridaromadlarining tasnifiByudjet kodeksining qaysi moddasida berilgan?

Test savolari:

1. Byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tasnifi tuzilmasi nimalardan iborat iborat?

- a) Byudjettizimi byudjetlari mablag‘larining manbalari va darajalari tasnifi, daromadlarning turlari, tashkiliy tasnif;
- b) Byudjettizimi byudjetlari mablag‘larining manbalari va darajalari tasnifi, daromadlarning turlari, hududiy tasnif;
- c) Byudjettizimi byudjetlari mablag‘larining manbalari va darajalari tasnifi, daromadlarning turlari, tashkiliy tasnif, hududiy tasnif;
- d) daromadlarning turlari, hududiy tasnif, tashkiliy tasnif, hududiy tasnif.

2. Byudjet daromadlarining tashkiliy tasnifi qanday kodlardan iborat?

- a) (14-16 kodlar)
- b) (7-13 kodlar)
- c) (1-6 kodlar)
- d) (17-21 kodlar)

3. Byudjet tizimi byudjetlari mablag‘larining manbalari va darajalari tasnifi

- a) (1-6 kodlar)
- b) (14-16 kodlar)
- c) (7-13 kodlar)
- d) (17-21 kodlar)

4. Byudjet daromadlarining hududiy tasnifi qanday kodlardan iborat?

- a) (17-21 kodlar)
- b) (7-13 kodlar)
- c) (1-6 kodlar)
- d) (14-16 kodlar)

5. 7 ta raqamli daromadlarning turlari (7 — 13 kodlar) nimalardan iborat hisoblanadi?

- a) bo‘lim va paragraf;
- b) paragraf va daromad tipi
- c) daromad tipi, element, paragraf;
- d) bo‘lim, paragraf va daromad tipi

6. Byudjet Kodeksining nechanchi moddasida byudjetn tizimi byudjetlari daromad qismining ijrosi nimalarni o‘z ichiga olishi ko‘rsatib o‘tilgan?

- a) 111-moddasida
- b) 51-moddasida
- c) 117-moddasida
- d) 118-moddasida

7. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining nechanchi moddasida byudjettizimi byudjetlaridaromadlarining tasnifi keltirilgan?

- a) 20-moddasida
- b) 21-moddasida
- c) 117-moddasida
- d) 50-moddasida

V BOB. BYUDJET XARAJATLARI TASNIFI

- 1. Byudjet tizimi byudjetlarining xarajatlari tushunchasi.**
- 2. Byudjet tizimi byudjetlarining xarajatlari guruhlar.**
- 3. Byudjet xarajatlarning tasniflanishi.**
- 4. Byudjet xarajatlari tasniflanishining xorij tajribalari.**

Tayanch soʻz va iboralar

- Byudjettasnifi
- Byudjetxarajatlari tasnifi
- Byudjetxarajatlari tasnifi tushunchasi
- xarajatlari moddasi
- xarajatlarning tashkiliy tasnifi
- xarajatlarning funksional tasnifi
- xarajatlarning iqtisodiy tasnifi
- xarajatlarning hududiy tasnifi

5.1. Byudjet tizimi byudjetlarining xarajatlari tushunchasi.

Davlatning oʻz funksiyalari va vazifalarini bajarishi bilan bogʻliq ravishda vujudga kelgan chiqimlar byudjetxarajatlari deyiladi. Bu chiqimlar davlatning markazlashtirilgan pul fondlari mablagʻlarini turli yoʻnalishlar boʻyicha foydalanish jarayonida vujudga keladigan iqtisodiy munosabatlarni ifodalaydi.

Byudjet xarajatlari umumiy moliyaviy kategoriya boʻlgan byudjetning koʻrinishlaridan biri boʻlib, unga tegishli boʻlgan umumiy xususiyatlarga egadir, yaʼni ular taqsimlash xarakteriga ega, ifodalanishning pul shakli xos, pul fondlarining amal qilishi bilan bogʻlangan va davlat tomonidan tashkil qilinadi. Shu bilan birgalikda byudjetxarajatlari bir butunning oʻziga xos qismi boʻlganligi uchun ular davlatning markazlashtirilgan pul fondlari mablagʻlaridan foydalanish va tegishli fondlarni shakllantirish bilan bogʻliqdir. Bu taqsimlash munosabatlarining moddiy-buyumlashgan shakli turli sohalarga yoʻnaltirilayotgan byudjetmablagʻlarining harakatidan iborat.

Byudjet xarajatlarning iqtisodiy mohiyati uning turli-tuman koʻrinishlari (turlari) orqali namoyon boʻladi. Xarajatlarning har bir turi esa oʻzining miqdoriy

va sifat xarakteristikasiga ega. Bunda ularning sifat xarakteristikasi voqelikning iqtisodiy tabiatini ifodalab, byudjetxarajatlarning mo'ljallanganligini, miqdoriy xarakteristika esa ularning o'lchamini (miqdorini, hajmini) aniqlashga imkon beradi.

Davlatning jamiyat hayotida muhim vazifalarni bajarishi uchun ma'lum miqdorda xarajat qilish talab etiladi. Davlat xarajatlari - bu davlat ixtiyoridagi moliya resurslarini davlat faoliyati bilan ehtiyojlarni qondirish uchun qilingan sarflar yig'indisidir.

Byudjetning barcha xarajatlari joriy xarajatlardan va kapital xarakterdagi xarajatlardan iborat bo'ladi. Mablag'ning asosiy qismi joriy xarajatlarga to'g'ri keladi, ularga tovar va xizmatlarni sotib olish davlat xizmatchilarining ish haqi uchun ajratmalar, ichki qarzlar va davlatning tashqi qarzlarini to'lash va boshqalar kiradi. Kapital xarajatlarga asosiy fondlarga kapital qo'yilmalar, kapital qurilish, kapital ta'mirlash kiradi.

Joriy byudjetxarajatlari – bu mahalliy byudjetxarajatlarning bir qismi bo'lib, mahalliy boshqaruv organlari, byudjettashkilotlari, davlat tomonidan byudjetva boshqa iqtisodiy subyektlarga joriy davrdagi faoliyatlari uchun dotatsiya, subvensiya va ssuda ko'rinishida mablag'lar ajratishdir. Bu xarajatlardan barcha byudjetbo'g'inlarida asosiy o'rinni egallab kelgan.

Kapital xarajatlardan – bu xarajatlardan ham byudjetxarajatlarning bir qismi bo'lib, u korxona va tashkilotlarga investitsiya qilish, yangi korxona barpo etish, innovatsion faollikni oshirishga qaratilgan tadbirlarni moliyalashtirish bilan bog'liq xarajatlardir. Boshqacha qilib aytganda, bu – ishlab chiqarish va noishlab chiqarish sohasiga investitsiya qilish, kapital ta'mirlashga, ishlab chiqarishni kengaytirishga bo'lgan boshqa xarajatlardan hisoblanadi.

Davlat byudjeti xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi davlat boshqaruvi organlari, mahalliy hokimiyat organlari, shuningdek, boshqa byudjettashkilotlari tomonidan ijro etiladigan asosiy vazifalar bo'yicha xarajatlarni guruhlashdan iborat bo'ladi. Biz byudjettashkiloti deganda zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish

bilan bog‘liq bo‘lgan o‘z faoliyatini amalga oshirishi uchun davlat byudjetidan mablag‘ ajratish nazarda tutilgan va bu mablag‘ moliyalashtirishning asosiy manbai hisoblanadigan vazirlik, davlat qo‘mitasi, idora, davlat tashkilotini tushunamiz.

Xarajatlar moddasi — byudjettizimi byudjetlari xarajatlarining iqtisodiy yo‘nalishi va to‘lovlarning aniq turlari bo‘yicha belgilovchi byudjettasnifining bir qismi.

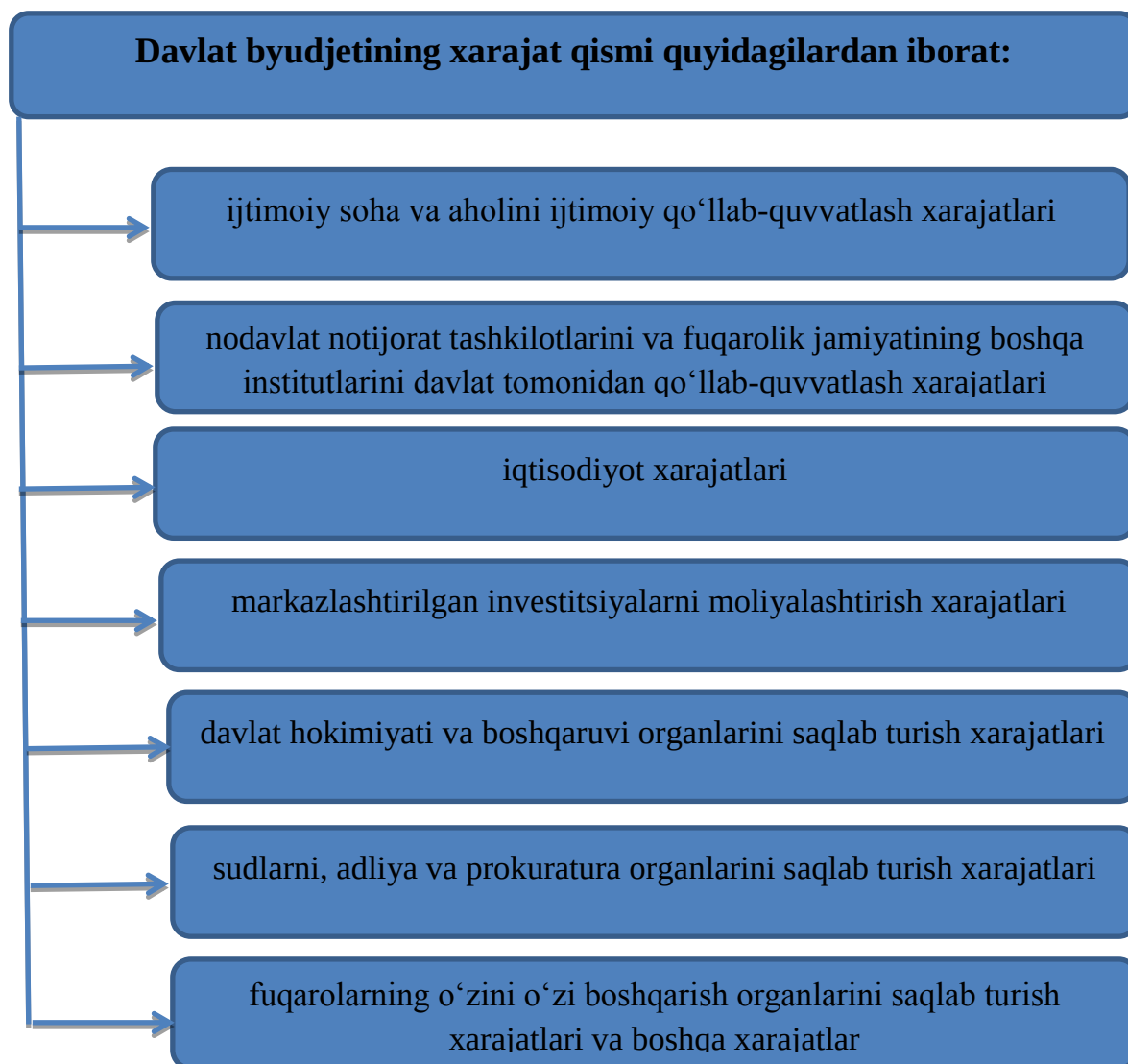
Jamiyatning iqtisodiy hayotida byudjetxarajatlarining roli va ahamiyatini aniqlash uchun ularni ma’lum belgilarga ko‘ra turkumlashtirish maqsadga muvofiq. Nazariya va amaliyotda byudjetxarajatlarini tasniflashning bir necha belgilari mavjud. Ular o‘zlarining iqtisodiy mazmuni, funksionalligi, ijtimoiy takror ishlab chiqarishdagi roli, ishlab chiqarish tarmoqlari va faoliyat turlari yoki idoraviy bo‘linishi, ijtimoiy mo‘ljallanganligi bo‘yicha, hududiy turkumlanishi, ma’lum maqsadlari va yuridik nuqtayi-nazardan yoki davlat boshqaruvi darajasiga ko‘ra alohida guruhlariga ajratilishi mumkin.

Byudjet tizimi byudjetlarining xarajatlari:

Davlat byudjetining xarajat qismi tarkibida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining, Qoraqalpog‘iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar, viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining zaxira jamg‘armalari hisobga olinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 13-bobi, 69-moddasida Davlat byudjeti xarajatlarining tarkibida Davlat byudjeti xarajatlari tarkibi keltirilgan.

Davlat byudjetining xarajat qismi quyidagilardan iborat:

Rasm-5.1. Davlat byudjetining xarajat qismi.

Byudjet xarajatlarning yuqoridagi tartibda tasniflanishi ijtimoiy hayotning turli jabhalarida davlatning rolini ko'rsatadi.

5.2. Byudjet tizimi byudjetlarining xarajatlari guruhleri.

O'zbekiston Respublikasida byudjettizimi byudjetlarini asosan respublika byudjeti xarajatlari va mahalliy byudjetxarajatlarga ajratish mumkin. Byudjet xarajatlarning hududiy belgiga muvofiq ravishda bo'linishi ular markazlashuvining turli darajalarini o'zida aks ettiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksi 70-moddasi O‘zbekiston Respublikasi respublika byudjetining xarajatlari:

O‘zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan quyidagi xarajatlar amalga oshiriladi:

1) ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash xarajatlari, shu jumladan:

✓ maktabgacha ta‘lim, umumiy o‘rta ta‘lim, o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi, oliy ta‘lim, oliy o‘quv yurtidan keyingi ta‘lim, maktabdan tashqari ta‘lim, kadrlarning malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash muassasalari, bolalar uylari, ta‘lim muassasalarini axborot-uslubiy jihatdan ta‘minlash muassasalari, vazirliklar va idoralar tasarrufidagi ta‘lim muassasalari, boshqa yordamchi muassasalarni saqlab turish, shuningdek qonun hujjatlarida O‘zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan moliyalashtirilishi nazarda tutilgan ta‘lim tizimi tadbirlarining xarajatlari;

✓ respublika shoshilinch tibbiy yordam markazi, OITSga qarshi kurashish respublika markazi, Davlat sanitariya-epidemiologiya nazorati, karantin va o‘ta xavfli infeksiyalar profilaktikasi, Salomatlik va tibbiyot statistikasi instituti, ilmiy-tadqiqot institutlari va oliy o‘quv yurtlarining klinikalari, qon quyish xizmati va sud-tibbiyot ekspertizasi respublika muassasalari, respublika vazirliklari va idoralari tasarrufidagi boshqa davolash-profilaktika muassasalari hamda yordamchi tashkilotlarni saqlab turish, shuningdek qonun hujjatlarida O‘zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan moliyalashtirilishi nazarda tutilgan xizmatlar haqini to‘lash xarajatlari;

✓ qonun hujjatlariga muvofiq ayrim toifadagi fuqarolarga tibbiy xizmatlar ko‘rsatilganligi uchun respublika ixtisoslashtirilgan markazlari xarajatlarining o‘rnini qoplash (subsidiyalar);

✓ qabul qilingan davlat dasturlariga muvofiq fuqarolarning sog‘lig‘ini saqlash tadbirlarini amalga oshirish xarajatlari;

✓ respublika vazirliklari va idoralari tasarrufidagi madaniyat, jismoniy tarbiya va sport muassasalarini saqlab turish, tele- va radiodasturlar yaratish hamda ularni tarqatishga doir xizmatlar ta'minoti va ularga haq to'lash, hukumatning alohida qarorlariga ko'ra ommaviy axborot vositalarini saqlab turish, kinova videomahsulotlar yaratish, madaniy meros obyektlarida restavratsiya ishlarini bajarish, tasdiqlangan kalendar rejalarga muvofiq madaniyat va sportni rivojlantirish bo'yicha qonun hujjatlarida O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan moliyalashtirilishi nazarda tutilgan maqsadli tadbirlar xarajatlari;

✓ fundamental, amaliy tadqiqotlar va innovatsiya ishlarining davlat ilmiy-texnik dasturlari doirasida grantlar bo'yicha amalga oshiriladigan ilmiy-texnik loyihalar, noyob ilmiy obyektlarni va fanga xizmat ko'rsatuvchi muassasalarni saqlab turish, ilmiy loyihalar ekspertizasini o'tkazish hamda qonun hujjatlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti hisobidan amalga oshiriladigan fanga doir alohida tadbirlar xarajatlari;

✓ davlat arxivlarini saqlab turish xarajatlari;

✓ respublika vazirliklari va idoralari tasarrufidagi urush hamda mehnat faxriylari uchun pansionatlar va sanatoriylarni, aholini ijtimoiy muhofaza qilish muassasalarini saqlab turish, shuningdek qonun hujjatlarida O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan moliyalashtirilishi nazarda tutilgan, aholini ijtimoiy muhofaza qilishga doir maqsadli tadbirlar xarajatlari;

✓ davlat mukofotlari, davlat pul mukofotlari bilan taqdirlanganligi munosabati bilan bir yo'la beriladigan davlat pul mukofotlari va mukofotlarini to'lash xarajatlari;

✓ bolalikdan nogironlarga va bola tug'ilganda beriladigan nafaqalarni, qonun hujjatlarida ayrim toifadagi shaxslarga belgilangan kompensatsiyalarni to'lash uchun vakolatli organga mablag'lar ajratish xarajatlari;

✓ Chernobil AES halokati oqibatlarini tugatishda ishtirok etgan shaxslarni va radiatsiya-yadro obyektlarida harbiy xizmatni o'tagan pensiya yoshidagi shaxslarni

ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ayrim toifadagi shaxslarga qonun hujjatlarida belgilangan imtiyozlar va kompensatsiyalarni to'lash xarajatlari;

2) davlat grantlari, subsidiyalar va ijtimoiy buyurtma shaklida nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari faoliyatini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash xarajatlari;

3) iqtisodiyot xarajatlari, shu jumladan:

✓ qishloq va suv xo'jaligi sohasidagi respublika nazorat organlarining xarajatlari, suv, qishloq, o'rmon xo'jaligi xarajatlari, qishloq xo'jaligi ekinlari zararkunandalariga qarshi kurashish muassasalarining xizmatlariga haq to'lash va ularni saqlab turish xarajatlari;

✓ hosildorligi past yerlarda davlat ehtiyojlari uchun qishloq xo'jaligi mahsulotlarini etishtiruvchi fermer xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash xarajatlari;

✓ qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari tomonidan to'lanadigan yagona yer solig'i bo'yicha tushumlarga muvofiq byudjetdan ajratiladigan mablag'lar va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg'armasining har yili tasdiqlanadigan asosiy parametrlari doirasida byudjetdan ajratiladigan maqsadli mablag'lar;

✓ qonun hujjatlarida O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan moliyalashtirilishi nazarda tutilgan standartlashtirish va sertifikatlashtirish, topografiya-geodeziya, kartografiya va kadastr ishlari, davlat shaharsozlik kadastrini yuritish xarajatlari, chegaradosh davlatlarga haq evaziga yerdan foydalanish to'lovi, gidrometeorologiya xizmati muassasalarini saqlab turish xarajatlari;

✓ atrof muhit va landshaftning muhofaza qilinishini, biologik xilma-xillikning himoya qilinishini ta'minlash bilan bog'liq xarajatlar;

4) respublika vazirliklari, davlat qo'mitalari va idoralari buyurtmachi bo'lgan markazlashtirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish xarajatlari;

5) davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini saqlab turish xarajatlari, shu jumladan:

- ✓ O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarini;
- ✓ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti devonini;
- ✓ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini;
- ✓ O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasini;
- ✓ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudini;
- ✓ O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo‘yicha vakili (ombudsman) kotibiyatini;
- ✓ qonun hujjatlarida O‘zbekiston Respublikasining respublika byudjeti mablag‘laridan saqlab turilishi nazarda tutilgan davlat boshqaruvi organlarini;
- ✓ O‘zbekiston Respublikasining chet ellardagi muassasalarini saqlab turish xarajatlari;

6) sudlarni, adliya va prokuratura organlarini saqlab turish xarajatlari;

7) O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining zaxira jamg‘armasini shakllantirish xarajatlari;

8) boshqa xarajatlar:

- ✓ siyosiy partiyalarga ularning ustavida belgilangan faoliyatini moliyalashtirish uchun ajratiladigan mablag‘lar;
- ✓ qonun hujjatlarida belgilangan tartibda qo‘shilgan qiymat solig‘ining o‘rnini qoplash;
- ✓ O‘zbekiston Respublikasi ishtirokchi bo‘lgan xalqaro tashkilotlarga a’zolik badallarini to‘lash va ularni moliyalashtirishda ishtirok etish xarajatlari;
- ✓ davlat qarzi bo‘yicha xizmat ko‘rsatish va O‘zbekiston Respublikasining kafolatlangan majburiyatlarini bajarish bilan bog‘liq xarajatlar;
- ✓ davlat buyurtmasi bo‘yicha statistika ishlariga haq to‘lash;
- ✓ O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasining saylovlar va referendumlarga tayyorgarlik ko‘rish hamda ularni o‘tkazish bo‘yicha xarajatlari,

shu jumladan okrug va uchastka saylov komissiyalarini, siyosiy partiyalarni moliyalashtirish;

- ✓ xo‘jalik jamiyatlaridagi davlat ulushini boshqarish bo‘yicha davlat ishonchli vakillarining xizmatlariga haq to‘lash;

- ✓ davlat zaxiralari va strategik zaxiralarni vujudga keltirish, saqlab va yangilab turish bilan bog‘liq xarajatlar;

- ✓ mudofaaga, jamoat tartibi va xavfsizligini ta‘minlashga, bojxona organlariga ajratiladigan mablag‘lar, shu jumladan harbiy xizmatni, ichki ishlar organlarida, bojxona organlarida xizmatni o‘tagan shaxslar hamda ularning oilalariga pensiyalar va nafaqalar uchun xarajatlar, shuningdek qonun hujjatlariga muvofiq faoliyati O‘zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan moliyalashtiriladigan muassasalar, tashkilotlar va idoralarga ajratiladigan mablag‘lar;

- ✓ qonun hujjatlariga muvofiq boshqa xarajatlar.

O‘zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan:

- ✓ Qoraqalpog‘iston Respublikasi byudjetiga, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlariga subvensiyalar, o‘tkazib beriladigan daromadlar va dotatsiyalar;

- ✓ davlat maqsadli jamg‘armalariga byudjetssudalari va dotatsiyalar;

- ✓ yuridik shaxslarga byudjetssudalari va kredit liniyalari hamda chet davlatlarga kreditlar belgilangan tartibda ajratilishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 71-moddasi Qoraqalpog‘iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining xarajatlari:

Qoraqalpog‘iston Respublikasining respublika byudjeti, viloyatlarning viloyat byudjetlari va Toshkent shahrining shahar byudjetidan quyidagi xarajatlar amalga oshiriladi:

- 1) ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash xarajatlari, shu jumladan:

✓ umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, maktabdan tashqari ta'lim, pedagog kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash, boshqa yordamchi va uslubiy ta'lim muassasalarini saqlab turish xarajatlari;

✓ bolalar uylari, davlat bolalar shaharchalarini saqlab turish, qonun hujjatlarida Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetidan, viloyatlarning viloyat byudjetlari va Toshkent shahrining shahar byudjetidan moliyalashtirilishi nazarda tutilgan ta'lim tizimidagi yordamchi xizmatlar va maqsadli tadbirlar xarajatlari;

✓ Respublika shoshilinch tibbiy yordam markazi filialini, ko'p tarmoqli va ixtisoslashtirilgan tibbiyot markazlarini, ixtisoslashtirilgan kasalxonalar va dispanserlarni, tug'ruqxonalar va akusherlik majmualarini, tibbiy tashxis qo'yish va davlat sanitariya-epidemiologiya nazorati markazlarini, qon quyish xizmati va sud-tibbiyot ekspertizasi muassasalarini, Salomatlik va tibbiyot statistikasi instituti filialini, hududiy sog'liqni saqlashni boshqarish organlari tasarrufidagi boshqa davolash-profilaktika muassasalari va yordamchi tashkilotlarni saqlab turish, shuningdek qonun hujjatlarida Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjeti, viloyatlarning viloyat byudjetlari va Toshkent shahrining shahar byudjetidan moliyalashtirilishi nazarda tutilgan xizmatlarga haq to'lash xarajatlari;

✓ qabul qilingan davlat dasturlariga muvofiq fuqarolarning sog'lig'ini saqlash tadbirlarini amalga oshirish xarajatlari;

✓ hududiy madaniyat va sportni boshqarish organlari tasarrufidagi madaniyat, jismoniy tarbiya va sport muassasalarini saqlab turish, shuningdek madaniyat va sportni rivojlantirishga doir maqsadli tadbirlarni amalga oshirish xarajatlari;

✓ Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari tasarrufidagi arxivlarni saqlab turish xarajatlari;

✓ Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari tasarrufidagi qariyalar va nogironlarning internat-uylari, pansionatlari va sanatoriylari, nogironlarni rehabilitatsiya qilish markazlarini,

boshqa muassasalarni saqlab turish xarajatlari, shuningdek aholini ijtimoiy muhofaza qilishga doir maqsadli tadbirlar xarajatlari;

✓ shahar yo'lovchilar transporti tashuvchilarining yo'lovchilarni va bagajni cheklangan ta'riflar bo'yicha tashish, shuningdek alohida toifadagi fuqarolarni imtiyozli tashish xizmatlarini ko'rsatish bilan bog'liq zararlarning o'rnini qoplash xarajatlari;

2) iqtisodiyot xarajatlari, shu jumladan:

✓ qishloq xo'jaligi sohasida hududiy nazorat organlarini saqlab turish, shu jumladan hayvonlar kasalliklariga qarshi kurashuvchi muassasalar xizmatlariga haq to'lash, shuningdek yerlarni rekultivatsiya qilish ishlarini bajarish;

✓ uy-joy-kommunal xo'jaligi obyektlarida ta'mirlash ishlarini olib borish;

✓ suv yo'llarining ayrim texnik uchastkalarini saqlab turish;

✓ aholi punktlarini obodonlashtirish;

✓ shaharlarning, boshqa aholi punktlarining ko'chalarini va xo'jaliklararo qishloq avtomobil yo'llarini ta'mirlash, shuningdek ayrim tashkilotlar xarajatlari;

✓ qonun hujjatlarida nazarda tutilgan o'rmon xo'jaligini saqlab turish xarajatlari;

✓ 3) Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari buyurtmachi bo'lgan markazlashtirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish xarajatlari;

✓ 4) mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini, shu jumladan:

✓ Qoraqalpog'iston Respublikasi **Jo'qorg'i Kengesini**;

✓ Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari, ularning boshqarmalari va bo'limlarini saqlab turish xarajatlari;

5) Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining zaxira jamg'armalarini shakllantirish xarajatlari;

6) davlat yoki jamoat ehtiyojlari uchun yer uchastkalarining olib qo'yilishi munosabati bilan yuridik va jismoniy shaxslarga yetkazilgan zararning o'rnini qoplash xarajatlari;

7) Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar va tadbirlarning xarajatlari.

Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetidan, viloyatlarning viloyat byudjetlaridan va Toshkent shahrining shahar byudjetidan tumanlar va shaharlar byudjetlariga byudjetssudalari, dotatsiyalar, subvensiyalar va o'tkazib beriladigan daromadlar ajratilishi mumkin.

5.3. Byudjet xarajatlarining tasniflanishi.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 22-moddasida Byudjet tizimi byudjetlarixarajatlarining tasnifiga ta'rif berilgan. Unga ko'ra byudjettizimi byudjetlari xarajatlarining tasnifi byudjettizimi byudjetlari xarajatlarini kodlashdan iborat bo'ladi va ularning yo'nalishini aks ettiradi.

Byudjet tizimi byudjetlari xarajatlari tasnifining tuzilmasi quyidagilardan iborat:

- ✓ Byudjettizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi;
- ✓ vazifa jihatidan tasnif;
- ✓ tashkiliy tasnif;
- ✓ iqtisodiy tasnif;
- ✓ hududiy tasnif.

Byudjet tizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi amalga oshirilayotgan xarajatlarning tegishli mablag'lar manbalari va byudjetlar darajalariga mansubligini aniqlash uchun qo'llaniladi.

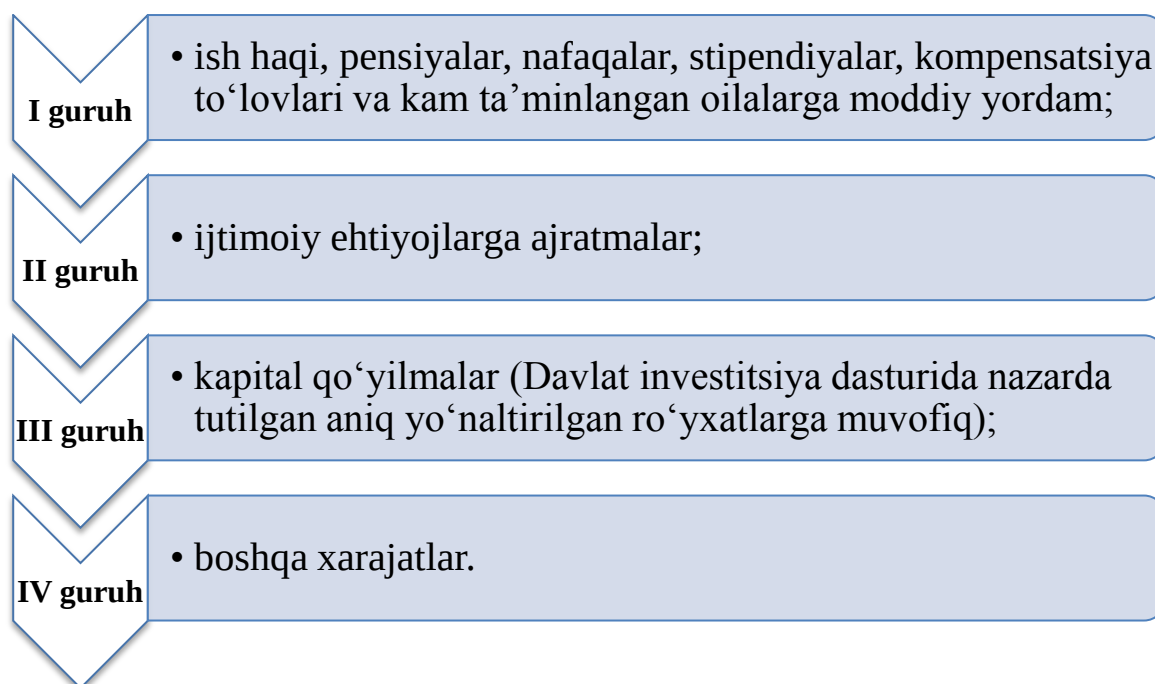
Xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi davlat funksiyalarini bajarish uchun mablag'lar yo'nalishini aks ettiruvchi xarajatlarni guruhlashdir.

Xarajatlarning tashkiliy tasnifi byudjettizimi byudjetlarining mablag'larini taqsimlovchilar bo'yicha kodlashdan iborat bo'ladi.

Xarajatlarning iqtisodiy tasnifi xarajatlarni iqtisodiy yo'nalishiga ko'ra kodlashdan iborat bo'ladi.

Hududiy tasnif byudjettashkilotlarining va byudjetmablag'lari oluvchilarning tegishli ma'muriy-hududiy birlikka mansubligini aniqlash maqsadida qo'llaniladi.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 23-moddasida byudjettizimi byudjetlarining iqtisodiy belgilar bo'yicha xarajatlari keltirilgan. Unga ko'ra byudjettizimi byudjetlarining iqtisodiy belgilar bo'yicha xarajatlari quyidagi xarajatlar guruhlarini o'z ichiga oladi (5.2.-Rasm):

Rasm-5.2. Byudjet tizimi byudjetlarining iqtisodiy belgilar bo'yicha xarajatlari guruhlari¹⁸.

Xarajatlar guruhlari bo'yicha aniq moddalar byudjettasnifiga muvofiq belgilanadi.¹⁹

¹⁸ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Budjet tashkilotlarini mablag' bilan ta'minlash tartibini takomillashtirish to'g'risida" №414-sonli Qarori. 03.09.1999 yil.

¹⁹ O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi, 2013 yil 26 декабрь. O'RQ №360-son.

Xarajatlarning I va II guruhlarini respublika va mahalliy byudjetlardan xarajatlarini moliyalashtirish (to‘lash) smetalarga va byudjetxarajatlari ro‘yxatlariga, ularga kiritilgan o‘zgartirishlarni hisobga olgan holda, shuningdek oldingi hisobot davri uchun belgilangan baholash ko‘rsatkichlarining bajarilishiga muvofiq har oyda amalga oshiriladi.

Kapital qo‘yilmalarni va boshqa xarajatlarni moliyalashtirish (to‘lash) byudjetga mablag‘lar tushishiga qarab har oyda amalga oshiriladi.

G‘azna ijrosiga o‘tmagan byudjettashkilotlari xarajatlarini:

– respublika byudjetidan mablag‘ bilan ta‘minlash (to‘lash) – O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligida belgilangan shakldagi maqsadli sertifikat(unda byudjettasnifnomasi paragraflari va xarajatlar guruhlariniko‘rsatgan holda) va xarajatlarning har bir guruhi bo‘yicha bir satrda mablag‘o‘tkazish uchun to‘lov qog‘ozi bilan rasmiylashtiriladi;

– mahalliy byudjetlardan mablag‘ bilan ta‘minlash (to‘lash) – tegishli moliya organlarida belgilangan shakldagi tayinlash sertifikati va xarajatlarning har bir guruhi bo‘yicha bir satrda mablag‘o‘tkazish uchun to‘lov qog‘ozi bilan rasmiylashtiriladi

Xarajatlar tasnifi tuzilmasi quyidagi ko‘rinishga ega:

Byudjet tizimi byudjetlari mablag‘larining manbalari va darajalari tasnifi				Vazifa jihatdan tasnif			Tashkiliy tasnif	Iqtisodiy tasnif			Hududiy tasnif	
X	XXX	X	X	X	XXX	XXX	XXX	XX	XX	XXX	XX	XXX

(23-band O‘zbekiston Respublikasi moliya vazirining 2014-yil 20-fevraldagi 11-sonli [buyrug‘i](#) (ro‘yxat raqami 2146-3, 17.03.2014 y.) tahririda — O‘R QHT, 2014 y., 12-son, 140-modda)

Xarajatlar odatda ma‘muriy, iqtisodiy va funksional tasnifga ko‘ra qayd qilinadi. Har bir operatsiyaning byudjetkodi ushbu operatsiya bilan bog‘liq barcha kerakli ma‘lumotlarni taqdim qilishi kerak. Masalan xarajatlar sinfining uchta asosiy tasnifi, sakkizta tasnifosti sinflari (nomi, bo‘limi va boshqalar), shu bilan

birga o‘n uchta belgilari mavjud. Bir mamlakatdagi bu tasnifosti sinflariga tayinlangan nomlar boshqa bir mamlakatda farq qilishi mumkin²⁰.

DMBAT tatbiq etilguniga qadar xarajatlar smetasini va xarajatlar smetasi ijrosi to‘g‘risidagi hisobotni (Davlat byudjeti ijrosi to‘g‘risidagi hisobotni qo‘shgan holda) tuzishda “Vazifa jihatdan tasnif”, “Tashkiliy tasnif” va “Iqtisodiy tasnif” kodlari qo‘llaniladi.

Xarajatlarning iqtisodiy tasnifi xarajatlarni iqtisodiy yo‘nalishiga ko‘ra kodlashdan iborat bo‘ladi.

Iqtisodiy tasnif

Kodlar			Nomi
40	00	000	XARAJATLAR
41	00	000	ISHCHILAR MEHNATIGA HAQ TO‘LASH
41	10	000	Ish haqi
41	11	000	Pul shaklidagi ish haqi
41	11	100	Asosiy ish haqi
41	11	200	Ish haqiga ustama va qo‘shimcha to‘lovlar
41	11	210	Umumta’lim, o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarining o‘rnak ko‘rsatgan xodimlarini rag‘batlantirishning Direktor jamg‘armasi mablag‘lari
41	11	220	Tibbiyot tashkilotlari xodimlariga ustama va qo‘shimchalar
41	20	000	Ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar/badallar
41	21	000	Ijtimoiy ehtiyojlarga haqiqatda qilinadigan ajratmalar/badallar
41	21	100	Yagona ijtimoiy to‘lov
41	21	200	Ijtimoiy ehtiyojlarga boshqa ajratmalar/badallar
41	22	000	Shartli hisoblanadigan ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar/badallar
42	00	000	TOVAR VA XIZMATLAR BO‘YICHA XARAJATLAR
42	10	000	Xizmat safarlari xarajatlari

Byudjet tizimi byudjetlari mablag‘larining manbalari va darajalari tasnifi (1 — 6 kodlar) amalga oshirilayotgan xarajatlarning qaysi mablag‘lar manbasi va

²⁰“Budget Classification” Davina Jacobs, Jean-Luc Héris, and Dominique Bouley. December 2009. International Monetary FundFiscal Affairs DepartmentWashington, DC,USA

byudjetlar darajasiga (tegishli byudjetdarajasiga, davlat maqsadli jamg'armasi turiga va sh.k.) mansubligini aniqlash maqsadida qo'llaniladi.

Vazifa jihatdan tasnif (7 — 13 kodlar) barcha byudjetdarajalari xarajatlari guruhlanishini o'zida ifodalaydi hamda davlat boshqaruvi va mahalliy o'zini o'zi boshqarish sektori birliklari asosiy funksiyalarini bajarishiga, ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qilishiga byudjetva byudjetdan tashqari mablag'larni yo'naltirilishini aks ettiradi.

Vazifa jihatdan tasnif ikki darajadan iborat:

Vazifa jihatdan tasnifning birinchi darajasi (bo'limlar) davlatning asosiy vazifasini bajarish uchun moliyaviy resurslarning yo'nalishini aks ettiradi. Kichik bo'limlar vazifa jihatdan tasnifning ikkinchi darajasi hisoblanib, davlat vazifalarining bajarilishida byudjetmablag'larining bo'limlar doirasidagi yo'nalishini aniqlashtiradi.

Vazifa jihatdan tasnifning kichik bo'limlarining tuzilishi davlatning asosiy vazifalarini aniqlashtirish tamoyiliga asosan qurilgan.

Vazifa jihatdan tasnifning kodi 7 ta raqamdan iborat bo'lib, shundan 4 ta raqam — bo'lim, 3 ta raqam esa — kichik bo'limdir.

Vazifa jihatdan tasnifning bo'limlari va kichik bo'limlari yagona bo'lib, byudjetjarayonining barcha ishtirokchilari tomonidan O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetini tuzishda, tasdiqlashda va ijro qilishda foydalaniladi.

Masalan:

7 011 000 "Ijro etuvchi va qonunchilik organlari, byudjet—moliyaviy masalalar, xalqaro munosabatlar"bo'limi bo'yicha davlat vakillik organlari, qonunchilik hokimiyati organlari, davlat hokimiyati organlari, fuqarolarni o'zini o'zi boshqarish organlarining faoliyatiga qilinadigan xarajatlar, byudjet-moliyaviy masalalarga, xalqaro faoliyatga, zaxira jamg'armalari va boshqa umumdavlat boshqaruvi organlariga xarajatlar aks ettiriladi.

7 011 100 «Davlat vakillik organlari, qonunchilik hokimiyati organlari faoliyati» kichik bo'limi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi,

Qoraqalpog‘iston Respublikasi **Jo‘qorg‘i Kengesini** saqlash xarajatlari, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatlarining va Senati a‘zolarining faoliyatini ta‘minlash, Oliy Majlis palatalarining majlisiga tayyorgarlik ko‘rish va o‘tkazish bilan bog‘liq xarajatlar, shuningdek davlat hokimiyati vakillik organlari faoliyati bilan bog‘liq boshqa xarajatlar aks ettiriladi.

Vazifa jihatdan tasnif

Kodlar			Xarajatlar
7	000	00 0	JAMI XARAJATLAR
7	010	00 0	UMUMIY AHAMIYATDAGI DAVLAT XIZMATLARI
7	011	00 0	Ijro etuvchi va qonunchilik organlari, byudjet— moliyaviy masalalar, xalqaro munosabatlar
7	011	10 0	Davlat vakillik organlari, qonunchilik hokimiyati organlari faoliyati
7	011	10 1	O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisini saqlash xarajatlari
7	011	10 2	Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesini saqlash xarajatlari
7	011	10 4	O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatlarining va Senat a‘zolarining faoliyatini ta‘minlash bilan bog‘liq xarajatlar
7	011	10 5	Oliy Majlis palatalarining majlisga tayyorgarlik ko‘rish va o‘tkazish bilan bog‘liq xarajatlari
7	011	10 7	Hokimiyat vakillik organlari faoliyati bilan bog‘liq boshqa xarajatlar
7	011	20 0	Davlat hokimiyati organlari faoliyati

7	011	20 1	O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti apparatini saqlash xarajatlari
7	011	20 2	O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini saqlash xarajatlari
7	011	20 3	O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Kengashini saqlash xarajatlari
7	011	20 4	Viloyatlar, Toshkent shahar va tumanlar (shaharlar) hokimiyatlarini saqlash xarajatlari
7	011	20 9	Boshqa toifalariga kiritilmagan davlat hokimiyati organlarining faoliyatini ta’minlovchi boshqa tashkilotlarni saqlash xarajatlari
7	011	30 0	Byudjet-moliyaviy masalalar
7	011	31 0	O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va uning hududiy bo‘linmalarini saqlash xarajatlari

Iqtisodiy tasnif byudjettizimi byudjetlari xarajatlarini xo‘jalik belgilariga, ishlab chiqarish elementlariga ko‘ra farqlashni nazarda tutadi, davlat boshqaruvida amalga oshirilayotgan xarajatlarning iqtisodiy mazmunidan kelib chiqib byudjetxarajatlari yo‘nalishlarini belgilab beradi. Iqtisodiy tasnifning tuzilmasi quyidagi ko‘rinishda bo‘ladi:

Toifa	Modda va kichik modda	Element
xx	xx	xxx

Iqtisodiy tasnif toifalar, moddalar va kichik moddalar kodlarini o‘z ichiga olgan 7 raqamdan iborat.

- toifa — 2 ta raqam;
- modda — 1 ta raqam;
- kichik modda — 1 ta raqam;

– element — 3 ta raqam.

Masalan:

41 00 000 «Ishchilar mehnatiga haq to‘lash» toifasi mehnat qonunchiligiga muvofiq byudjettashkilotlari ishchilariga bajargan (bajarilayotgan) ishiga pul yoki natura ko‘rinishida taqdirlash lozim bo‘lgan xarajatlarni aks ettiradi. Mazkur toifaga ijtimoiy sug‘urta dasturiga ishchilar nomidan ish beruvchilarning amalga oshiradigan «Ish haqi» (41 10 000) va «Ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar/badallar» (41 20 000) moddalari kiradi.

41 11 100 “Asosiy ish haqi” elementi — bu O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq mehnat shartnomasi yoki fuqarolik-huquqiy bitimlari bo‘yicha jismoniy shaxslarga hisoblanadigan va to‘lanadigan to‘lovlar hisoblanib, predmeti ish bajarish va xizmat ko‘rsatish bo‘lib hisoblanadi, shu jumladan:

- ✓ to‘lovlar: lavozim maoshlari, yagona tarif setkasi bo‘yicha tarif stavkalari, soatbay haq to‘lash, harbiy va maxsus unvonlar bo‘yicha;

- ✓ mukofotlar, moddiy yordamlar, yillik ish yakunlari bo‘yicha taqdirlash, mualliflik, ijrochilik va postanovka uchun mukofotlar va boshqa mukofot va rag‘batlantirish to‘lovlari;

- ✓ yillik mehnat ta‘tillari, o‘quv ta‘tillari, foydalanilmagan ta‘til uchun kompensatsiya to‘lovlari;

- ✓ xodimlarning kasbiy tayyorgarlik, malaka oshirish, yoki boshqa kasblarga o‘rganish davri uchun, tibbiy tekshiruv kunlari, qon topshirish va donor-xodimlarga taqdim qilinadigan dam olish davri, davlat yoki jamoat majburiyatlarini bajarishda ishtirok etish kunlari uchun to‘lovlar;

- ✓ malakaviy razryad (martaba darajasi, diplomatik martaba, malakaviy klass);

- ✓ davlat va boshqa xizmatlarning o‘ziga xos shartlari;

- ✓ uzoq xizmat muddati uchun;

- ✓ qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladigan tabiiy-iqlim sharoitlari noqulay bo‘lgan joylardagi ishlar bilan bog‘liq qo‘shimcha to‘lovlar (ish staji

uchun ustamalar, baland tog‘li, cho‘l va suvsiz hududlarda ishlaganlik uchun belgilangan koeffitsiyentlar bo‘yicha to‘lovlar);

- ✓ maxfiylik darajasiga ega bo‘lgan ma’lumotlar bilan ishlaganlik;
- ✓ shifr ishi xavfsizligi;
- ✓ maxsus rejimdagi ishlar;
- ✓ davlat siri bilan ishlash huquqi;
- ✓ o‘ziga xos sharoit;
- ✓ dotsent va professor lavozimlari;
- ✓ ilmiy unvon;
- ✓ ilmiy daraja;
- ✓ tungi vaqtda, bayram va dam olish kunlarida ishlaganlik uchun va boshqa ustamalar;
- ✓ boshqa shunga o‘xshash xarajatlar.

Hududiy tasnif

Kod		Nomi
Hudud	Tuman/shahar	
03	000	Andijon viloyati
06	000	Buxoro viloyati
08	000	Jizzax viloyati
10	000	Qashqadaryo viloyati
12	000	Navoiy viloyati
14	000	Namangan viloyati
18	000	Samarqand viloyati
22	000	Surxondaryo viloyati
24	000	Sirdaryo viloyati
26	000	Toshkent shahri
27	000	Toshkent viloyati

30	000	Farg‘ona viloyati
33	000	Xorazm viloyati
35	000	Qoraqalpog‘iston Respublikasi

Hududiy tasnif kelib tushayotgan daromadlarning ushbu daromadlar shakllantirilayotgan yoxud o‘tkazib berilayotgan tegishli ma’muriy-hududiy birlikka mansubligini identifikatsiyalash maqsadida qo‘llaniladi.

O‘zbekiston Respublikasi moliya vazirining buyrug‘i bilan Byudjet tasnifini qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnomaga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 18-martdagi PQ-2847-son “Moliya organlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq:

O‘zbekiston Respublikasi moliya vazirining 2010-yil 20-avgustdagi 65-son buyrug‘i (ro‘yxat raqami 2146, 2010-yil 11-oktyabr) (O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2010 y., 40-41-son, 356-modda) bilan tasdiqlangan Byudjet tasnifini qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnomaga ilovaga muvofiq o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritildi. 2017-yil 24-noyabrdagi O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 169-son buyrug‘iga muvofiq:

Byudjet tasnifini qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnomaga kiritilayotgan o‘zgartirish va qo‘shimchalar:

1. 32-band quyidagi tahrirda bayon etiladi:

“32. 7 011 400 “Fuqarolarni o‘zini o‘zi boshqarish organlarining faoliyati” kichik bo‘limi bo‘yicha shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek ular tarkibidagi mahallalarda hamda shaharlardagi mahallalarda fuqarolarning yig‘inlarini saqlash xarajatlari aks ettiriladi.”

2. 110-banddagi “targ‘ibot” degan so‘z “va ma’rifat” degan so‘zlar bilan almashtirildi.

3. 1-ilova 3 01110 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qatorlar bilan to‘ldirildi:

•“3 012 0 0 O‘zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo‘jaligi vazirligi huzuridagi Qishloq xo‘jaligi yo‘nalishidagi oliy ta‘lim muassasalarini qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi;

•3 012 1 0 Respublika mablag‘lari;

•3 013 0 0 Ichki iste‘mol bozorida narx-navoni barqarorlashtirishga ko‘maklashish jamg‘armasi;

•3 013 1 0 Respublika mablag‘lari;

•3 014 0 0 O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi huzuridagi Jamoat ishlari jamg‘armasi;

•3 014 1 0 Respublika mablag‘lari;

•3 014 2 0 Hududiy mablag‘lar;

•301421 Qoraqalpog‘iston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablag‘lari;

•3 014 2 2 Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablag‘lar;

•015 0 0 O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash davlat jamg‘armasi;

3. 015 10 Respublika mablag‘lari”.

4. 2-ilovada:

1) 3 422 102 qatordagi “O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan” degan so‘zlar chiqarib tashlandi;

2) 3 422 110 qatordagi “Yuridik shaxslarni, shuningdek tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi jismoniy shaxslarni” degan so‘zlar “Tadbirkorlik subyektlarini” degan so‘zlar bilan almashtirildi;

3) 3 422 219 qatordagi “O‘simliklar karantini bosh” degan so‘zlar “Vazirlar Mahkamasi huzuridagi O‘simliklar karantini” degan so‘zlar bilan almashtirildi;

4) 3 450 973 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:

3 450 974 “Asosiy vositalar, mini-uskunalar va inventarlar ijarasidan daromadlar”.

5. 3-ilovada:

1) 27 409 qator quyidagi tahrirda bayon etildi:

27 415 “Ohangaron shahri”;

2) 27 420 qator quyidagi tahrirda bayon etildi:

27 401 “Nurafshon shahri”;

3) 27 426 qator quyidagi tahrirda bayon etildi:

27 424 “Yangiyo‘l shahri”

6. 4-ilovada:

1) 7011 401 qatorning nomi quyidagi tahrirda bayon etildi:

“Shaharcha, qishloq, ovul va shaharlar mahallalarining fuqarolar yig‘inlarini saqlash xarajatlari”;

2) 7 011 402 qatorning nomi quyidagi tahrirda bayon etildi:

“Shaharlar hududidan tashqarida joylashgan mahallalar fuqarolar yig‘inlarini saqlash xarajatlari”;

3) 7 016 105 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:

7 016 106 “Viloyat saylov komissiyasi kotibini saqlash xarajatlari”;

4) 7 017 202 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:

7 017 209 “Tashqi qarz bilan bog‘liq boshqa xarajatlar”;

5) 7 018 105 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:

7 018 106 “Davlat boshqaruvi sektorining boshqa birliklariga beriladigan ssudalar”;

6) 7 019 700 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:

7 019 800 “Ichki iste‘mol bozorida narx-navoni barqarorlashtirishga ko‘maklashish jamg‘armasiga ajratiladigan mablag‘lar”;

7) 7 021 400 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:

7 021 500 “O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasini saqlash xarajatlari”;

8) 7 033 700 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qatorlar bilan to‘ldirildi:

7 033 900 “Boshqa xarajatlar”;

7 033 901 O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Tadbirkorlik subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha vakili devonini saqlash xarajatlari”;

9) 7 041 901 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:

7 041 902 “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash davlat jamg‘armasini saqlash xarajatlari”;

10) 7 042 105, 7 042 110, 7 042 112 va 7 042 910 qatorlar chiqarib tashlandi;

11) 7 042 127 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qatorlar bilan to‘ldirildi:

- 7 042 130 “Davlat veterinariya xizmati”;
- 7 042 131 O‘zbekiston Respublikasi Davlat veterinariya qo‘mitasi;
- 7 042 132 Qoraqalpog‘iston Respublikasi veterinariya qo‘mitasi, viloyatlar va Toshkent shahar veterinariya boshqarmalari;
- 7 042 133 Tumanlar (shaharlar) veterinariya bo‘limlari;
- 7 042 134 Respublika hayvonlar kasalliklari va oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tashxis markazi;
- 7 042 135 Qoraqalpog‘iston Respublikasi va viloyatlar hayvonlar kasalliklari tashxisi va oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi davlat markazlari;
- 7 042 136 Tumanlar (shaharlar) hayvonlar kasalliklari tashxisi va oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi davlat markazlari;
- 7 042 137 Veterinariya dori vositalari, ozuqabop qo‘shimchalar sifati va muomalasi nazorati bo‘yicha Davlat ilmiy markazi;
- 7 042 138 “Davlat chegarasi va transportdagi davlat veterinariya nazorati boshqarmasi”;
- 12) 7 043 201 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:
- 7 043 209 “Boshqa xarajatlar”;
- 13) 7 044 303 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:
- 7 044 901 “Boshqa xarajatlar”;

•14) 7 049 970 qatordagi “Vazirlar Mahkamasi” degan soʻzlar “Favqulodda vaziyatlar vazirligi” degan soʻzlar bilan almashtirildi;

•15) 7 082 920 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan toʻldirildi:

•7 082 930 “Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oʻzbekistonga oid xorijdagi madaniy boyliklarni tadqiq etish markazi xarajatlari”;

•16) 7 085 500 qatordagi “targʻibot markazi va” degan soʻzlar “va maʼrifat markazini hamda” degan soʻzlar bilan almashtirildi;

•17) 7 085 500 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan toʻldirildi:

•7 085 600 “Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oʻzbekistondagi Islom madaniyati markazini saqlash xarajatlari”;

•18) 7 094 330 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qatorlar bilan toʻldirildi:

•7 094 400 “Oʻzbekiston Respublikasi Qishloq va suv xoʻjaligi vazirligi huzuridagi Qishloq xoʻjaligi yoʻnalishidagi oliy taʼlim muassasalarini qoʻllab-quvvatlash jamgʻarmasi xarajatlari;

•7 094 410 Oʻquv va ilmiy-laboratoriya binolari va korpuslarini, sport inshootlarini va ijtimoiy-muhandislik infratuzilmasi obyektlarini qurish, rekonstruksiya qilish, mukammal taʼmirlash ishlarini moliyalashtirish;

•7 094 420 Oʻquv-ilmiy laboratoriya bazasini zamonaviy asbob-uskunalar va jihozlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlash, jahon taʼlim resurslaridan, ilgʻor ilmiy adabiyotlar elektron kataloglaridan va maʼlumotlar bazalaridan foydalanishni kengaytirishni moliyalashtirish;

•7 094 430 Boshqa xarajatlar”;

•19) 7 096 300 qator nomi quyidagi tahrirda bayon etildi:

•“Tuman (shahar) xalq taʼlimi boʻlimlarini saqlash xarajatlari”;

•20) 7 098 500 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qatorlar bilan toʻldirildi:

•7 098 600 “Oʻzbekiston Respublikasi Maktabgacha taʼlim vazirligini saqlash xarajatlari;

- 7 098 601 O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi xarajatlari;

- 7 098 602 “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligining hududiy bo‘linmalari xarajatlari”;

- 21) 7102 416 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:

- 7 102 417 “O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi harbiy xizmatchilarning pensiya va nafaqa xarajatlari”;

- 22) 7 109 120 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:

- 7 109 130 “O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi huzuridagi Jamoat ishlari jamg‘armasini saqlash xarajatlari”.

7. 5-ilova 42 52 430 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:

- 42 52 440 “Ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan dori vositalari va tibbiyot buyumlari”.

- 8. 5a-ilova 42 52 430 qatordan keyin quyidagi mazmundagi qator bilan to‘ldirildi:

- 42 52 440 “Ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan dori vositalari va tibbiyot buyumlari”.

4. Byudjet xarajatlari tasniflanishining xorij tajribalari.

Rivojlangan mamlakatlar, masalan, Fransiya byudjettizimida daromadlar yuridik shaxslar bo‘yicha tasniflanadi. Soliqli daromadlar – to‘g‘ri va egri soliqlar va soliqsiz daromatlarga bo‘linadi. Byudjet xarajatlari esa idoralar va boblar bo‘yicha tasniflanadi. Fransiyada xarajatlar tasnifi – Davlat qarzi, davlat hokimiyati organlari, davlat xizmati mablag‘lari, iqtisodiy faoliyat, to‘g‘ri investitsiyalar va investitsiyalarga subsidiyalar kabilarga bo‘linadi.

Rossiya Federatsiyasida byudjettasniflanishi xususan, davlat byudjeti xarajatlarining tasniflanishiga o‘ziga xosdir. Ma’lumki, Rossiyada Federativ

boshqaruv tizimi bo‘lib, avtonom va mustaqil holdagi Respublikalar mavjud, ushbu tuzilmaga asosan, byudjettasniflanishi ichida hududiy byudjettasnifi ham kiritib o‘tilgan. Ushbu tasnif har bir hududning ijtimoiy-iqtisodiy, ma‘muriy joylashuvidan kelib chiqqan holda tuzilishi ko‘zda tutiladi. Mahalliy byudjetlarda qo‘llaniladigan bunday tasnif ko‘rsatkichlari, albatta, Rossiya Federatsiyasining “Byudjettasnifi” kodeksida ham nazarda tutiladi.

Yaponiyada byudjettasnifi ularning ikki bo‘g‘inli byudjeti “Asosiy byudjethisobi” va “Maxsus byudjethisobi”ga asosan farqlanadi. Asosiy byudjetda xususan xarajatlar bo‘yicha olinganda, hukumatning asosiy dastur bo‘yicha tadbirlarga xarajatlari ko‘zda tutilsa, ya‘ni bunda, ijtimoiy ta‘minot, ta‘lim, milliy mudofaa, iqtisodiy rivojlanish va boshqalar xarajatlar bo‘yicha tasniflansa, maxsus hisob bo‘yicha esa hukumatning asosiy byudjetdan tashqari, ya‘ni maxsus jamg‘armalarni tuzishga bo‘lgan xarajatlari kiritiladi.

Fransiyaning xarajatlar tasnifi

Boblar	Xarajatlar
1-Bob	Davlat qarzi
2-Bob	Davlat hokimiyati organlari
3-Bob	Davlat xizmati mablag‘lari
4-Bob	Iqtisodiy faoliyat
5-Bob	To‘g‘ri investitsiyalar
6-Bob	Investitsiyalarga subsidiyalar

Fransiyada g‘aznachilik tizimidagi byudjetijrosida daromadlar yuridik shaxslar bo‘yicha tasniflanadi. Soliqli daromadlar: to‘g‘ri va egri soliqlar va soliqsiz daromadlarga bo‘linadi. “Moliya to‘g‘risidagi Qonun” byudjetxarajatlarini idoralar va boblar bo‘yicha tasniflaydi. Xarajatlar boblar:moddalar va bandlarga bo‘linadi:

➤ boblar-yirik iqtisodiy kategoriyalar (milliy hisoblar schyotiga mos keladi);

- moddalar-Davlat xizmati (mazkur xarajatlarni boshqaradi);
- bandlar - xarajatlar xarakterini bildiradi.

Bundan tashqari, Fransiyaning 1959-yilgi Tashkiliy qonuniga muvofiq, xarajatlar iqtisodiy tabiatiga ko‘ra tasniflanadi:

- davlat xizmatining joriy xarajatlari;
- davlat xizmatining kapital xarajatlari;
- harbiy xizmatning joriy xarajatlari;
- harbiyxizmatning kapital xarajatlari.

Federal g‘aznachilik organlaridagi byudjetxarajatlarini boshqarish-davlatning o‘z funktsiya va majburiyatlarini bajarishi uchun kerak bo‘ladigan sarflardan iborat. Byudjet xarajatlarini guruhlashtirish uchun Rossiya Federatsiyasi «Byudjet tasnifi to‘g‘risida»gi 1996-yil 15-avgustdagi № 115 Federal qonunda aniqlangan xarajatlarning uch xil tasnifidan foydalaniladi. Byudjet xarajatlarining vazifa jihatidan tasnifida Rossiya Federatsiyasi byudjettizimining barcha darajadagi byudjetlarning xarajatlari guruhlanadi va davlatning asosiy funksiyalarini bajarishi uchun yo‘naltirilgan byudjetmablag‘larini ifodalaydi. Byudjet xarajatlarining tashkiliy tasnifida federal byudjetmablag‘larini bosh taqsimlovchilari bo‘yicha byudjetmablag‘larining taqsimlanishi ifodalanadi. Rossiya Federatsiyasining byudjetxarajatlari iqtisodiy tasnifida barcha darajadagi byudjetxarajatlari iqtisodiy mazmuniga ko‘ra guruhlanadi.

Rossiya Federatsiyasi Byudjet Kodeksining 69-moddasida ta’kidlanishicha, byudjetdan mablag‘ ajratish quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- byudjettashkilotlarini saqlash uchun berilgan byudjetajratmalari;
- davlat va munitsipal kontraktlarga asosan jismoniy va huquqiy shaxslar tomonidan taqdim qilingan tovarlar, ko‘rsatilgan xizmatlar va bajarilgan ishlari uchun to‘lovlar;
- Rossiya Federatsiyasi qonun hujjatlariga muvofiq o‘z-o‘zini boshqarish organlari tomonidan aholiga to‘lanadigan majburiy to‘lovlarni o‘z ichiga olgan aholiga transfertlar;

– davlat hokimiyati organlari tomonidan qabul qilingan qarorlar natijasida paydo bo‘lgan qo‘shimcha xarajatlarni kompensatsiya qilish uchun beriladigan byudjetajratmalari;

– boshqa darajadagi hokimiyat organlariga davlatning alohida vakolatlarini amalga oshirish uchun berilgan byudjetajratmalari;

– chet el davlatlariga kreditlar;

– davlatning tashqi mablag‘larini jalb qilish hisobiga mamlakat ichidagi kreditlar va zayomlar;

– byudjetdan tashkari fondlarga, turli darajadagi byudjetlarga beriladigan ssudalar, dotatsiyalar, subvensiyalar va subsidiyalar;

– huquqiy shaxslarga beriladigan kreditlar (jumladan, soliq kreditlari, soliq to‘lashdagi imtiyozlar, to‘lov majburiyatlari);

– jismoniy va huquqiy shaxslarga beriladigan subvensiyalar va subsidiyalar;

– qarz majburiyatlarini yopish, jumladan, davlat yoki munitsipal kafolatlar uchun mablag‘lar.

Alohida aytib o‘tishimiz kerakki, Rossiya Federatsiyasi Moliya Vazirligining Federal g‘aznachilik organi byudjettashkilotlarini moliyalashtirishda, byudjetkreditlarini berishda, federal maqsadli dasturlarni moliyaviy ta‘minlashda, xalq xo‘jaligining ayrim tarmoqlarini qo‘llab-quvvatlash maqsadida subsidiyalar ajratishda Federal G‘aznachilik tizimining ikkinchi va uchinchi zvenolarida byudjetxarajatlarining barcha tasniflarini amalga ishlashini ta‘minlaydi.

Byudjet daromadlarini shakllantiradigan mablag‘lar tushumlarining manbalari davlatning tashqi va ichki qarzlarini, shuningdek, mahalliy byudjetlar uchun batafsil ko‘rsatilib tasdiqlangan mablag‘ ajratmalari doirasida davlat byudjeti mablag‘larini sarflash shakllarini o‘z ichiga oladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Byudjet tizimi byudjetlarining xarajatlari deganda nimani tushunasiz?

2. Byudjet tizimi byudjetlarining xarajatlari guruhlari nimalardan iborat?
3. Davlat byudjeti xarajatlarning tasnifi nima?
4. Davlat byudjeti xarajatlarning vazifa jihatdan tasnifi nimalardan iborat?
5. Davlat byudjeti xarajatlarning tarkibi Byudjet kodeksining qaysi moddasida keltirilgan?
6. Byudjetning kapital xarajatlari deyilganda nimalar tushuniladi va ularning tarkibi nimalardan iborat?
7. Byudjetning joriy xarajatlari deyilganda nimalar tushuniladi va ularning tarkibiga nimalar kiradi?
8. Respublika byudjetidan moliyalashtiriladigan xarajatlarga nimalar kiradi?
9. Davlat byudjeti xarajatlarning tashkiliy jihatdan tasnifi nimalardan iborat?
10. Davlat byudjeti xarajatlarning iqtisodiy jihatdan tasnifi nimalardan iborat?

Testsavollari:

1. Byudjet xarajatlarning funksional tasnifining tarkibi nimalardan iborat?

- a) guruhlar, kichik guruhlar, moddalar, kichik moddalar;
- b) bo‘lim, kichik bo‘lim, moddalar, kichik moddalar;
- c) moddalar, kichik moddalar, maqsadli stavkalar, xarajat turlari;
- d) moddalar, kichik moddalar, xarajat turlari, bo‘limlar.

2. Davlatning bajaradigan asosiy funksiyalaridan kelib chiqib xarajatlar guruhlari qanday tasniflanadi?

- a) Xarajatlarning idoraviy tasnifi;
- b) Xarajatlarning funksional tasnifi;
- c) Xarajatlarning iqtisodiy tasnifi;
- d) Xarajatlarning hududiy tasnifi.

3. Iqtisodiy tasnif toifalar,

moddalar va kichik moddalar kodlarini o'z ichiga olgan nechta raqamdan iborat?

- a) 5ta
- b) 6ta
- c) 7ta
- d) 3ta

4. Byudjet tizimi byudjetlari xarajatlari tasnifining tuzilmasi nimalardan iborat?

- a) Byudjettizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi, vazifa jihatidan tasnif, tashkiliy tasnif;
- b) Byudjettizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi, iqtisodiy tasnif, hududiy tasnif;
- c) Byudjettizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi, vazifa jihatidan tasnif, tashkiliy tasnif, iqtisodiy tasnif, hududiy tasnif;
- d) Byudjettizimi byudjetlari mablag'larining manbalari va darajalari tasnifi, tashkiliy tasnif, iqtisodiy tasnif, hududiy tasnif

5. O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining nechanchi moddasida Byudjet tizimi byudjetlar xarajatlarning tasnifiga ta'rif berilgan?

- a) 22-moddasida
- b) 23-moddasida
- c) 18-moddasida
- d) 19-moddasida

6. Vazifa jihatidan tasnifidan nima maqsadda foydalaniladi?

- a) Byudjet jarayonining barcha ishtirokchilari tomonidan O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetini tuzishda, tasdiqlashda va ijro qilishda foydalaniladi.
- b) Byudjet tashkilotlari tomonidan O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetini tuzishda, tasdiqlashda va ijro qilishda foydalaniladi.

c) Byudjetmablagʻlari oluvchilari tomonidan Oʻzbekiston Respublikasi Davlat byudjetini tuzishda, tasdiqlashda va ijro qilishda foydalaniladi.

d) Moliya vazirligi tomonidan Oʻzbekiston Respublikasi Davlat byudjetini tuzishda, tasdiqlashda va ijro qilishda foydalaniladi.

7. Hududiy tasnif qanday maqsadda qoʻllaniladi?

a) Byudjettashkilotlarining va byudjetmablagʻlari oluvchilarning tegishli maʼmuriy-hududiy birlikka mansubligini aniqlash maqsadida qoʻllaniladi.

b) kelib tushayotgan daromadlarning ushbu daromadlar shakllantirilayotgan yoxud oʻtkazib berilayotgan tegishli maʼmuriy-hududiy birlikka mansubligini identifikatsiyalash maqsadida qoʻllaniladi

c) amalga oshirilayotgan xarajatlarning qaysi mablagʻlar manbasi va byudjetlar darajasiga (tegishli byudjetdarajasiga, davlat maqsadli jamgʻarmasi turiga va sh.k.) mansubligini aniqlash maqsadida qoʻllaniladi.

d) a va b javoblar toʻgʻri.

8. Vazifa jihatdan tasnifning kodi 7 ta raqamdan iborat boʻlib, shundan kichik boʻlim nechta raqamdan iborat?

a) 3ta raqamdan

b) 2ta raqamdan

c) 4ta raqamdan

d) 1ta raqamdan

VI BOB. BYUDJET TAQCHILLIGINI MOLIYALASHTIRISH MANBALARI TASNIFI

- 1. Byudjet taqchilligi to‘g‘risida tushuncha;**
- 2. Byudjet taqchilligini moliyalashtirish manbalari turlari;**
- 3. Byudjet taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi.**

Tayanch so‘z va iboralar

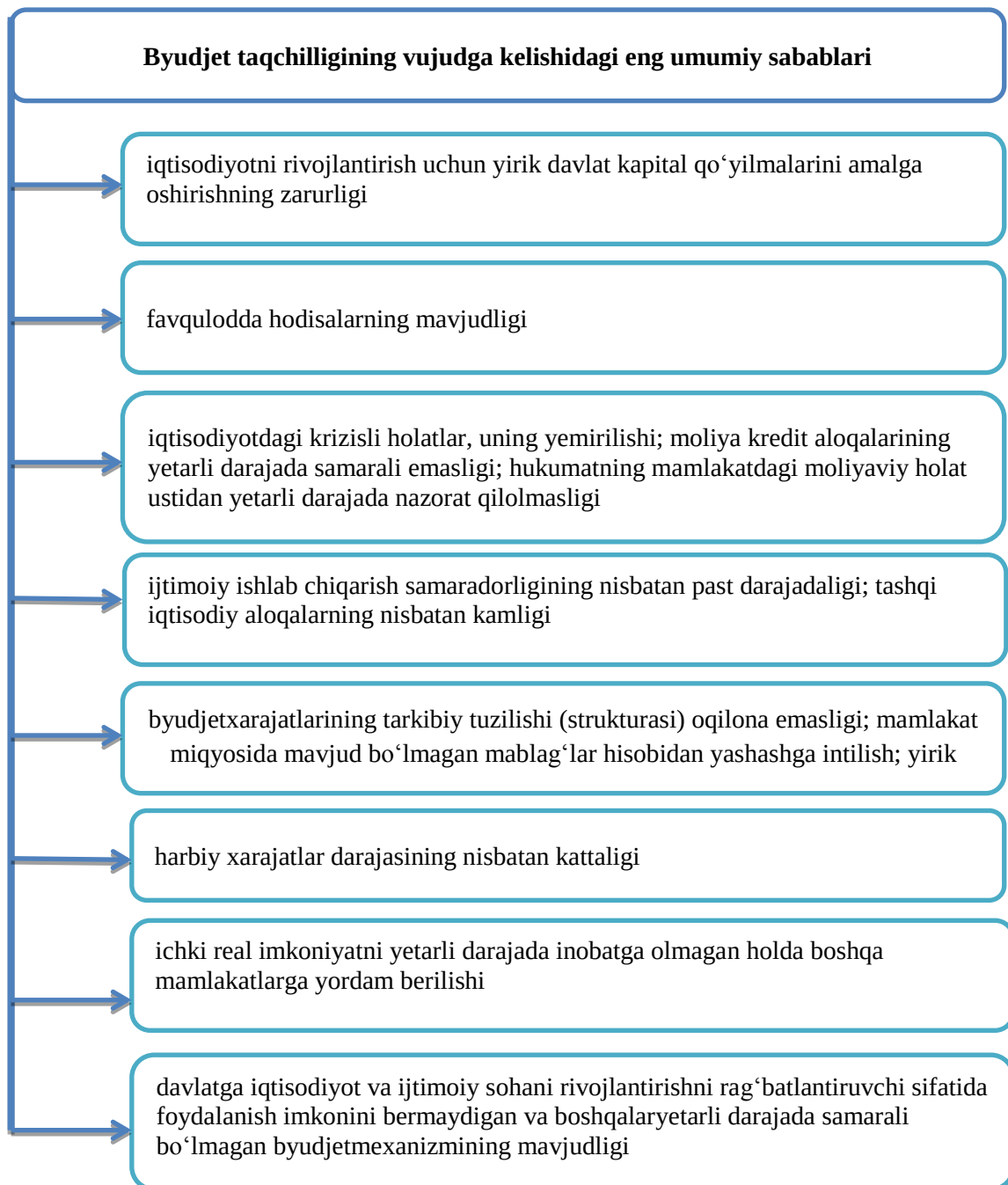
• Byudjettasnifi• Byudjettasnifining zarurligi• Byudjet taqchilligini moliyalashtirish manbalari• Davlat byudjeti taqchilligi• Davlat byudjeti profitsiti	• Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi• O‘zbekiston Respublikasining davlat kafolatlari• O‘zbekiston Respublikasi tomonidan jalb qilinadigan kreditlar (qarzlar)

6.1. Byudjet taqchilligito‘grisida tushuncha.

Davlat byudjeti taqchilligi— muayyan davrda O‘zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti xarajatlarining uning daromadlaridan oshib ketishi.

Kamomad rejali ravishda belgilanishi ham mumkin. Ko‘pincha byudjettaqchilligi rejalashtirilgan byudjetbilan ijro etilgan byudjetning nomutanosibligi natijasida sodir bo‘ladi va xarajatlarning daromadlardan yuqori bo‘lganligini ko‘rsatadi. Agar yil mobaynida davlat daromadlari ancha qisqargan va Davlat byudjetining oldindan belgilangan taqchilligi qonun hujjatlarida belgilangan chegara miqdoridan oshadigan bo‘lsa, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Davlat byudjetining xarajatlarini alohida modda bo‘yicha qisqartirish to‘g‘risida qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga taklif kiritadi. Turli darajadagi byudjetlarning daromadlari va xarajatlari o‘rtasidagi vaqtinchalik tafovutni to‘g‘rilash maqsadida **moliya y.** mobaynida ularga tegishli byudjetlardan byudjetssudalari ajratilishi mumkin. Byudjet ssudalarini berishning eng kech muddati va tartibi O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadi. Turli darajadagi

byudjetlarning daromadlari va xarajatlari oʻrtasidagi vaqtinchalik tafovutni moliya yili mobaynida aylanma kassa mablagʻi meʼyori hisobiga uni moliya yili oxirigacha tasdiqlangan hajmga qadar tiklangan holda, byudjetmablagʻlarining foydalanilmagan qoldiqlari hisobiga, shuningdek, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda davlatning qisqa muddatli qimmatli qogʻozlarini chiqarish hisobiga qoplash mumkin. Quyidagi rasmdan byudjettaqchilligining vujudga kelishidagi eng umumiy sabablarini koʻriшимiz mumkin.

6.1. Byudjet taqchilligining vujudga kelishidagi eng umumiy sabablari.²¹

Davlat byudjetining daromadlari va xarajatlari muvozanatda bo'lishini taqozo qiladi. Lekin ko'pchilik hollarda davlat byudjeti xarajatlarining daromadlardan ortiqchaligi kuzatiladi, buning oqibatida byudjettaqchilligi tez sur'atlar bilan o'sadi. Bu holning sabablari ko'p bo'lib, ularning ichida, davlatning jamiyat hayotining barcha sohalaridagi rolining uzluksiz o'sib borishi, uning iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarining kengayishi alohida o'rin tutadi. Byudjet taqchilligining o'zgarishi xo'jalik konyunkturalariga joriy tebranishlar, ishlab chiqarishdagi davriy inqiroz va rejalanihlarni ham aks ettiradi, krizislar davrida davlat byudjetga mablag'lari hisobidan iqtisodiyotning ma'lum sektorlari ishlab turishga, umumdavlat ahamiyatiga ega bo'lgan tarmoqlarda, investitsiyalar hajmini saqlab turishga majbur bo'ladi. Byudjet taqchilligini moliyalashtirish (qoplash)ning muhim sharoiti davlat krediti bo'lib chiqadi. Davlat krediti deganda, davlat qarz oluvchi yoki kreditor sifatida chiqadigan barcha moliyaviy iqtisodiy munosabatlar yig'indisi tushuniladi. Moliyaviy resurslarni davlat qarz olishning asosiy shakli bu davlat zayomlarini chiqarish hisoblanadi. Ularni joylashtirish jarayonida davlat aholi, banklar, savdo va sanoat kompaniyalarining vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'larini jalb qiladi. Davlat o'z majburiyatlarini nafaqat xususiy sektorda joylashtirishi, balki ularni Markaziy bankda hisobga olishi ham mumkin. Bunda bank muomalaga pulning tovar hajmining ko'payishi bilan bog'liq bo'lmagan qo'shimcha massasini chiqaradi. Mazkur holda, davlat byudjeti moliyalashtirish pul muomalasiga to'g'ridan-to'g'ri inflyatsion ta'sir ko'rsatadi. Pul massasining o'sishi *jamiyat* haqiqiy boyligining ko'payishi bilan birga bormaydi. Davlat qarzlarining to'xtovsiz ko'payib borishi, milliy daromadni foiz to'lovlari shaklida, tobora ko'proq qayta taqsimlanishga olib keladi. Katta byudjettaqchilligi va davlat majburiyatlari bo'yicha foiz to'lovlari o'sish sharoitida, davlat qarzlarini to'lash vaqtini imkon darajada cho'zishga harakat

²¹Qosimova G.A. Mahalliy budjetlarni tuzish va ijrosini ta'minlash. O'quv qo'llanma. T.: Fan va texnologiya. 2007.

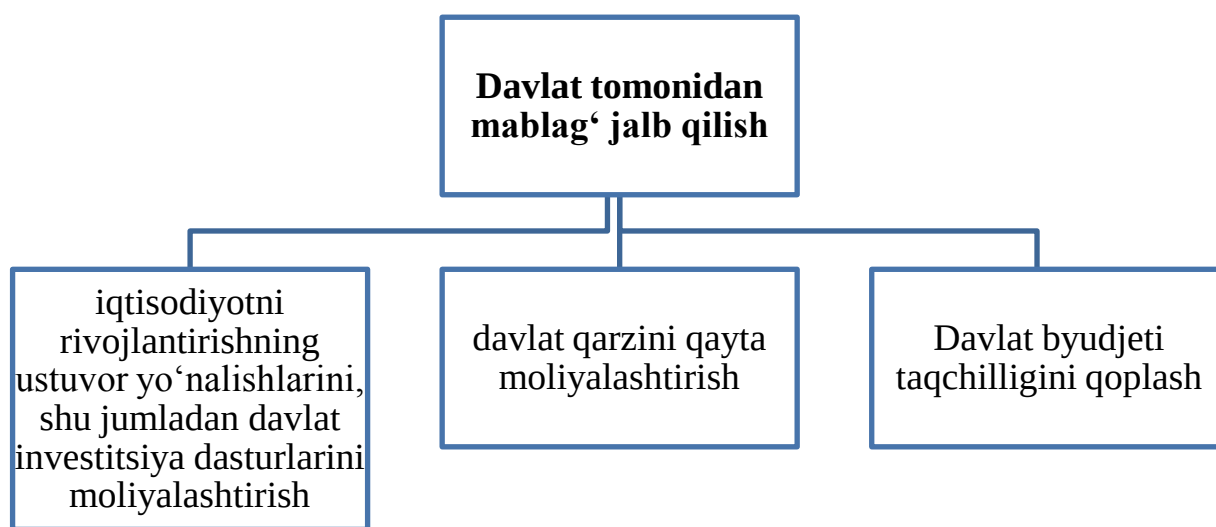
qiladi. Buning uchun turli xil usullardan foydalanish mumkin. Jumladan davlat o'zining qisqa muddatli majburiyatlarini, o'rta va uzoq muddatli zayomlarga almashtiradi. U o'zining qisqa muddatli majburiyatlarini, ancha yuqori foiz bo'yicha yangi, uzoq muddatli zayomlar chiqarish hisobiga ham sotib olish mumkin. Bunday turdagi tadbirlar qisqa davrli samara berish va vaqtincha davlatning moliyaviy ahvolini yengillashtirishi mumkin, chunki u odatda kelgusida foiz stavkasining oshirish va qarzlar umumiy miqdorining o'sishi bilan bog'liq. Xo'jalik hayoti baynalminallashuv jarayonlarining tez o'sishi, xalqaro kreditning jadal rivojlanishi natijasida davlat o'ziga zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni jalb qilish uchun, bo'sh pul mablag'larining milliy chegaradan tashqaridagi manbaalaridan faol foydalanadi. Buning natijasida **tashqi qarz** vujudga keladi. Shunday qilib, davlat zarur moliyaviy resurslarini ham ssuda kapitallarining milliy bozoridan va ham tashqi bozoridan qarz oladi. Xalqaro kreditning tez o'sishi kapitalning mamlakatlar migratsiyasi, mamlakat va regionlar iqtisodiy o'zaro bog'liqligining chuqurlashuvining muqarrar natijasi hisoblanadi. Xalqaro kredit moliyaviy resurslarni ham xususiy sektorning ehtiyojlarini qondirish, ham davlat byudjeti taqchilligini qoplash uchun jalb qilish imkoniyatini sezilarli kengaytiradi. Shu bilan birga tashqi qarzlarning o'sishi bir qator boshqa muammolarni keltirib chiqaradi. Ulardan asosiy milliy vositalar bilan nazorat qilib bo'lmaydigan ham kreditor va ham debitor mamlakatlar iqtisodiyotini kuchayib boruvchi bog'liqligi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 152-moddasida Davlat tomonidan mablag' jalb qilish tartibi keltirilgan. Unga ko'ra davlat tomonidan mablag' jalb qilish ichki va xorijdan mablag' jalb qilishdan iborat.

Davlat tomonidan ichki mablag'ni jalb qilish O'zbekiston Respublikasi rezidentlaridan mablag'larni jalb etish bo'lib, bu mablag'lar bo'yicha O'zbekiston Respublikasining qarz oluvchi yoki qarz oluvchi-rezidentlarning kreditlarini (qarzlarini) to'lashga kafil sifatidagi majburiyatlari yuzaga keladi. Chet el manbalaridan (chet davlatlar, xalqaro tashkilotlardan, xalqaro moliya va iqtisodiy

institutlardan, chet el hukumatlarining moliya tashkilotlari va O‘zbekiston Respublikasining boshqa norezidentlaridan) mablag‘larni jalb etish davlat tomonidan xorijdan mablag‘ jalb qilish bo‘lib, bu mablag‘ bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasining qarz oluvchi yoki qarz oluvchi-rezidentlarning kreditlarini (qarzlarini) to‘lashga kafil sifatidagi majburiyatlari yuzaga keladi.

Davlat tomonidan mablag‘ jalb etish bo‘yicha qarorlar belgilangan tartibda qabul qilinadi.

Davlat tomonidan mablag‘ jalb qilish:

- iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini, shu jumladan davlat investitsiya dasturlarini moliyalashtirish;
- davlat qarzini qayta moliyalashtirish;
- Davlat byudjeti taqchilligini qoplash uchun amalga oshiriladi.

***Rasm-6.2.Davlat tomonidan mablag‘ jalb qilish.*²²**

Davlat qarzining eng yuqori miqdori har yili O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tomonidan navbatdagi yil uchun Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg‘armalarining byudjetlari qabul qilinayotganda belgilanadi.

²² “Davlat budjeti” O‘quv qo‘llanma. T.S.Malikov., N.H.Haydarov. Toshkent. “IQTISOD–MOLIYA” 2007 yil.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 153-moddasida Davlat tomonidan mablag‘ jalb qilish turlari berilgan.

Davlat tomonidan mablag‘ jalb qilish:

➤ O‘zbekiston Respublikasi tomonidan qarz oluvchi sifatida chet davlatlardan, xalqaro tashkilotlardan, xalqaro moliya va iqtisodiy institutlardan, chet el hukumatlarining moliya tashkilotlaridan hamda O‘zbekiston Respublikasining boshqa rezidentlari va norezidentlaridan jalb qilingan kreditlar (qarzlar) bo‘yicha;

➤ O‘zbekiston Respublikasining davlat kafolatlari bo‘yicha;

➤ O‘zbekiston Respublikasi nomidan chiqarilgan davlat qimmatli qog‘ozlari bo‘yicha qarz majburiyatlari tarzida amalga oshirilishi mumkin.

Qarz majburiyatlari qisqa muddatli (bir yilgacha bo‘lgan muddatga), o‘rta muddatli (bir yildan besh yilgacha muddatga) va uzoq muddatli (besh yil va undan ortiq muddatga) bo‘lishi mumkin.

Davlat qarzi bo‘yicha xizmat ko‘rsatish O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 154-moddasida O‘zbekiston Respublikasi tomonidan jalb qilinadigan kreditlar (qarzlar)ni olish va ularni ishlatish tartibi berilgan. O‘zbekiston Respublikasi tomonidan xorijiy banklardan, davlatlardan, xalqaro moliya va iqtisodiy institutlardan, chet el hukumatlarining moliya tashkilotlaridan jalb qilinadigan kreditlar (qarzlar) davlat tomonidan xorijdan mablag‘ jalb qilish jumlasiga kiradi.

O‘zbekiston Respublikasi tomonidan jalb qilinadigan kreditlar (qarzlar) belgilangan tartibda:

➤ davlat investitsiya dasturini moliyalashtirishga yoki birgalikda moliyalashtirishga;

➤ tarmoqlarni, iqtisodiyot sohalarini va mintaqalarni rivojlantirish dasturlarini amalga oshirish bo‘yicha tadbirlarni moliyalashtirish uchun kreditlarni (qarzlarni) qaytadan kreditlashga yo‘naltiriladi.

6.2. Byudjet taqchilligini moliyalashtirish manbalari turlari.

Byudjet taqchilligi vaqtinchalik hisoblanadi, agarda uni zabt etish uchun imkoniyatlar va sharoitlar yetarli bo'lsa. Jahon tajribasida iqtisodiyotni barqaror rivojlanishi sharoitida passiv byudjettaqchilligi YaIMga nisbatan 2-3 % bilan chegaralanadi, milliy daromadga- 5%, byudjetning xarajatlar qismiga nisbatan – 8-10%.

Davomiyligiga ko'ra byudjettaqchilligi surunkali va vaqtinchalik bo'lishi mumkin. Surunkali byudjettaqchilligi yildan yilga uzoq davr mobaynida yuzaga keladi va “qiyin davolanadigan” hisoblanadi. Uning paydo bo'lishining asosiy sabablari bo'lib iqtisodiy krizisning uzoq muddatli sikli, uzoq davom etadigan urushlar, favqulodda hodisalar, tinch davrda harbiy sohaga haddan ziyod xarajatlar va boshqa shu kabi sabablar bo'lishi mumkin. Surunkali byudjettaqchilligidan farqli o'laroq vaqtinchalik taqchillik unchalik xavfli va bartaraf etish juda ham mushkul hisoblanmaydi. Uning davomiyligi bir necha oyga teng bo'lishi mumkin. Uning asosida qoidaga ko'ra iqtisodiyotdagi chuqur bo'lmagan krizis hodisalari yotadi, balki bir qator obyektiv (tabiiy ofatlar va boshqalar) va subyektiv (rejalashtirish va prognoz qilishdagi xatolar, jahonda tovar va fond bozorlaridagi narxlarning tebranishi va boshqalar) sabablar hisoblanadi.

Byudjet taqchilligini yana bir qator kriteriyalar bo'yicha turlarga bo'lishimiz mumkin. Vujudga kelish xarakteriga qarab byudjettaqchilligini tasodifiy va haqiqiy bo'lishi mumkin. Tasodifiy (kassaviy) byudjettaqchilligi daromadlarni tushishi va xarajatlarni amalga oshirilishidagi vaqtinchalik uzilishlarida paydo bo'ladi. Tasodifiy byudjettaqchilligi asosan mahalliy byudjetlarga xos, chunki ular ko'pincha yagona moliyalashtirish manbasiga bo'g'liq bo'ladilar. Haqiqiy byudjettaqchilligi byudjetdaromadlarining o'sishi byudjetxarajatlari o'sishidan ortda qolishi sababli vujudga keladi. Shunday qilib byudjettaqchilligi – bu tasodifiy hodisa emas, u iqtisodiyotni rivojlanishida qator faktorlar orqali siklli jarayonlarda vujudga keladi.

Byudjet barqaroqligini ta'minlash va byudjettaqchilligiga yo'l qo'ymaslikning asosiy yo'nalishlaridan biri bu byudjetni to'g'ri rejalashtirish hisoblanadi. Byudjet barqarorligiga erishish uchun byudjetni rejalashtirishda qator usullar qo'llaniladi:

1. Byudjet xarajatlarini limitlash, aniqrog'i har bir byudjetmuassasasi uchun har bir xarajat turi bo'yicha chegara miqdorini belgilash;

2. Turli darajadagi byudjetlar o'rtasida daromadlarni ularning xarajatlar vakolatiga muvofiq taqsimlash;

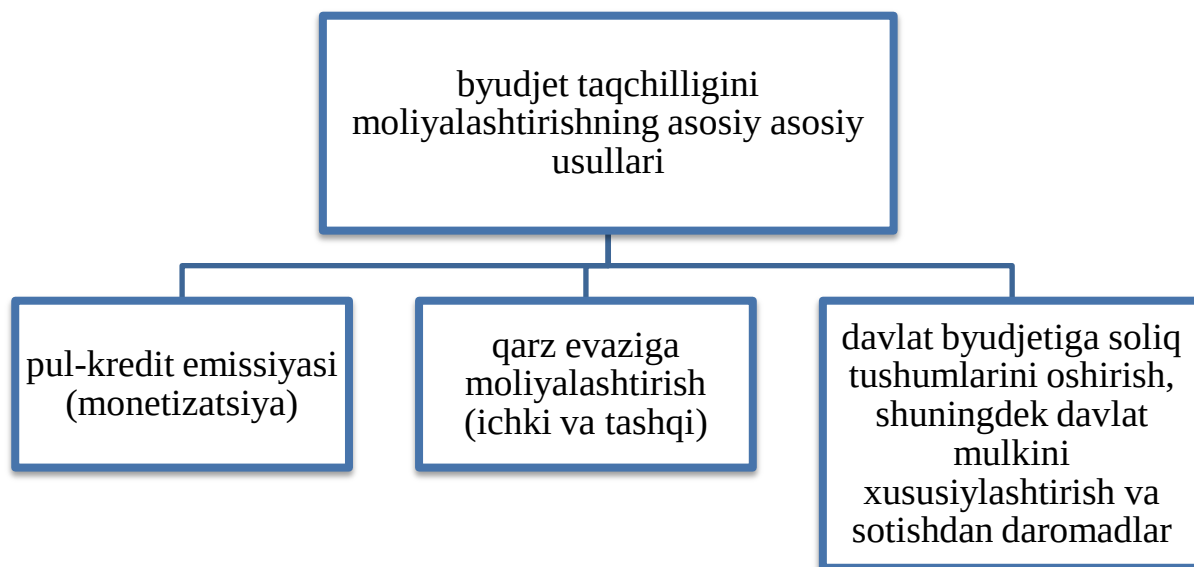
3. Byudjet tashkilotlari faoliyatlarini monitoring qilish asosida byudjetdaromadlarini maksimallashtirish bo'yicha tadbirlar va qo'shimcha manbalarni aniqlash;

4. Byudjetlararo munosabatlar sohasida byudjetni tartibga solishni modernizatsiya qilish;

5. Iqtisodiyotni rag'batlantirish va ijtimoiy muammolarni samarali hal etish hisobiga daromadlarni o'sish imkoniyatlariga olib keluvchi byudjetxarajatlarini rejalashtirish;

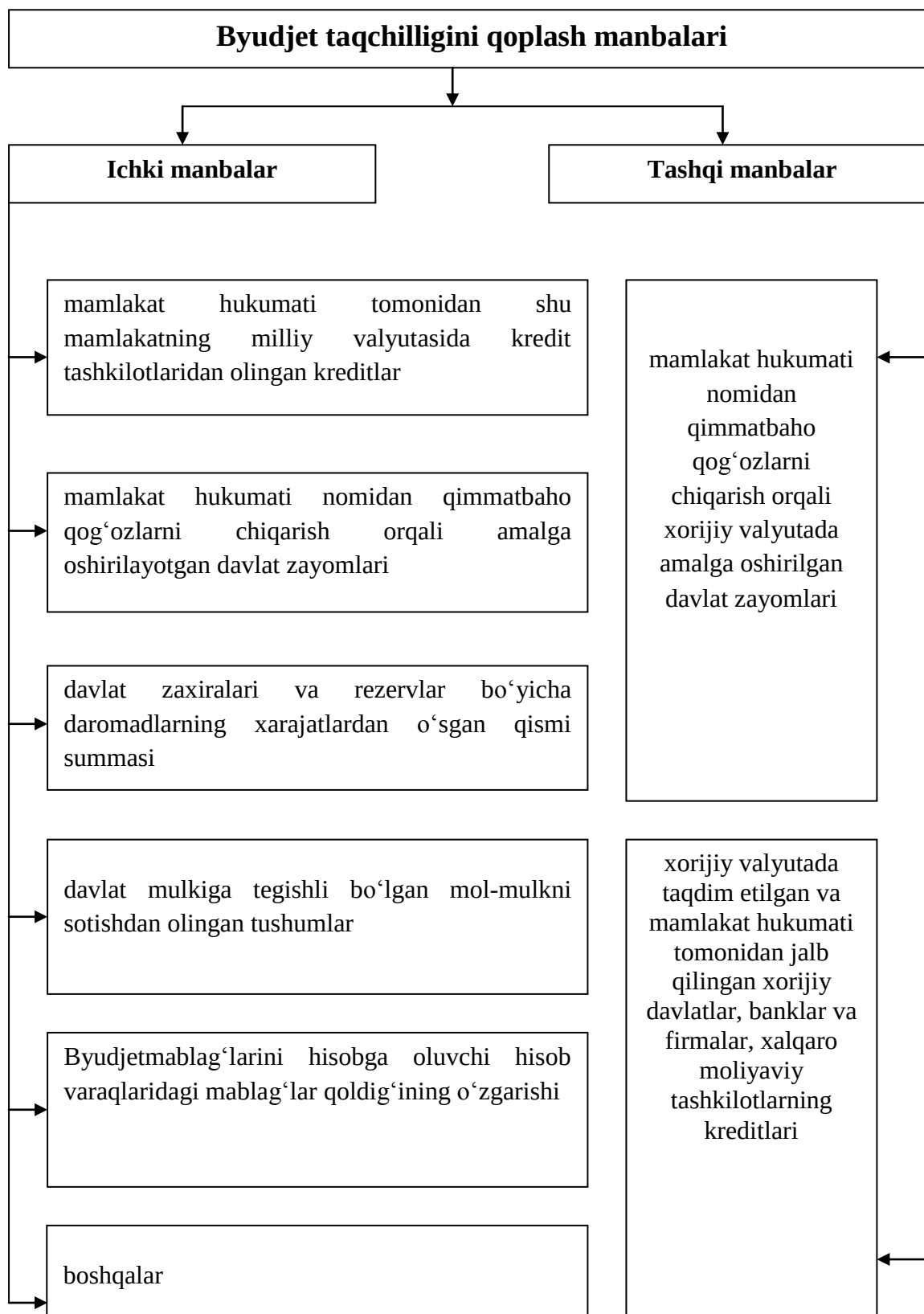
6. Xarajatlarni iqtisod qilish tamoyiliga amal qilish, jamiyat ravnaqi nuqtayi nazaridan muhim bo'lmagan xarajatlardan voz kechish.

Ko'plab rivojlangan davlatlarda byudjettaqchilligini moliyalashtirishning quyidagi asosiy usullaridan foydalanishadi:

6.3.-Rasm. *Byudjet taqchilligini moliyalashtirishning asosiy usullari.*

Yuqoridagi rasmdan ko‘rishimiz ham mumkin byudjettaqchilligini moliyalashtirishda pul-kredit emissiyasi, davlatning ichki yoki tashqi qarzlar evaziga, shuningdek davlat byudjetiga to‘lanayotgan soliqlar stavkasini oshirish, hamda davlat mulkini xususiylashtirish yoki sotishdan tushgan daromadlar evaziga qoplanishi mumkin. Amaliyotda byudjettaqchilligini qoplash manbalari asosan ikki turga bo‘linadi (6.4-Rasm).

Rasm-6.4.Byudjet taqchilligini qoplash manbalari²³.

²³ “Davlat budjeti” O‘quv qo‘llanma.T.S.Malikov., N.H.Haydarov. Toshkent. “IQTISOD–MOLIYA” 2007 yil.

O‘zbekiston Respublikasi nomidan jalb qilingan kreditlarni (qarzlarni) qaytadan kreditlashda kredit (qarz) bo‘yicha xizmat ko‘rsatish yuzasidan ehtimoldagi tavakkalchiliklarni qoplashda foydalanish uchun jalb qilinayotgan kredit (qarz) stavkasining 50 foizidan oshmaydigan miqdorda O‘zbekiston Respublikasi marjasi belgilanishi mumkin. Kredit (qarz) bo‘yicha qarzдорlik to‘liq to‘langan taqdirda kredit (qarz) bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi marjasining foydalanilmay qolgan summasi O‘zbekiston Respublikasi respublika byudjetining daromadiga kiritiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 155-moddasida O‘zbekiston Respublikasining davlat kafolatlariga ta’rif berilgan. Unga ko‘ra, O‘zbekiston Respublikasining davlat kafolati qarz oluvchi-rezident o‘zidan undiriladigan summani qarz (kredit) bo‘yicha bitimlarda belgilangan muddatda to‘lamagan taqdirda O‘zbekiston Respublikasining qarz beruvchi oldidagi qarzni to‘liq yoki qisman to‘lab berish majburiyatidir.

O‘zbekiston Respublikasining davlat kafolatlari qarz beruvchilarga qarz oluvchi-rezidentlar o‘zi olgan kreditlar (qarzlarni) bo‘yicha majburiyatlarni bajarishining ta’minoti sifatida beriladi. Jismoniy shaxslarning majburiyatlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasining davlat kafolatlari berilmaydi.

O‘zbekiston Respublikasining davlat kafolatlari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga ko‘ra beriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi O‘zbekiston Respublikasining davlat kafolatlarini rasmiylashtirish bo‘yicha vakolatli organdir.

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi O‘zbekiston Respublikasining berilgan davlat kafolatlari bilan shart qilib qo‘yilgan to‘lovlarni amalga oshirgach, amalga oshirilgan to‘lovlar va ular bilan bog‘liq xarajatlar summasini qarz oluvchi-rezidentdan so‘zsiz undirib olish huquqiga ega.

O‘zbekiston Respublikasining davlat kafolatlarini rasmiylashtirish, taqdim etish, ro‘yxatdan o‘tkazish va ular bo‘yicha majburiyatlarni bajarish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 156-moddasida O‘zbekiston Respublikasi nomidan chiqariladigan davlat qimmatli qog‘ozlariga ta’rif berib o‘tilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi O‘zbekiston Respublikasi nomidan davlat qimmatli qog‘ozlarini chiqaradi. Davlat qimmatli qog‘ozlarini chiqarish va ularning cheklangan hajmi to‘g‘risidagi qaror belgilangan tartibda qabul qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki:

- O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan emissiya qilingan davlat qimmatli qog‘ozlarini joylashtirishda;
- davlat qimmatli qog‘ozlari bo‘yicha qiymatni, foizlarni va boshqa to‘lovlarni to‘lashda;
- davlat qimmatli qog‘ozlari bo‘yicha boshqa operatsiyalarni amalga oshirishda fiskal agent sifatida ishtirok etishi mumkin.

Davlat qimmatli qog‘ozlarini chiqarishdan olingan tushumlar Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbaidir.

Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirishning tashqi manbalarini tasniflash O‘zbekiston Respublikasi hukumatining xalqaro moliya institutlari, hukumatlar va xorijiy mamlakatlar moliya bozorlaridan jalb qilinayotgan qarz mablag‘larini guruhlashdan iborat.

Mamlakatimizda puxta o‘ylangan byudjet-soliq siyosatini izchil olib borish tufayli keyingi yillarda davlat byudjeti ko‘zda tutilgan taqchillik o‘rniga profitsit bilan ijro etib kelinmoqda. “2016-yili soliq yuki 20 foiz, daromad solig‘i stavkasi esa 8 foizdan 7,5 foizga kamaytirilgan bo‘lsa-da, davlat byudjeti yalpi ichki mahsulotga nisbatan 0,1 foiz profitsit bilan bajarildi”. Lekin erishilgan yutuqlarga qaramay mamlakatimizda 2017-yil uchun qabul qilingan davlat byudjetida yalpi

ichki mahsulotga nisbatan 1,0 foiz taqchillik koʻzda tutilgan. Biz quyidagi jadvalda Oʻzbekiston Respublikasi Davlat byudjetining 2008–2016-yillardagi ijro darajasini koʻrishimiz mumkin.

Oʻzbekiston Respublikasi Davlat byudjetining ijrosi (YaIMga nisbatan foizlarda)²⁴

№	yillar	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	koʻrsatkichlar									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Byudjet taqchilligi	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2	Byudjet profitsiti	1,5	0,2	0,3	0,4	0,4	0,3	0,2	0,1	0,1

Yuqoridagijadvaldanxulosaqilishimizmumkinki, mamlakatimizda iqtisodiyotni isloh etish va modernizatsiya qilish boʻyicha olib borilayotgan iqtisodiy siyosat natijasida milliy iqtisodiyotimizning barqaror va jadal rivojlanishi, aholining turmush darajasi izchil oshib borayotganligining guvohi boʻlishimiz mumkin. Mamlakat iqtisodiyotini barqaror rivojlanishi iqtisodiy siyosatni samarali ijrosini talab etadi. Iqtisodiy siyosatning eng muhim dastaklaridan biri esa, mamlakatda oqilona olib borilayotgan moliyaviy siyosatdir. Haqiqatan ham izchil olib borilayotgan moliyaviy siyosat natijasida har yili byudjetdefitsiti yalpi ichki mahsulotga (YaIM) nisbatan 1% miqdorida rejalashtirilsa-da, soʻnggi yillarda moliya yili byudjetprofitsiti bilan yakunlanayotganligini koʻrishimiz mumkin.

Shunday boʻlsa-da, byudjettaqchilligini nazarda tutish hamda uni moliyalashtirish manbalarini takomillashtirib borish muhim vazifa hisoblanadi.

²⁴ Manba: www.mf.uz. Oʻzbekiston Respublikasi Moliya vazirligi rasmiy web-sayti maʼlumotlari asosida tayyorlandi.

Shu o'rinda byudjettaqchilligi tushunchasiga to'xtalib o'tsak, O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 3-moddasiga muvofiq, davlat byudjeti taqchilligi – muayyan davrda davlat byudjeti xarajatlarining uning daromadlaridan oshib ketishini bildiradi.

Iqtisodiy adabiyotlarda, byudjettaqchilligining quyidagi shakllari farqlanadi:

- tarkibiy byudjettaqchilligi – hukumatning iqtisodiy rivojlanishini amalga oshirish maqsadida davlat xarajatlarini oshirish va soliqlarni pasaytirish choralarining qo'llanilishi natijasida yuzaga keladigan taqchillik bo'lib, u ijtimoiy jarayonlar inqirozining ifodasi emas, balki davlatning ijtimoiy takror ishlab chiqarish tarkibida ilg'or siljishlarni amalga oshirishi natijasidir.

- davriy byudjettaqchilligi – ishlab chiqarishning siklli davriy natijasida kelib chiqadigan va iqtisodiyotdagi inqiroz holatlarini, hukumatning moliyaviy holatini nazorat qila olmasligini ifoda etadigan taqchillik.

Byudjettaqchilligi vujudga kelishining eng umumiy sabablari, fikirimizcha, quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

- yirik davlat kapital qo'yilmalarini amalga oshirishning zarurligi;
- byudjetmexanizmining to'g'ri tashkil etilmaganligi va boshqa sabablar;
- moliya-kredit munosabatlarining yetarli darajada samarali emasligi;
- ishlab chiqarish samaradorligining pastligi;
- tashqi iqtisodiy aloqalarning samarasizligi;
- byudjetxarajatlari tarkibining real jarayonlarga nomutanosibliligi;
- qarzlar evaziga xarajatlarning salmoqli qismini moliyalashtirish.

Davlat byudjeti defitsitining YaIMga nisbatan 3%gacha bo'lishi, boshqarish mumkin bo'lgan defitsit hisoblanib, moliya-kredit tizimiga va iqtisodiyotga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi.

Shunday bo'lsa-da, moliya yili yakuniga yuzaga kelishi mumkin bo'lgan byudjettaqchilligini qoplash manbalari amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq ko'zda tutiladi. "O'zbekiston Respublikasi byudjettasnifini qo'llash bo'yicha

yo‘riqnoma”ga muvofiq byudjettaqchilligini moliyalashtirish quyidagicha tasniflanadi.

Markaziy bank kreditlari ya’ni pul belgilari emissiyasi, taqchillikni qoplashning birmuncha oson yo‘liga o‘xshab ko‘rinsa-da, uning natijasida muomalada tovar bilan qoplanmagan yoki boshqacha aytganda, o‘zini oqlamaydigan pul massasining ortishiga olib kelishi mumkin.

Taqchillikni qoplash maqsadida, tovar yoki xizmatlar bilan qoplanmagan pul massasining muomalaga chiqarilishi birinchi o‘rinda tovar yoki xizmatlar narxining keskin ko‘tarilishiga olib keladi. Ushbu holatni Amerika iqtisodiyot assotsiatsiyasi prezidenti (1918 yil) Irving Fisherning muomaladagi pul massasi hamda tovarlar narxining o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatuvchi quyidagi formulasi orqali ko‘rishimiz mumkin.

$$M * V = P * T$$

Bu yerda, ***M***-muomaladagi pul massasi, ***V***-pulning muomalada aylanish tezligi, ***P***-o‘rtacha narx, ***T***-tovar yoki xizmatlar miqdori.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi bo‘yicha davlat qarzi – O‘zbekiston Respublikasining ichki va tashqi mablag‘larni jalb qilish natijasida vujudga kelgan majburiyatlari hisoblanadi.

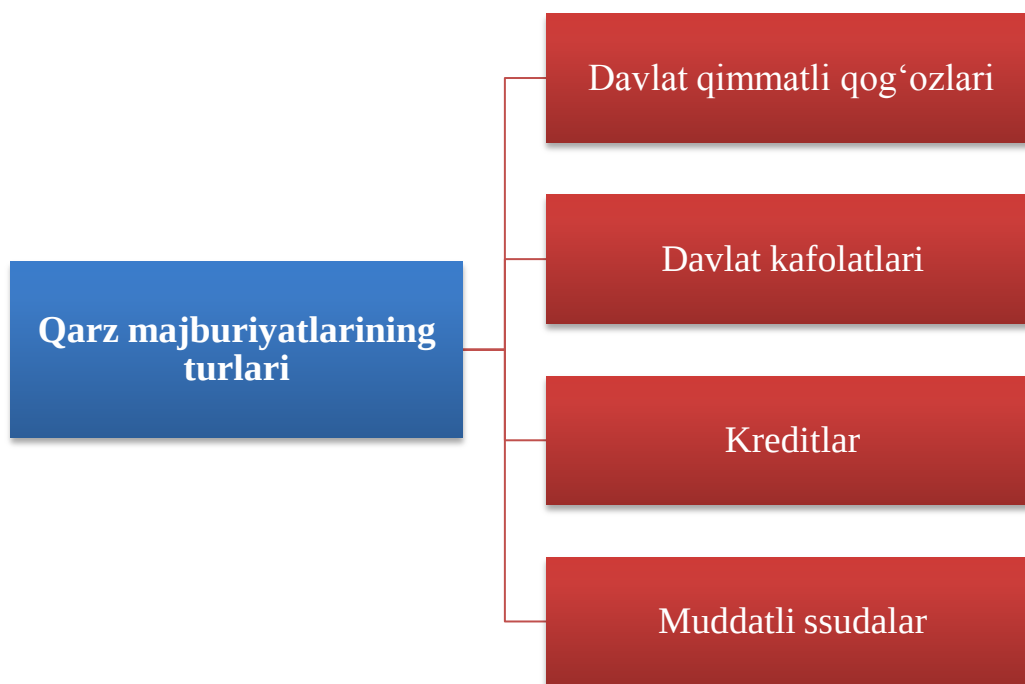
Davlat tomonidan ichki mablag‘ni jalb qilish – aktivlarni ichki manbalardan (rezident yuridik va jismoniy shaxslardan) jalb etish hamda buning natijasida O‘zbekiston Respublikasining qarz oluvchi sifatidagi yoki qarz oluvchi rezidentlarning o‘z kreditlarini (qarzlarini) to‘lashiga kafil sifatidagi majburiyatlari vujudga kelishi bo‘lib, uning natijasida davlat ichki qarzlarini paydo bo‘ladi.

Davlat tomonidan xorijdan mablag‘ jalb qilish – aktivlarni xorij manbalaridan (xorij davlatlaridan, norezident yuridik shaxslardan va xalqaro tashkilotlardan) jalb etish hamda buning natijasida O‘zbekiston Respublikasining qarz oluvchi sifatidagi yoki qarz oluvchi rezidentlarning o‘z kreditlarini

(qarzlarini) to‘lashiga kafil sifatidagi majburiyatlari yuzaga kelishi bo‘lib, uning natijasida davlat tashqi qarzlarini paydo bo‘ladi.

Davlat qarzining cheklangan miqdori har yili O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tomonidan navbatdagi yil uchun Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg‘armalarining byudjetlari qabul qilinayotganda belgilanadi.

Qarz majburiyatlarining quyidagi turlari mavjud:

Rasm-6.5. Qarz majburiyatlarining turlari.

Taqchillikni qarzlar orqali moliyalashtirishda davlat oldida ikkita vazifa paydo bo‘ladi.

Birinchidan, ushbu mablag‘lar vaqtinchalik xususiyatiga ega bo‘lib, muayyan davrdan so‘ng mablag‘lar o‘zining haqiqiy egasiga qaytarilishi lozim.

Ikkinchidan, muayyan muddatdan so‘ng ushbu mablag‘lar ma’lum bir foiz miqdoridagi qo‘shimcha to‘lovlar bilan qaytarilishi kerak.

Natijada, taqchillikni moliyalashtirish maqsadida olingan qarz, davlat qarzlarining va ular uchun to‘lanadigan foiz to‘lovlari yanada ortishi va shu bilan birga byudjetxarajatlarining ortishiga olib keladi.

Bu esa, o‘z navbatida, byudjetda yana bir taqchillikni keltirib chiqarishi mumkin. Davlat tashqi va ichki qarzlarini salmog‘ining ortishi va boshqa ijtimoiy-

iqtisodiy xarajatlarni moliyalashtirishning yagona yo‘li sifatida davlat yana Markaziy bankka yangi pul belgilarini chiqarish yuzasidan murojaat etsa, unda yuqorida ko‘rib o‘tilgan narx-navoning ortishi, inflyatsiya kabi muammolar kelib chiqishi mumkin.

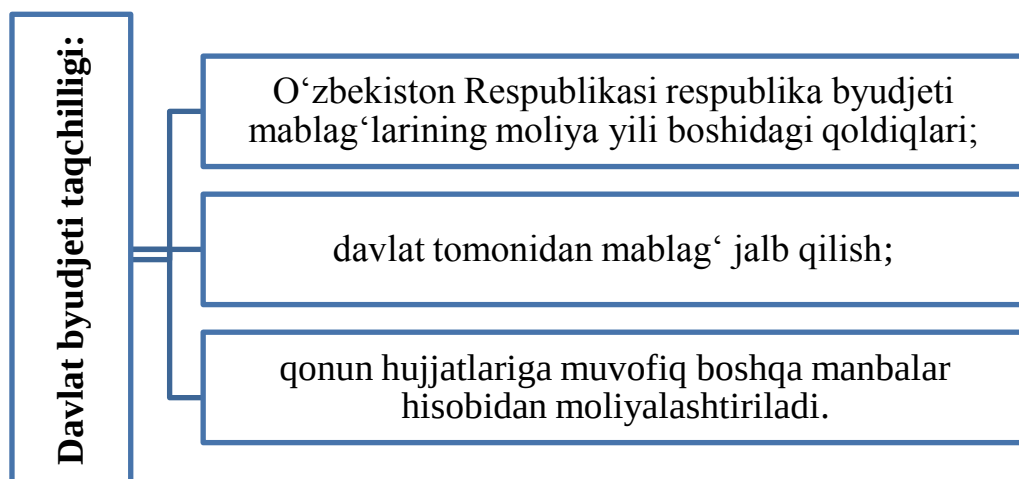
6.3. Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi

Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi ularni ichki va tashqi manbalar bo‘yicha guruhlashdan iborat bo‘ladi. Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirishning ichki manbalarini tasniflash O‘zbekiston Respublikasi hukumati, respublika ijroiya organlari tomonidan mamlakatning moliya bozoridan jalb qilinayotgan qarz mablag‘larini guruhlashdan iborat.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 24-moddasida Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi keltirilgan. Unga ko‘ra davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi ularni ichki va tashqi manbalar bo‘yicha guruhlashdan iborat bo‘ladi.

Davlat byudjeti taqchilligi:

- O‘zbekiston Respublikasi respublika byudjeti mablag‘larining moliya yili boshidagi qoldiqlari;
- davlat tomonidan mablag‘ jalb qilish;
- qonun hujjatlariga muvofiq boshqa manbalar hisobidan moliyalashtiriladi.

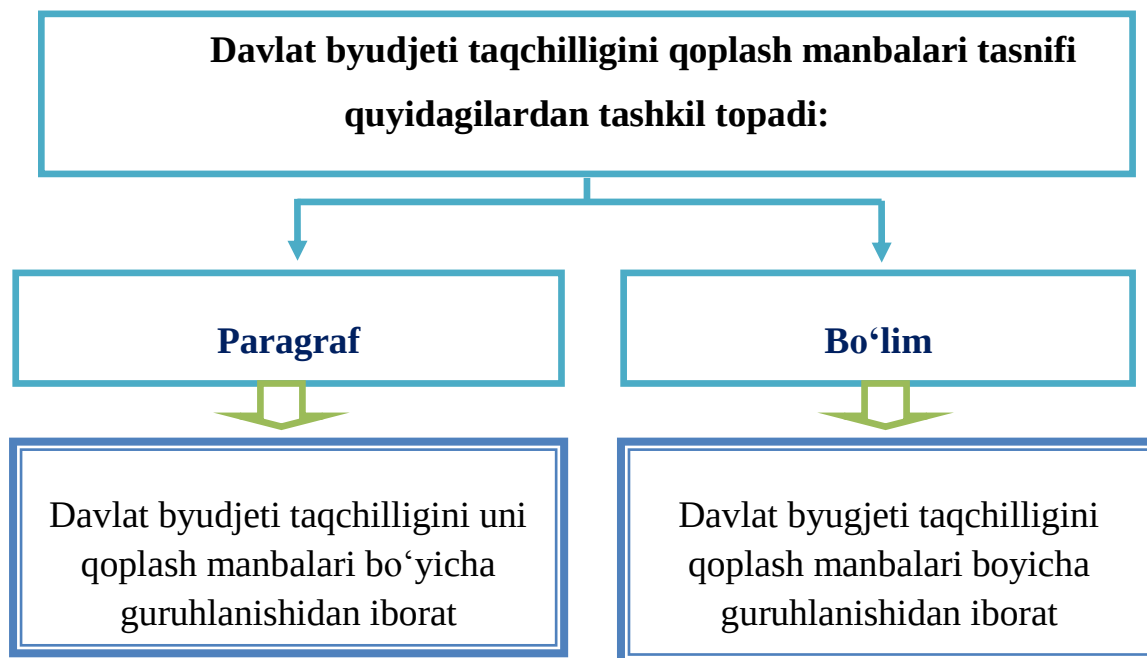

Rasm-6.6. Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi.²⁵

O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining kreditlarini Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbasi sifatida jalb qilishga yo'l qo'yilmaydi.

Davlat byudjetining daromadlari uning xarajatlaridan ortishi davlat byudjeti profitsitidir.

Davlat byudjeti profitsiti faqat davlat byudjeti bo'yicha aniqlanadi.

Rasm-6.7. Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi.²⁶

²⁵ O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi. 2013 yil 26 dekabr. 360-son O'RQ.

Davlat byudjeti **taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi** taqchillikni moliyalashtirishning ichki va tashqi manbalari bo'yicha guruhlashdan iborat (50 va 51-bo'limlar). Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirishning **ichki manbalarini** tasniflash O'zbekiston Respublikasi hukumati, respublika ijroiya organlari tomonidan mamlakatning moliya bozoridan jalb qilinayotgan qarz mablag'larini guruhlashdan iborat (1-jadval).

Bo'lim	Paragraf	Nomi
50	X	Moliyalashtirishning ichki manbalari
	1	Davlat qimmatli qog'ozlarini joylashtirishdan olingan mablag'lar
	2	Markaziy bank kreditlari
	3	Davlat mulkini xususiylashtirish va davlat tasarrufidan chiqarishdan olingan mablag'lar
	4	O'zbekiston Respublikasi respublika byudjeti mablag'lari qoldig'i
	5	Byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi mablag'lari qoldig'i
	6	Ish bilan ta'minlashga ko'maklashish jamg'armasi mablag'lari qoldig'i
	7	Yo'l jamg'armasi mablag'lari qoldig'i
	8	Davlat mulki qo'mitasining maxsus hisob raqami mablag'lari
	9	Boshqa ichki manbalardan mablag' jalb etish

1-jadval. Byudjet taqchilligini qoplashning ichki manbalari²⁷.

Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirishning **tashqi manbalarini** tasniflash O'zbekiston Respublikasi hukumatining xalqaro moliya institutlari, hukumatlar va xorijiy mamlakatlar moliya bozorlaridan jalb qilinayotgan qarz mablag'larini guruhlashdan iborat (2-jadval).

Bo'lim	Paragraf	Nomi
51	x	Moliyalashtirishning tashqi manbalari

²⁶ O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi. 2013 yil 26 dekabr. 360-son O'RQ.

²⁷ Budjet tasnifini qo'llash bo'yicha yo'riqnomani tasdiqlash haqida yo'riqnomasi O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2010 yil 11 oktyabrda ro'yxatdan o'tkazildi, ro'yxat raqami 2146.

	1	Davlat qimmatli qog'ozlarini joylashtirishdan olingan mablag'lar
	2	Xalqaro moliya institutlarning, tashkilotlarning kreditlari
	3	Xorijiy davlatlar kreditlari
	4	Boshqa tashqi manbalardan mablag' jalb etish

2-jadval. Byudjet taqchilligini qoplashning tashqi manbalari²⁸.

50-bo'lim «Ichki manbalar» quyidagi paragraflardan tashkil topgan:

501 “Davlat qimmatli qog'ozlarini joylashtirishdan tushgan mablag'lar”;

503 “Davlat mulkini xususiylashtirishdan tushgan mablag'lar”;

504 “O'zbekiston Respublikasi respublika byudjeti mablag'larining moliya yili boshidagi qoldiqlari”;

505 “O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi mablag'larining qoldig'i”;

506 “O'zbekiston Respublikasining Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasi mablag'larining qoldig'i”;

507 “O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Respublika yo'l jamg'armasi mablag'larining qoldig'i”;

508 Davlat mulkini xususiylashtirishdan tushgan mablag'lar jamg'armasi mablag'lari;

509 “Boshqa ichki manbalardan jalb qilinadigan mablag'lar”.

51-bo'lim “Tashqi manbalar” quyidagi paragraflardan tashkil topgan:

511 “Davlat qimmatli qog'ozlarini joylashtirishdan tushgan mablag'lar”;

512 “Xalqaro moliyaviy institutlar, tashkilotlar kreditlari”;

513 “Xorijiy davlatlar kreditlari”;

514 “Boshqa tashqi manbalardan jalb qilinadigan mablag'lar”.

Davlat byudjeti ijrosida qatnashuvchi barcha organlarda davlat byudjetining daromadlari va xarajatlarini hisobga olish asosida byudjettasnifi yotadi. Byudjet tasnifi davlat byudjetini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish hamda ijro etish

²⁸ Budjet tasnifini qo'llash bo'yicha yo'riqnomani tasdiqlash haqida yo'riqnomasi O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2010 yil 11 oktyabrda ro'yxatdan o'tkazildi, ro'yxat raqami 2146.

maqsadida byudjetma'lumotlarini bir tizimga solish uchun foydalanish va u byudjetma'lumotlari xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma'lumotlari bilan qiyoslanishini ta'minlash maqsadida davlat byudjeti tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini, shuningdek uning taqchilligini moliyalashtirish manbalarini guruhlash hisoblanadi. Byudjet tasnifi hamma byudjetlarni bir yagona davlat byudjetiga jamlash imkoniyatini yaratadigan asosiy tashkiliy funksiyasini amalga oshirishuvchi hujjatgina bo'lib qolmay, u katta iqtisodiy ahamiyatga ham egadir. Tasnifda davlat byudjeti daromadlari va xarajatlari bir xil alomatlari bo'yicha guruhlanadi va ular bo'linmalar deb yuritiladi. Bo'limlar, paragraflar, boblar va moddalar byudjettasnifi bo'linmalari hisoblanadi. Byudjet tasnifi qonunchilikda belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Turli darajadagi byudjetlar yagona byudjettasnifi ko'rsatkichlari doirasida shakllantiriladi va ijro etiladi, ya'ni tasnif obyektlariga berilgan guruhlashtirish kodlari bo'yicha daromadlar va xarajatlar guruhlanadi.

Nazorat uchun savollar:

1. Byudjet taqchilligi nima?
2. Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari nimalardan iborat?
3. Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi qanday guruhlardan tashkil topadi?
4. Byudjet taqchilligini qoplash manbalari tasnifi kim tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi?
5. Davlat tomonidan mablag' jalb qilishning qanday turlarini bilasiz?
6. 50-bo'lim "Ichki manbalar" qanday paragraflardan tashkil topgan?

Test savollari:

7. Davlat byudjeti taqchilliginima?

- a) muayyan davrda O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti xarajatlarining uning daromadlaridan oshib ketishi.
- b) muayyan davrda O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti daromadlarining uning xarajatlaridan oshib ketishi.
- c) muayyan davrda O'zbekiston Respublikasining davlat byudjeti xarajatlari uning daromatlari bilan teng bo'lishi.
- d) muayyan davrda O'zbekiston Respublikasining davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari xarajatlarining uning daromadlaridan oshib ketishi.

8. Davlat krediti deganda nima nazarda tutiladi?

- a) davlatdan qarz oluvchi yoki kreditor sifatida chiqadigan barcha moliyaviy iqtisodiy munosabatlar yig'indisi tushuniladi.
- b) davlatdan qarz oluvchi sifatida chiqadigan barcha moliyaviy iqtisodiy munosabatlar yig'indisi tushuniladi.
- c) davlatdan kreditor sifatida chiqadigan barcha moliyaviy iqtisodiy munosabatlar yig'indisi tushuniladi.
- d) davlat tomonidan beriladigan ssudalar tushuniladi.

9. Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari ichki manbalar bo'yicha guruhlashdan iborat.
- b) Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tashqi manbalar bo'yicha guruhlashdan iborat.
- c) Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari ichki va tashqi manbalar bo'yicha guruhlashdan iborat.
- d) Davlat byudjeti daromatlari va xarajatlari guruhlashdan iborat.

10. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining nechanchi moddasida davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifiga ta’rif berilgan?

- a) 17-moddasida
- b) 21-moddasida
- c) 22-moddasida
- d) 24-moddasida

11. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 152-moddasiga ko‘ra davlat tomonidan mablag‘ jalb qilishning qanday turlari bor?

- a) xorijdan mablag‘ jalb qilish
- b) ichki mablag‘ jalb qilish
- c) ichki va xorijdan mablag‘ jalb qilish
- d) investitsiyalar jalb qilish

12. Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi quyidagilardan tashkil topadi:

- a) bo‘lim va kichik bo‘lim;
- b) paragraf va modda;
- c) bo‘lim va paragraf;
- d) modda va kichik modda.

13. Byudjet taqchilligini qoplash manbalari tasnifida “Bo‘lim” dan nima maqsadda foydalaniladi?

- a) davlat byudjeti taqchilligini uni moliyalashtirish manbalari bo‘yicha guruhlash maqsadida;
- b) davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish turlari bo‘yicha guruhlash maqsadida;

c) davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirishning tashqi mablag'lari bo'yicha guruhlash maqsadida;

d) davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirishning ichki mablag'lari bo'yicha guruhlash maqsadida;

14.O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining nechanchi moddasida O'zbekiston Respublikasi tomonidan jalb qilinadigan kreditlar (qarzlarni) olish va ularni ishlatish tartibi berilgan?

a) 154-moddasida

b) 155-moddasida

c) 156-moddasida

d) 157-moddasida

15. Byudjet taqchilligini qoplash manbalarining «Tashqi manbalari» qaysi bo'limda yuritiladi?

a) 51-bo'lim

b) 52- bo'lim

c) 53- bo'lim

d) 54- bo'lim

7-Mavzu. G‘aznachilik tizimida byudjettasnifidan foydalanish

Reja:

- 1. G‘aznachilik tizimi to‘g‘risida tushuncha.**
- 2. G‘aznachilik tizimida byudjettasnifidan foydalanish.**
- 3. G‘aznachilik sharoitida byudjettasnifining takomillashuvi.**

Tayanch so‘z va iboralar

- byudjettasnifi
- g‘aznachilikning yagona axborot tizimi
- Byudjet taqchilligini moliyalashtirish manbalari
- Davlat byudjeti taqchilligi
- Davlat byudjeti profitsiti
- G‘aznachilik kompyuter dasturi
- g‘aznachilikning yagona axborot tizimi
- Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi
- O‘zbekiston Respublikasining davlat kafolatlari
- O‘zbekiston Respublikasi tomonidan jalb qilinadigan kreditlar (qarzar)
- byudjetbuxgalteriya hisobining yagona hisoblar tizimi

1. G‘aznachilik tizimi to‘g‘risida tushuncha.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksining 19-bobi, 109-moddasidabyudjettizimi byudjetlarining ijrosi O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan g‘azna ijrosi yo‘li bilan amalga oshirilishi belgilab qo‘yilgan.

Davlat byudjetining g‘azna ijrosi- davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg‘armalarining barcha daromadlarini, shuningdek, byudjettashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag‘lar bo‘yicha tushumlarini yagona g‘azna hisobraqamga jamlash va ularning barcha xarajatlarini shu hisobraqamdan amalga oshirishni nazarda tutadi. Davlat byudjetining g‘azna ijrosini Moliya vazirligi G‘aznachiligi , uning hududiy boshqarmalari va tuman shahar bo‘linmalari tomonidan amalga oshiriladi.

Endi,Moliya vazirligi G‘aznachiligiga to‘xtaladigan bo‘lsak u- yuridik shaxs maqomiga ega bo‘lgan, Moliya Vazirligiga bo‘ysunadigan maxsus vakolatli moliya organi hisoblanadi.

– G‘aznachilikning Qorag‘alpog‘iston Respublikasi G‘aznachilik Boshqarmasi, Toshkent shahar va viloyatlar Boshqarmasi, shahar va tumanlarda G‘aznachilik bo‘limlari kabi hududiy organlari faoliyat ko‘rsatadi.

– G‘aznachilikka O‘zbekiston Respublikasi Moliya vaziri o‘rinbosari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tayinlangan Davlat G‘aznachisi rahbarlik qiladi.

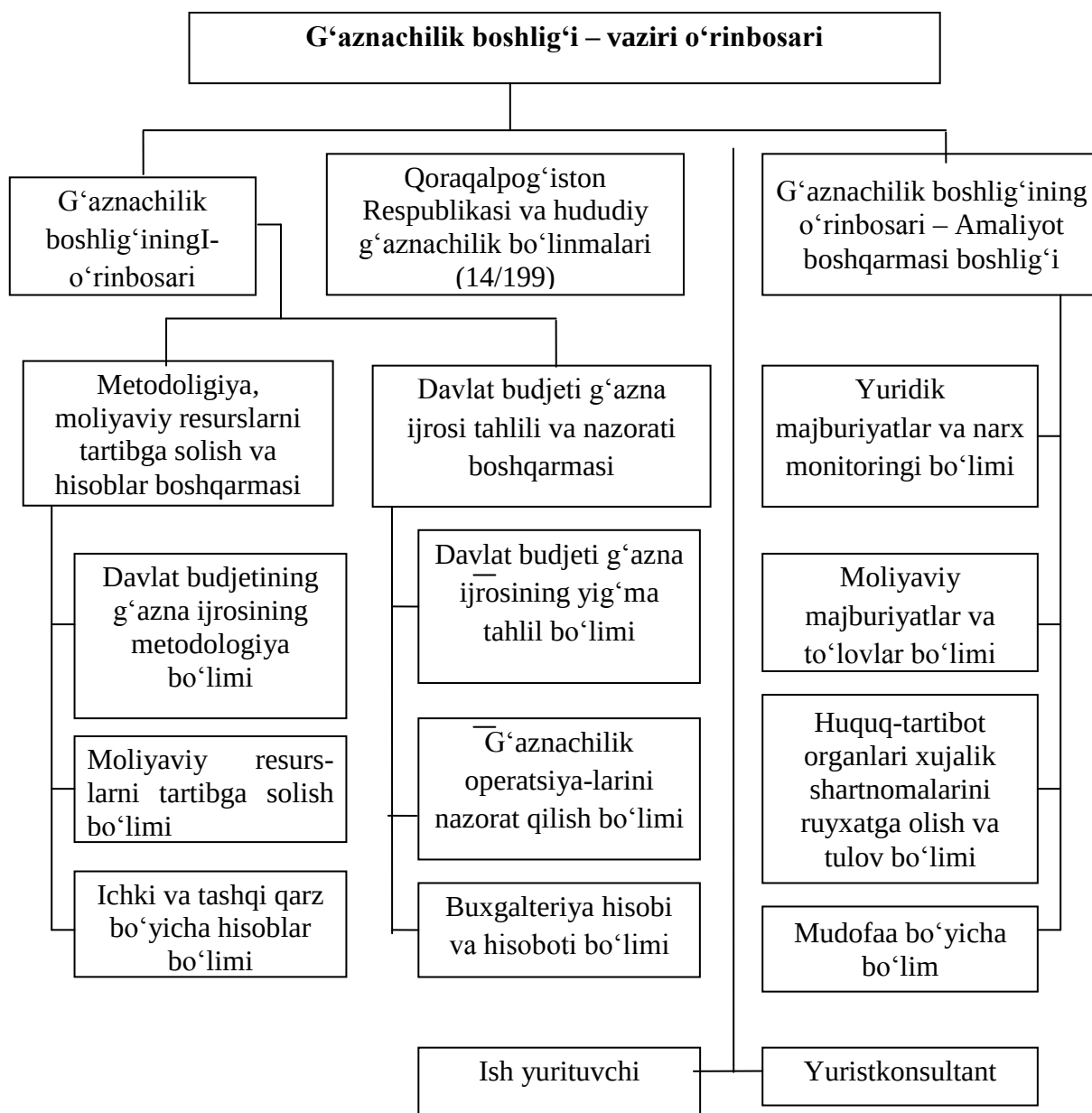
– O‘zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining buyrug‘iga muvofiq G‘aznachilikning hududiy organlari tuziladi va tugatiladi.

– G‘aznachilik organlarining xarajatlarini moliyalashtirish respublika byudjetidan amalga oshiriladi

Davlat moliyasini boshqarishning institutsional tarkibida, boshqa vakolatli organlar bilan bir qatorda, G‘aznachilik ham alohida muhim o‘rin egallaydi. G‘aznachilik - byudjetdan mablag‘ oluvchilarning majburiyatlarini ijroga qabul qiladi va byudjettashkilotlariga yetkazib berilgan tovar mahsulotlar, bajarilgan ishlar va ko‘rsatilgan xizmatlar uchun G‘aznachilik ularning nomidan va ularning topshirig‘iga binoan vakolatni o‘z zimmasiga oladi va byudjetmablag‘larining maqsadli ishlatilishini ta‘minlash va nazorat qilish asosida to‘lovlarni amalga oshiradi.

G‘aznachilik belgilangan byudjettasnifiga muvofiq, barcha davlat tushumlarini ularning aniq ro‘yxati bo‘yicha yagona g‘azna hisobraqamida yuritilishini ta‘minlaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Davlat byudjetining g‘azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi.2007 yil 28 fevraldagi PQ-594-son Qaroriga muvofiq G‘aznachilik va uning hududiy bo‘linmalarining tashkiliy tuzilishi quyidagi rasmda keltirilgan:

Rasm-7.1. G'aznachilik va uning hududiy bo'linmalarining tashkiliy tuzilishi.²⁹

G'aznachilik o'z faoliyati davomida O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi, Prezident qarorlari, Moliya vazirligi buyruqlari va shu kabi boshqa me'yoriy hujjatlar bilan birgalikda 2007 yil 20 martda qabul qilingan Vazirlar Mahkamasining 53-son raqami bilan qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining g'aznachiligi to'g'risida Nizom asosida faoliyat yuritadi.

²⁹O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining "Davlat budjeti g'azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi №-594-sonli Qarori. 28.02.2007.

Mazkur Nizomga muvofiq “Davlat byudjetining g‘azna ijrosi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuniga, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Davlat byudjetining g‘azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2007 yil 28 fevraldagi PQ-594-son qaroriga muvofiq ishlab chiqilgan hamda O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi g‘aznachiligining asosiy vazifalari, funksiyalari, vakolatlari va javobgarligini belgilab beradi.

G‘aznachilik o‘zining hududiy bo‘linmalari bilan birgalikda davlat byudjetining g‘azna ijrosini amalga oshiradigan maxsus vakolatli moliya organi hisoblanadi.

G‘aznachilik o‘z faoliyatida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlariga, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga, mazkur Nizomga hamda o‘z faoliyatiga tegishli bo‘lgan boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga amal qiladi.

G‘aznachilik o‘z faoliyatini davlat boshqaruvining boshqa organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, tijorat banklari, boshqa tashkilotlar bilan o‘zaro hamkorlikda bevosita va o‘zining hududiy bo‘linmalari orqali amalga oshiradi.

Nizomga muvofiq quyidagilar g‘aznachilikning asosiy vazifalari hisoblanadi:

- Davlat byudjetinining kassa ijrosi, jumladan tushadigan daromadlarni turli darajadagi byudjetlar o‘rtasida taqsimlash, byudjetdan mablag‘ oluvchilarning xarajatlar smetalari ijrosi va Davlat byudjeti ijrosi to‘g‘risida hisobot tuzish;

- Davlat byudjeti mablag‘larini yagona g‘aznachilik hisob raqami, shuningdek tegishli byudjetlar daromadlari va xarajatlari o‘rtasidagi kassa uzilishlarining oldini olishni ta‘minlaydigan hududiy g‘aznachilik hisob raqamlarini joriy etish orqali boshqarish;

– byudjettashkilotlarining tovarlar yetkazib beruvchilar (ishlarni bajaruvchilar, xizmatlar ko‘rsatuvchilar) bilan shartnomalarini, shuningdek davlat byudjeti mablag‘lari hisobidan kapital qurilish bo‘yicha buyurtmachilarning shartnomalari (keyingi o‘rinlarda byudjettashkilotlari va buyurtmachilar shartnomalari deb ataladi) xarajatlar smetasida ko‘rsatilgan summalar va maqsadlarga qat’iy muvofiq ravishda tuzilishi ustidan qattiq nazorat o‘rnatish asosida mazkur shartnomalarni majburiy ro‘yxatdan o‘tkazish tartibini joriy etish orqali byudjettashkilotlarining maqsadga nomuvofiq, asossiz xarajatlarning oldini olish;

– byudjettashkilotlarini, shu jumladan, mudofaa va xavfsizlik tuzilmalarini moliyalashtirishga yo‘naltiriladigan byudjetmablag‘laridan foydalanishni maqbullashtirish yuzasidan monitoring olib borish, bunda ular tomonidan tuzilayotgan shartnomalarning sifati ta‘minlanishini, ularning maqsadga muvofiqligi va narx-navo yechimini nazarda tutish hamda qoidaga ko‘ra, vositachilik xizmatlaridan voz kechish;

– xarajatlar smetasi va ro‘yxatga olingan shartnomalarda nazarda tutilgan qat’iy summalar doirasida tovarlar yetkazib beruvchilar (ishlarni bajaruvchilar, xizmatlar ko‘rsatuvchilar)ning bevosita hisob raqamlariga byudjetdan mablag‘ oluvchilar nomidan va ularning topshirig‘i bo‘yicha to‘lovlarni amalga oshirish orqali to‘lov intizomiga so‘zsiz rioya etilishi ustidan ta’sirchan nazoratni ta‘minlash;

– Davlat byudjeti g‘azna ijrosining buxgalterlik hisobi va hisobotini yuritish, davlat byudjeti ijrosi haqida axborotlarni to‘plash, qayta ishlash va tahlil qilish, shuningdek O‘zbekiston Respublikasining davlat ichki va tashqi qarzlariga xizmat ko‘rsatish, O‘zbekiston Respublikasi kafolatlarini ijro etish.

G‘aznachilik o‘ziga yuklangan vazifalarga muvofiq quyidagi funksiyalarni bajaradi:

– byudjettashkilotlari xodimlariga ish haqi va unga tenglashtirilgan boshqa to‘lovlar, shuningdek qonun hujjatlariga muvofiq byudjettashkilotlari tomonidan

naqd pul mablagʻlari bilan toʻlanadigan boshqa toʻlovlarni toʻlash uchun gʻaznachilikning bank hisob raqamlariga mablagʻlar oʻtkazadi;

– Davlat byudjetida ular uchun mablagʻlar nazarda tutilgan yuridik va jismoniy shaxslarning bank hisob raqamlariga sudning qarori boʻyicha yagona gʻaznachilik hisob raqamidan yoki gʻaznachilikning boshqa hisob raqamlaridan mablagʻlar oʻtkazadi, shuningdek qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda davlat organlari yoki ushbu organlar mansabdor shaxslarining noqonuniy xatti-harakatlari yoki harakatsizligi natijasida fuqarolarga yoki yuridik shaxslarga yetkazilgan zararni qoplash uchun mablagʻlar oʻtkazadi;

– Oʻzbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga har kunlik asosida yagona gʻaznachilik hisob raqamida va hududiy gʻaznachilik hisob raqamlarida mablagʻlarning harakati toʻgʻrisidagi axborotni elektron shaklda taqdim etadi;

– byudjetdan mablagʻ oluvchilarga ular uchun gʻaznachilikda yoki uning hududiy boʻlinmalarida ochilgan shaxsiy hisob raqamlaridan koʻchirmalar, ularning xarajatlarini qoplashga byudjetmablagʻlari oʻtkazilganligini tasdiqlaydigan toʻlov hujjatlari va boshqa hujjatlarni taqdim etadi;

– manbalar boʻyicha tegishli byudjetlar daromadlari tushumi hisobini yuritadi;

– Davlat byudjeti ijrosi jarayonida respublika byudjeti daromadlari tushumi va xarajatlarining qisqa muddatli prognozlarini tuzadi;

– moliya organlarining topshirigʻi boʻyicha yuqori byudjetlarda nazarda tutilgan rejali dotatsiyalar, subventsiyalar, byudjetssudalari summasini va boshqa toʻlovlarni quyi byudjetlarning shaxsiy gʻaznachilik hisob raqamlariga oʻtkazadi;

– byudjettashkilotlari va buyurtmachilarning shartnomalari xarajatlar smetasida koʻrsatilgan summalar doirasida va maqsadlarga muvofiq tuzilishi ustidan qattiq nazorat qilish asosida shartnomalarni roʻyxatdan oʻtkazadi;

– byudjetdan mablagʻ oluvchilar nomidan roʻyxatga olingan shartnomalarda yoki byudjetmablagʻlarini yuridik va jismoniy shaxslarning hisob raqamlariga oʻtkazish majburiyatini yuklaydigan boshqa hujjatlarda nazarda tutilgan summalar

doirasida tovarlarni yetkazib beruvchilar (ishlarni bajaruvchilar, xizmatlar ko'rsatuvchilar)ning bevosita bank hisob raqamlariga to'lovlarni amalga oshiradi;

- byudjettashkilotlarini, jumladan, mudofaa va xavfsizlik tuzilmalarini moliyalashtirishga yo'naltiriladigan byudjetmablag'laridan foydalanishni maqbullashtirish yuzasidan monitoring olib boradi, bunda ular tomonidan tuzilayotgan shartnomalarning sifati ta'minlanishini, ularning maqsadga muvofiqligi va narx-navo echimini hamda qoidaga ko'ra, vositachilik xizmatlaridan voz kechishni nazarda tutadi;

- hisob-fakturalar va tovarlar yetkazib berilishi (ishlar bajarilishi, xizmatlar ko'rsatilishi) holatini tasdiqlaydigan yoki byudjetdan mablag' oluvchilarga soliqlar, yig'imlar hamda byudjetga va byudjetdan tashqari davlat maqsadli jamg'armalariga majburiy to'lovlar uchun byudjetmablag'larini o'tkazish majburiyatini yuklaydigan boshqa hujjatlar asosida byudjetmablag'i oluvchilarning moliyaviy majburiyatlari hisobini yuritadi;

- birlamchi hujjatlar asosida davlat byudjeti g'azna ijrosining tahliliy va sintetik buxgalteriya hisobini yuritadi;

- Davlat byudjetining ijro etilishi haqida axborotlarni to'plash, qayta ishlash va tahlil qilish asosida davlat byudjetining kassa ijrosi to'g'risida hisobot tuzadi va ushbu hisobotni belgilangan muddatlarda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga taqdim etadi;

- qonun hujjatlarida belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasining ichki va tashqi qarzlariga xizmat ko'rsatadi, shuningdek O'zbekiston Respublikasi kafolatlarini ijro etadi;

- o'zining hududiy bo'linmalari faoliyatini tahlil qiladi va muvofiqlashtiradi;

- normativ-huquqiy hujjatlarni va metodologik materiallarni, shu jumladan, g'aznachilik hamda uning hududiy bo'linmalari tomonidan amalga oshiriladigan operatsiyalarni maqbullashtirish, davlat byudjeti ijrosi to'g'risidagi buxgalteriya hisobini va hisobotlarni takomillashtirish masalalari bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlarni va metodologik materiallarni ishlab chiqishda qatnashadi;

– g‘aznachilik va uning hududiy bo‘linmalari xodimlari malakasini oshirish ishlarini tashkil etadi va amalga oshiradi.

2. G‘aznachilik tizimida byudjettasnifidan foydalanish.

Ma’lumki, byudjetqurilishi mamlakatning davlat byudjeti va byudjettizimini, uning bo‘g‘inlari o‘rtasidagi byudjetlararo munosabatlarni tashkil qilish shakllarini, byudjettasnifini, byudjettizimiga kiradigan barcha darajadagi byudjetlar faoliyatining huquqiy asoslarini, byudjetmablag‘larini shakllantirish va sarflashdagi tartib-qoidalar va boshqalarni belgilab beradi.

2007 yildan boshlab respublikaning barcha hududlarida davlat byudjetining g‘azna ijrosi elementlari joriy etildi, davlat byudjeti xarajatlarining iqtisodiy tasnifiga ko‘ra barcha guruhlar bo‘yicha ijrosi g‘aznachilik bilan qamrab olindi.

2011 yildan boshlab yangi byudjettasnifiga asoslangan, davlat byudjeti g‘azna ijrosini amalga oshirishga xizmat qiluvchi G‘aznachilik dasturiy majmui ishga tushirildi. Hozirgi kunda G‘aznachilikning yagona axborot tizimi yaratilgan bo‘lib, “Davlat mablag‘larini boshqarishning axborot tizimi” (DMBAT) deb ataladi. Byudjet operatsiyalari bo‘yicha kodlashtirilgan va tasniflangan ma’lumotlar DMBAT ga avtomatik ravishda yuklanadi, bu esa daromadlarni tasniflar, xududiy belgilari, byudjetdan mablag‘ oluvchi tashkilotlar bo‘yicha aniqlash imkonini beradi. Davlat byudjeti g‘azna ijrosining buxgalteriya hisobi G‘aznachilik tomonidan, shuningdek, davlat soliq va bojxona xizmati organlari, byudjettashkilotlari hamda davlat maqsadli jamg‘armalarini taqsimlovchi organlar tomonidan davlat byudjetining g‘azna ijrosi buxgalteriya hisobining yagona hisoblar rejasi va byudjettasnifi asosida tashkil etiladi hamda amalga oshiriladi. G‘aznachilik belgilangan byudjettasnifiga muvofiq, barcha davlat tushumlarini ularning aniq ro‘yxati bo‘yicha yagona g‘azna hisobraqamida yuritilishini ta’minlaydi.

G‘aznachilikda Yuridik va moliyaviy majburiyatlar byudjettasnifining turi bo‘lgan iqtisodiy tasnif kodlari bo‘yicha byudjetdan ajratiladigan mablag‘lar doirasida byudjettashkilotlari va byudjetmablag‘lari oluvchilar tomonidan qabul qilinadi hamda G‘aznachilik bo‘linmalari tomonidan ro‘yxatdan o‘tkaziadi. G‘aznachilik tomonidan ro‘yxatdan o‘tkazilgandan so‘ng ularning to‘lovi amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 7-moddasida qayd etilgan *byudjettizimining yagonaligi* tamoyiliga muvofiq, barcha darajadagi byudjetlarni shakllantirish va ijro etishda yagona byudjettasnifi qo‘llaniladi. Barcha darajadagi byudjetlarning daromadlari va xarajatlari tasniflash ob‘ektlariga tegishli raqam(kod)lar berish bilan guruhlanadi hamda tasnif ko‘rsatkichlari doirasida shakllantiriladi va ijro etiladi.

Byudjet tasnifi davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg‘armalari hamda ulardan mablag‘ oluvchi tashkilotlarga qo‘llaniladi hamda davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg‘armalari byudjetlarini tuzish, ko‘rib chiqish, qabul qilish va ijro qilish, shuningdek davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg‘armalari byudjetlari ijrosi to‘g‘risidagi hisobotlarni tayyorlash maqsadida foydalaniladi.

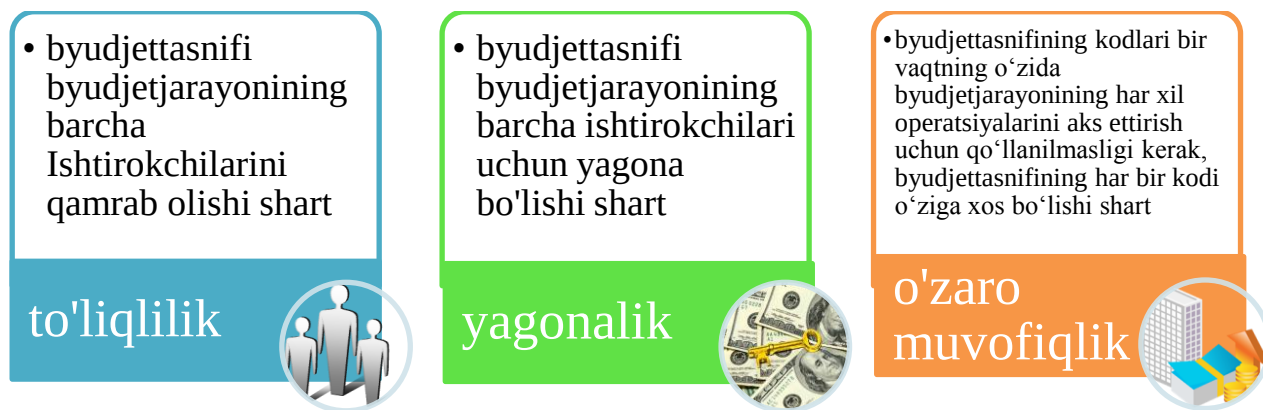
O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2010 yil 11 oktyabrda 2146-son bilan ro‘yxatga olingan “O‘zbekiston Respublikasi byudjettasnifini qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma”ga muvofiq, yangi byudjettasnifi 2011 yil 1 yanvardan amalga kiritildi.

Ushbu yo‘riqnomaga ko‘ra, *byudjettasnifi* O‘zbekiston Respublikasi davlat byudjeti, davlat maqsadli jamg‘armalari tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini, shuningdek uning taqchilligini moliyalashtirish manbalarining guruhlanishi bo‘lib, quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- davlat byudjeti daromadlarining tasnifi;
- davlat byudjeti xarajatlarining vazifa jihatidan, tashkiliy va iqtisodiy tasnifi;
- davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi.

Byudjet tasnifi davlat byudjetini tuzish, ko‘rib chiqish, qabul qilish hamda ijro etish maqsadida byudjetma’lumotlarini tizimga solish uchun foydalaniladi va byudjetma’lumotlarining xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma’lumotlari bilan qiyoslanishini ta’minlaydi.

Byudjet tasnifini tuzishning *asosiy tamoyillari* quyidagilar hisoblanadi (7.2.-rasm):

Rasm-7.2.Byudjet tasnifini tuzishning asosiy tamoyillari³⁰

- *to'liqlilik* – byudjetasnifi byudjetjarayonining barcha ishtirokchilarini qamrab olishi shart;
- *yagonalik* – byudjetasnifi byudjetjarayonining barcha ishtirokchilari uchun yagona bo'lishi shart;
- *o'zaro muvofiqlik* – byudjetasnifining kodlari bir vaqtning o'zida byudjetjarayonining har xil operatsiyalarini aks ettirish uchun qo'llanilmasligi kerak, ya'ni byudjetasnifining har bir kodi o'ziga xos bo'lishi shart.

Davlat byudjeti daromadlarining tasnifi barcha darajadagi byudjetlar daromadlari, davlat maqsadli jamg'armalari hamda byudjettashkilotlarining byudjetdan tashqari daromadlarining guruhlanishidan iborat.

21 koddan iborat bo'lgan daromadlar tasnifi tuzilmasi to'rt qismli ko'rinishga ega:

- mablag'lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi;
- daromadlar turi;

³⁰ O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi. 2013 yil 26 dekabr. 360-son O'RQ.

– hududiy tasnif.

Daromadlar tasnifi tuzilmasi quyidagi ko‘rinishga ega:

Mablag‘lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi				Daromadlar turi			Tashkiliy tasnif	Hududiy tasnif	
X	XXX	X	X	X	XXX	XXX	XXX	XX	XXX

Davlat moliyasini boshqarishning axborot tizimi (DMBAT) tatbiq etilguniga qadar O‘zbekiston Respublikasi davlat byudjeti ijrosi to‘g‘risidagi hisobotni tuzishda faqatgina “Daromadlar turi” kodi qo‘llanilar edi.

Mablag‘lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi (1–6 kodlar) byudjetga tushayotgan daromadlarni tegishli mablag‘lar manbasi va byudjetlar darajalariga (tegishli byudjetdarajasiga, davlat maqsadli jamg‘armasi turiga va byudjettashkilotlarining byudjetdan tashqari daromadlari turiga) mansubligini aniqlash maqsadida qo‘llaniladi.

7 ta raqamli daromadlar turi (7–13 kodlar) quyidagilardan iborat:

- bo‘lim;
- paragraf;
- daromad turi.

Bo‘lim daromadlarni ularning olish manbalari bo‘yicha guruhlanishini bildiradi, masalan:

- 3 100 000 “Soliqlar”;
- 3 200 000 “Ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar/badallar”;
- 3 300 000 “Grantlar”;
- 3 400 000 “Boshqa daromadlar”;
- 3 500 000 “Aktiv va majburiyatlarga tranzaktsiyalar bo‘yicha tushumlar”.

Paragraf soliq yoki boshqa turdagi daromadlarni soliqqa tortish bazasi bo‘yicha daromadlarning guruhlanishini bildiradi.

1. “Soliqlar” (3 100 000) quyidagi paragraflarni o‘z ichiga oladi:

- 3 110 000 “Daromad, foyda va kapital o‘lishiga soliq”;

- 3 130 000 “Mol-mulkka solinadigan soliq”;
- 3 140 000 “Tovarlar va xizmatlarga soliqlar”;
- 3 150 000 “Xalqaro savdo va operatsiyalarga soliqlar”;
- 3 160 000 “Boshqa soliqlar”;

2. “Ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar/badallar” (3 200 000) 3 210 000

“Ijtimoiy ta’minotga ajratmalar/badallar” paragrafini o‘z ichiga oladi.

3. “Grantlar” (3 300 000) quyidagi paragraflarni o‘z ichiga oladi:

- 3 310 000 “Xorijiy davlatlar hukumatlaridan”;
- 3 320 000 “Xalqaro tashkilotlardan”;
- 3 330 000 “Davlat boshqaruvi sektorining boshqa birliklaridan”.

4. “Boshqa daromadlar” (3 400 000) quyidagi paragraflarni o‘z ichiga oladi:

- 3 410 000 “Mol-mulkdan daromadlar”;
- 3 420 000 “Tovarlar va xizmatlar sotilishi”;
- 3 430 000 “Jarimalar, penyalar va neustoykalar”;
- 3 440 000 “Ixtiyoriy transfertlar, grantlar bundan mustasno”;
- 3 450 000 “Aniqlab bo‘lmaydigan va boshqa daromadlar”.

5. “Aktiv va majburiyatlarga tranzaksiyalar bo‘yicha tushumlar” (3 500 000) quyidagi paragraflarni o‘z ichiga oladi:

- 3 510 000 “Tranzaksiyalardan aktivlarga tushadigan tushumlar”;
- 3 520 000 “Majburiyatlarga tranzaksiyalar bo‘yicha tushumlar”.

Tegishli bo‘lim va paragrafning yanada detallashtirilishi va tavsifi 2146-sonli “O‘zbekiston Respublikasi byudjetasnifini qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma”ning 2-ilovasiga muvofiq daromadlar turi bo‘yicha amalga oshiriladi.

Tegishli byudjetning daromadlar ijrosi to‘g‘risidagi hisobotlar daromadlar tasnifining mumkin bo‘lgan barcha elementlarini qo‘llagan holda shakllantiriladi. Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg‘armalari o‘rtasidagi byudjetdarajalari bo‘yicha tushumlarning taqsimlanishi qonunchilikka muvofiq amalga oshiriladi.

Tashkiliy tasnif (14–16 kodlar) byudjetga tushayotgan daromatlarni ularni boshqaruvchi tegishli tashkilotlarga (O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi,

O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi, O‘zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo‘mitasi, O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi va sh.k.) tegishli ekanligini aniqlash maqsadida qo‘llaniladi va O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlanadi.

O‘zaro hisob-kitoblar bo‘yicha yuqori (quyi) byudjetning quyi (yuqori) byudjetoldidagi majburiyatining qaytarilishi hisobiga quyi byudjetlarga dotatsiya, subventsiya, byudjetssudalari va mablag‘lari kelib tushganda O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga biriktirilgan koddan foydalaniladi.

Hududiy tasnif (17–21 kodlar) tushayotgan daromadlarni mazkur daromadlarni to‘layotgan tegishli hududlarga mansub ekanligini aniqlash maqsadida qo‘llaniladi.

Xarajatlar tasnifi. Davlat byudjeti, davlat maqsadli va boshqa byudjetdan tashqari jamg‘armalar xarajatlari tasnifi barcha byudjetdarajalari xarajatlari guruhlanishini o‘zida ifodalaydi hamda davlat boshqaruvi va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish sektori birliklari asosiy funksiyalarini bajarishga, ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qilishga byudjetmablag‘larining yo‘naltirilishini aks ettiradi.

Xarajatlar tasnifi quyidagilardan iborat:

Rasm-7.3. Xarajatlar tasnifining guruhlanishi³¹

Xarajatlar tasnifi tuzilmasi quyidagi ko‘rinishga ega:

³¹ G'aznachilik. Darslik. D.Po‘latov, B.Nurmuxamedova .Toshkent. 2014 yil.

Mablag‘lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi				Xarajatlarning vazifa jihatdan tasnifi			Tashkiliy tasnif	Xarajatlarning iqtisodiy tasnifi			Hududiy tasnif	
x	xxx	x	x	x	xxx	xxx	xxx	xx	xx	xxx	xx	xxx

DMBAT to‘liq tatbiq etilguniga qadar xarajatlar smetasini va xarajatlar smetasi ijrosi to‘g‘risidagi hisobotni (davlat byudjeti ijrosi to‘g‘risidagi hisobotni qo‘shgan holda) tuzishda “Xarajatlarning vazifa jihatdan tasnifi”, “Tashkiliy tasnif” va “Xarajatlarning iqtisodiy tasnifi” kodlari qo‘llaniladi.

Mablag‘lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi (1–6 kodlar) amalga oshirilayotgan xarajatlarning qaysi mablag‘lar manbasi va byudjetlar darajasiga (tegishli byudjetdarajasiga, davlat maqsadli jamg‘armasi turiga va sh.k.) mansubligini aniqlash maqsadida qo‘llaniladi.

Xarajatlarning vazifa jihatdan tasnifi (7–13 kodlar) barcha byudjetdarajalari xarajatlari guruhlanishini o‘zida ifodalaydi hamda davlat boshqaruvi va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish sektori birliklari asosiy funksiyalarini bajarishiga, ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qilishiga byudjetva byudjetdan tashqari mablag‘larni yo‘naltirilishini aks ettiradi.

Xarajatlarning vazifa jihatdan tasnifi ikki darajadan iborat:

Vazifa jihatdan tasnifning birinchi darajasi (bo‘limlar) davlatning asosiy vazifasini bajarish uchun moliyaviy resurslarning yo‘nalishini aks ettiradi. Kichik bo‘limlar vazifa jihatdan tasnifning ikkinchi darajasi hisoblanib, davlat vazifalarining bajarilishida byudjetmablag‘larining bo‘limlar doirasidagi yo‘nalishini aniqlashtiradi.

Vazifa jihatdan tasnifning kichik bo‘limlarining tuzilishi davlatning asosiy vazifalarini aniqlashtirish tamoyiliga asosan qurilgan.

Vazifa jihatdan tasnifning kodi 7 ta raqamdan iborat bo‘lib, shundan 4 ta raqam – bo‘lim, 3 ta raqam esa – kichik bo‘limdir.

Vazifa jihatdan tasnifning bo‘limlari va kichik bo‘limlari yagona bo‘lib, byudjetjarayonining barcha ishtirokchilari tomonidan O‘zbekiston Respublikasi davlat byudjetini tuzishda, tasdiqlashda va ijro qilishda foydalaniladi.

Iqtisodiy xarajatlar tasnifi O‘zbekiston Respublikasi barcha darajadagi byudjetlari xarajatlarini xo‘jalik belgilariga, ishlab chiqarish elementlariga ko‘ra farqlashni nazarda tutadi, davlat boshqaruvida amalga oshirilayotgan xarajatlarning iqtisodiy mazmunidan kelib chiqib byudjetxarajatlari yo‘nalishlarini belgilab beradi. Davlat byudjetining iqtisodiy xarajatlar tasnifining tuzilmasi quyidagi ko‘rinishda bo‘ladi:

Toifa	Modda va kichik modda	Element
Xx	xx	xxx

Iqtisodiy xarajatlar tasnifi toifalar, moddalar va kichik moddalar kodlarini o‘z ichiga olgan 7 raqamdan iborat.

- toifa – 2 ta raqam;
- modda – 1 ta raqam;
- kichik modda – 1 ta raqam;
- element – 3 ta raqam.

*Misol uchun:*41 00 000 “Ishchilar mehnatiga haq to‘lash” toifasi mehnat qonunchiligiga muvofiq byudjettashkilotlari ishchilariga bajargan (bajarilayotgan) ishiga pul yoki natura ko‘rinishda taqdirlash lozim bo‘lgan xarajatlarni aks ettiradi. Mazkur toifaga ijtimoiy sug‘urta dasturiga ishchilar nomidan ish beruvchilarning amalga oshiradigan “Ish haqi” (41 10 000) va “Ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar/badallar” (41 20 000) moddalari kiradi.

41 10 000 “Ish haqi” moddasi ish beruvchi tomonidan davlat xizmatchilariga beriladigan barcha to‘lovlarni o‘z ichiga oladi va unga 41 11 000 “Pul shaklidagi ish haqi” kichik moddasi ham kiradi.

41 11 000 “Pul shaklidagi ish haqi” kichik moddasi quyidagi elementlardan iborat: 41 11 100 “Asosiy ish haqi”, 41 11 200 “Ish haqiga ustama va qo‘shimcha

to'lovlar", 41 11 210 "Umumta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarining o'rnak ko'rsatgan xodimlarini rag'batlantirishning Direktor jamg'armasi mablag'lari", 41 11 220 "Tibbiyot tashkilotlari xodimlariga ustama va qo'shimchalar".

Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi ularni moliyalashtirishning *ichki va tashqi manbalari* bo'yicha guruhlanishidan iborat.

Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi quyidagilardan tashkil topadi:

- a) bo'lim;
- b) paragraf.

Bo'lim – davlat byudjeti taqchilligini uni moliyalashtirish manbalari bo'yicha guruhlanishidan iborat.

Paragraf – davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish turlari bo'yicha guruhlashdan iborat.

Rejaviy va hisobot ma'lumotlarini solishtirish, tegishli ko'rsatkichlarni taqqoslash va tahlil qilish, byudjet jamg'armalarini shakllantirish va ulardan foydalanish, asosiy pul mablag'larni iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning muhim yo'nalishlariga yo'naltirish bo'yicha asoslangan xulosalar va takliflar berish imkonini beradi.

Shunday qilib, byudjet tasnifi davlat va mahalliy boshqaruv organlariga quyidagilar uchun muhim:

- byudjetni rejalashtirish;
- byudjet ijrosi jarayonini boshqarish;
- byudjet hisobini yuritish;
- byudjet hisobotini tuzish;
- byudjet nazoratini amalga oshirish;
- byudjetlarni tuzilishi va ijro etilishini tahlil qilish.

Byudjet tasnifi byudjettizimining barcha byudjetlari va tashkilotlar uchun majburiy va O'zbekiston Respublikasining tegishli byudjetqonunchili bilan belgilangan talablar bilan quriladi.

Xorij tajribalari shuni ko'rsatadiki, g'aznachilik tizimi samarali ishlab turishi uchun unga asos bo'ladigan hujjat-mamlakatning barcha yo'nalishlar bo'yicha xarajatlari batafsil ajratib chiqilgan rejani o'z ichiga olgan sifatli byudjetni shakllantirishdir. Shuni ta'kidlash zarurki, mamlakat byudjeti byudjetyili boshlangunga qadar imkoni boricha batafsil holda qabul qilinishi kerak. Aks holda, g'aznachilikning me'yoriy faoliyati beqarorlashuvi, uning samaradorligi pasayishi mumkin. Ikkinchidan, davlat byudjetini ijro etishning g'aznachilik tizimida byudjetning vazifasiga oid va iqtisodiy aniq tasnifi bo'lishi bilan birgalikda moddiy-texnikaviy bazani mustahkamlash va dasturlar jadalligini oshirish zarur.

Byudjet amaliyotidagi ilgari amal qilgan tasnifning tahliliy to'liqlig bozor tizimida makroiqtisodiy boshqaruvga mo'ljallanmagan. Bozor munosabatlariga o'tish sharoitida amalga oshirilayotgan davlat tadbirlarining samaradorligini baholash maqsadida xarajatlarning iqtisodiy xususiyatiga asosiy e'tibor qaratilgan. Xarajatlarning iqtisodiy toifalar bo'yicha tasnifini ishlab chiqish birinchi darajali vazifa bo'ladi.

Davlat mablag'lari bilan amalga oshiriladigan operatsiyalarining buxgalterlik hisobini bank tizimidan g'aznachilikka o'tkazilishi bilan, barcha operatsiyalar yagona g'aznachilik tizimining Bosh kitobida aks ettiriladi. Ushbu Bosh kitobdagi hisobraqamlar barcha xarajatlarning hisobi, byudjettashkilotlarini qamrab oladi, ularning yagona byudjettasnifini va byudjetmablag'larining sarf qilinishini barcha jarayonlari aks ettirilishi kerak. Bunda konsolidatsiyalashgan byudjetni ijro qilish maqsadida va davlat moliyasi bilan qilinadigan barcha jarayonlarni o'z vaqtida va aniq hisobini qilish uchun g'aznachilikning hisob-kitob schyotlari davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarining tasnif tizimiga mos kelishi kerak bo'ladi. G'aznachilik tizimi samarali faoliyat qilishi un byudjetdaromadlari va xarajatlarining mukammal ishlab chiqilgan funksional va iqtisodiy tasnifi bo'lishi

lozim. Davlat mablagʻlari bilan amalga oshiriladigan operatsiyalarning buxgalteriya hisobini bank tizimidan Gʻaznachilikka oʻtkazilishi bilan barcha operatsiyalar yagona Gʻaznachilik tizimining Bosh kitobida aks ettiriladi. Bunda konsolidatsiyalashgan byudjetni ijro etishda, davlat moliyasi bilan amalga oshiriladigan barchajarayonlarni oʻz vaqtida va aniq hisobini yuritishda Gʻaznachilikning hisob-kitob schyotlari daromadlari va xarajatlarning tasniflash tizimiga mos kelishi kerak boʻladi. Bundan tashqari Gʻaznachilikning maʼlumotlar bazasida maʼlumotlar byudjettasnifiga asosan guruhlanadi.

Gʻaznachilikning Bosh kitobi gʻaznachilik ijrosida buxgalteriya hisobini yuritish uchun ishlab chiqilgan. Buxgalteriya hisobi mahalliy byudjetlarni ijrosida barcha hisoblarni inobatga oladigan, yaʼni barcha daromadlar va xarajatlarning moliyaviy oqimlarini, bundan tashqari barcha moliyaviy va nomoliyaviy qoldiqlarni hisobini ham yuritadi. Gʻaznachilikning Bosh kitobidan tashqari, gʻaznachilikning maʼlumotlar bazasida barcha maʼlumotlar byudjettasnifiga asosan quyidagi tarzda boʻladi:

- Daromadlarni boshqarishda soliq toʻlovchi soliq toʻlash haqida toʻlov topshiriqnomasini toʻldiradi, bevosita Yagona gʻaznachilik hisobraqamiga oʻtkazadi. Daromadlar uchun toʻldirilgan topshiriqnomada toʻlov turi va yoʻnalishi iqtisodiy tasnif boʻyicha koʻrsatilishi kerak.

- Markaziy bank Gʻaznachilikning Bosh boshqarmasiga Yagona gʻaznachilik hisobraqamidan mablagʻ haqida maʼlumot joʻnatadi.

- Gʻaznachilikning Bosh boshqarmasi Markaziy bank bergan maʼlumot asosida belgilangan meʼyorlar doirasida bu mablagʻlarni respublika va mahalliy byudjetlar oʻrtasida taqsimlaydi.

Daromad va xarajat qismini shakllantirish tartibi xalqaro andozalarga toʻgʻri keladi. Bu esa turli mamlakatlar byudjettizimlarini bir xillashtirib borishning zaruriy elementi boʻlib, moliyaviy masalalar boʻyicha xalqaro muzokaralarni ancha engillashtirish imkonini beradi.

Demak, O'zbekiston Respublikasi byudjetasnifi byudjetjarayonini harakatlantiruvchi muhim vositalardan biridir, shuningdek, Davlat va mahalliy byudjetning ma'lumotlarini umumlashtirish, ro'yxatga olish, yagona tizim asosida ma'lumotlarni to'plash kabi jarayonlarni o'z ichiga oluvchi byudjettizimining ajralmas qismi hisoblanadi. ϕ aznachilikda byudjetasnifi va byudjethisobining schetlar rejasi axborotlarni qayta ishlash va moliya resurslarini samarali boshqarishni ta'minlaydi.

Byudjet xarajatlari orqali byudjetmablag'larini oluvchilar moliyalashtiriladi. Bu o'z navbatida olingan mablag'larni taqsimlovchi-ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tashkilotlari bo'lishi mumkin. Mahalliy byudjetlar orqali moliyalashtirilgan mablag'larni faqatgina tasnif bo'yicha qancha miqdordagi hajmini aniqlash mumkin, lekin bevosita tasnif bo'yicha xarajatlarni amalga oshirish byudjettashkilotlarining o'z zimmalariga yuklatilgan. Bundan tashqari, mahalliy byudjetga yoki shu byudjetdan bevosita boshqa vakolatli organlar orqali byudjetoluvchilariga dotatsiya, subventsia va ssuda ko'rinishida mablag'lar ajartilishi mumkin. Asosan bu tarzdagi mablag'lar qaytarilmaslik sharti bilan moliyalashtiriladi. Faqatgina byudjetkreditlari va byudjetssudalari qaytarilishi shart.

Byudjet tasniflanishi - mahalliy byudjetlarning mustaqil faoliyat olib borishlari bilan birga, ularning yagona uslubiy me'yorga asoslangan qoidaga tayanib byudjetni tuzish va uni ijro etishda hamda turli sohalar bo'yicha ma'lumotlarni o'zaro taqqoslash imkonini beradi. Mahalliy byudjetasniflanishi orqali shu hududning ijtimoiy-iqtisodiy va tashkiliy-hududiy ahvoli, daromadlarining shakllanishi va mablag'larning qayerga yo'naltirilayotganligi hamda ularning tarkibi haqida tasavvurga ega bo'lish mumkin. Mahalliy byudjetasnifining asosiy talablaridan biri – daromad va xarajatlarni guruhlashtirishda ularning oshkoraligi va aniqligidir. Mahalliy byudjetlarni tuzish va ijrosini amalga oshirishda turli xildagi byudjetasnifidan foydalaniladi, chunki bir hududning o'zida turli darajadagi tarmoq va sohaga kiradigan byudjettashkilotlari va boshqa korxonalar mavjud bo'lishi mumkin.

Mahalliy byudjettasnifi ham byudjetjarayonini amalga oshirishda aniq tamoyillarga asoslanadi. Birinchi navbatda uning asosiy vazifasi byudjetmablag‘larini samarali va tejab foylanishda, kam xarajat qilib ko‘proq daromad keltirish yo‘llarini izlab topishga qaratilishi lozim bo‘ladi. Avvalo, bu yerda byudjetmablag‘lari oluvchilarning o‘z zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish davrida olingan mablag‘larni byudjetparametrlari doirasida samarali va tejalgan holda xarajat qilishlari nazarda tutiladi.

Tasnif bo‘yicha ajarilgan mablag‘lar yetishmagan holda byudjettashkilotlari o‘z imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda qo‘shimcha mablag‘ topish yo‘llarini izlashi kerak. Ajratilgan mablag‘larni maqsadli ishlatilishi byudjetmablag‘larini tasdiqlangan parametrlar doirasida ijro etish hisoblanadi. Agar byudjetmablag‘larini oluvchilar o‘zlariga biriktirilgan ma’suliyatni bajarmasalar u holda amaldagi qonun ujjatlariga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Moliya vaziri yoki mahalliy Moliya organining rahbari byudjetjarayonining hohlagan bosqichida moliyalashtirilishni to‘xtashiga haqli. Maqsadsiz ravishda sarflangan mablag‘lar xarajat qilinib yuborilganidan qat’iy nazar byudjetga qaytarilishi shart. Mahalliy byudjetlardagi ishtirok etuvchi barcha darajadagi byudjetlarning ichida asosiy ahamiyatga ega bo‘lgan xarajatlar bu ijtimoiy muammolarni hal etishga qaratilgan chora-tadbirlarni moliyalashtirish hisoblanadi, ayniqsa, bu bozor iqtisodiyotiga o‘tish davrida bizning mamlakatimizda juda muhim ahamiyat kasb etdi.

Mahalliy byudjetlarni amaldagi davlat byudjeti tasnifi asosida mazmunini belgilash shuni anglatadiki, byudjetdaromadlari va xarajatlarini elementlari bo‘yicha guruhlashtirish, ular bo‘yicha moliya resurslarini haqiqiy xarakatini tasvirlab berishga va shu asnoda ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga ta’sir etishiga ko‘maklashadi.

Tasnif orqali byudjetning reja va hisobot ma’lumotlarini solishtirish va ularni tahlil etish ma’lum xulosalarni berish va takliflar ishlab chiqishga hamda pul resurslarini jamlash va qayta to‘g‘ri taqsimlashga xizmat qiladi. Daromad va xarajatlarni detallari bo‘yicha guruhlashtirish byudjetma’lumotlarini nazorat qilishni

osonlashtiradi, turli darajadagi byudjetlar smeta xarajatlarini taqqoslash imkonini beradi.

Tasnif har bir byudjetoluvchilarining smeta xarajatlarini moddalari bo'yicha umumlashtirish va umumiy yig'ma smetani hosil qilishga yordam beradi. Ularni umumiy holda qayta ishlash va iqtisodiy tahlil qilishga sharoit yaratadi. Shuningdek, mablag'larni jamlash va ularni maqsadli ishlatilishi ustidan nazoratni olib borishda samarali foydalaniladi.

G'aznachilikda xududiy tasnif byudjettashkilotlarining geografik joylashishi belgilash va ko'rsatish uchun foydalaniladi. Umuman olganda, tasnif daromad va xarajatning byudjetijrosi bo'yicha hisobot ma'lumotlarini bir-biri bilan taqqoslaydi, shu orqali moliya intizomiga rioya etilishi, mablag'larni tejamkorlik bilan sarflanishi va moliyaviy rejalarni to'g'ri bajarilishi bo'yicha nazoratni olib borilishini mustahkamlaydi.

Xulosa qilib aytganda, byudjetamaliyotida amalga oshirilayotgan tadbirlar amaldagi byudjettasnifini ham takomillashtirishni taqozo etadi. G'aznachilik tizimi samarali faoliyat qilishi uchun byudjetdaromadlari va xarajatlarining mukammal ishlab chiqilgan funksional va iqtisodiy tasnifi bo'lishi lozim. Davlat mablag'lari bilan amalga oshiriladigan operatsiyalarning buxgalteriya hisobini bank tizimidan G'aznachilikka o'tkazilishi bilan barcha operatsiyalar yagona G'aznachilik tizimining Bosh kitobida aks ettiriladi. Bunda konsolidatsiyalashgan byudjetni ijro etishda, davlat moliyasi bilan amalga oshiriladigan barcha jarayonlarni o'z vaqtida va aniq hisobini yuritishda G'aznachilikning hisob-kitob schyotlari byudjetdaromadlari va xarajatlarining tasniflash tizimiga mos kelishi kerak bo'ladi. Bundan tashqari, G'aznachilikning ma'lumotlar bazasida barcha ma'lumotlar byudjettasnifiga asosan guruhlanadi.

Nazorat uchun savollar:

1. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi g'aznachiligi qanday organ va uning vazifalari nimalardan iborat?

2. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi g'aznachiligi qachon tashkil etildi?

3. Byudjet tasnifi nima, uning davlat byudjeti g'azna ijrosini samarali tashkil qilishdagi ahamiyati nimalarda namoyon bo'ladi?

4. Byudjet tasnifining turlari, ularning tarkibiy qismlarini tegishli me'yoriy hujjatlar asosida bayon qilib bering.

5. G'aznachilik tizimida byudjettasnifidan qanday foydalaniladi?

6. Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi nimalardan iborat?

7. Xarajatlarning vazifa jihatdan tasnifi necha darajadan iborat?

Test savollari:

1. Byudjet tasnifi nima?

A.Byudjet tizimiga kiruvchi byudjetlarni ularning bo'ysunuviga ko'ra guruhlash

B.Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarini ularning turlari va manbalariga ko'ra guruhlash

C.Davlat byudjeti tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar daromadlari, xarajatlarini va taqchillikni moliyalashtirish manbalarini guruhlash

D.Quyi byudjetlarga beriladigan moliyaviy yordam turlarini guruhlash

2. Davlat byudjeti xarajatlari tasnifini ko'rsating.

A.Mablag'larning manbai va byudjetdarajasi, hududiy, vazifa jihatdan, iqtisodiy, tashkiliy

B.Kommunal xarajatlar, ishlab chiqarish xarajatlari

C.Ishlab chiqarish, noishlab chiqarish

D.Vazifa jihatdan, iqtisodiy, tashkiliy

3. Yangi byudjettasnifi bilan qo'shimcha ravishda qanday byudjettasnifi turi kiritildi?

A.Vazifa jihatidan tasnif, tashkiliy tasnif

B.Tashkiliy tasnif, hududiy tasnif

C.Iqtisodiy tasnif, vazifa jihatidan tasnif

D.Hududiy tasnif, byudjetdarajasi va manbalarning manbai bo'yicha tasnif

4. Byudjet tashkilotlari xarajatlarining iqtisodiy tasnif bo'yicha guruhlanishi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?

A.Ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlar, ish haqiga hisoblangan ajratmalar, kapital qo'yilmalar, boshqa xarajatlar

B.Ish haqi, ish haqiga ustamalar, kanselyariya va xo'jalik xarajatlari, oziq-ovqat va dori-darmon xarajatlari (jami 18 ta modda bo'yicha)

C.Joriy xarajatlar; kapital xarajatlar

D.Iqtisodiyot xarajatlari yo'nalishlari

5. Byudjet taqchilligini moliyalashtirish manbalari taqchillikni moliyalashtirishning qanday manbalari bo'yicha guruhlashdan iborat?

A.Inflyatsion va noinflyatsion manbalari

B.Markazlashgan va markazmashmagan manbalari

C.Ichki va tashqi manbalari

D.Davlat va nodavlat manbalar

6. 2011 yil 1 yanvardan amalga kiritilgan yangi byudjettasnifi bo'yicha ish haqi xarajatlari kodi to'g'ri ko'rsatilgan javobni toping.

A.01 100

B.41 10 000

C.41 11 200

7. Byudjet hisobi va byudjethisobotining yagona metodologiyasi kim tomonidan belgilanadi?

A.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan qonun hujjatlariga muvofiq

B.O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G‘aznachiligi tomonidan Byudjet Kodeksi, Byudjet hisobining standartlari, boshqa qonun hujjatlariga muvofiq

C.O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan Byudjet Kodeksi, Byudjet hisobining standartlari, boshqa qonun hujjatlariga muvofiq

D.O‘zbekiston Respublikasi Buxgalterlar uyushmasi tomonidan byudjethisobiga taalluqli qonun hujjatlariga muvofiq

8. Byudjet tizimi byudjetlari ijrosining byudjethisobi kim tomonidan yuritiladi?

A.moliya organlari, g‘aznachilik bo‘linmalari

B.davlat soliq xizmati organlari va bojxona organlari;

C.byudjettashkilotlari, davlat maqsadli jamg‘armalarini taqsimlovchi organlar

D.barcha javoblar to‘g‘ri

9. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G‘aznachiligi qaysi me‘yoriy xujjat asosida tashkil etilgan?

A.2007 yil 28 fevraldagi PQ-594-son Prezident Qaroriga muvofiq

B.2002 yil 26 apreldagi 144-sonli Vazirlar Mahkamasi Qaroriga muvofiq

C.2004 yil 26 avgustdagi 664-II-sonli Qonunga muvofiq

D.2007 yil 20 martdagi G‘aznachilik to‘g‘risidagi Nizomga muvofiq

8-Mavzu. O‘zbekistonda byudjettasnifidan foydalanish istiqbollari

Reja:

- 1. Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarining byudjettasnifidan foydalanish.**
- 2. O‘zbekistonda byudjettasnifidan foydalanish istiqbollari.**
- 3. Byudjet tasnifidan foydalanish istiqbollarinining xorij tajribasi.**

Tayanch so‘z va iboralar

- byudjettasnifi
- byudjettasnifining zarurligi
- Byudjet taqchilligini moliyalashtirish manbalari
- Davlat byudjeti taqchilligi
- Davlat byudjeti profitsiti
- G‘aznachilik kompyuter dasturi
- g‘aznachilikning yagona axborot tizimi
- Davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari tasnifi
- O‘zbekiston Respublikasining davlat kafolatlari
- O‘zbekiston Respublikasi tomonidan jalb qilinadigan kreditlar (qarzlar)
- byudjetbuxgalteriya hisobining yagona hisoblar tizimi

1. Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarining byudjettasnifidan foydalanish

Mamlakatimizda byudjetsiyosatini takomillashtirishga qaratilgan faol ishlar olib borilmoqda, bu ishlar ajratilayotgan mablag‘lardan foydalanish samaradorligini oshirish hisobiga byudjettashkilotlarini moliyalashtirishni qisqartirishga yordam beradi. Mazkur vazifa dolzarb ahamiyatga ega. Byudjet mab‘lag‘laridan oqilona foydalanish to‘g‘risida ham muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev shunday degan: *...Albatta, Davlat byudjeti o‘lchovsiz emas, mablaglarni qattiq tejash, belgilangan maqsad uchun va okilona ishlatishni ta’minlash zarur. Bu - hammaga ravshan va rad etib bo‘lmaydigan xaqiqat.*³².

³² Shavkat Mirziyoyev- “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak” Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza 2017 yil 14 yanvar. Toshkent - «O‘zbekiston» - 2017. 31- bet.

Byudjettizimi byudjetlari mablagʻlarini maqsadli ishlatilishini soddalashtirilgan nazorat turidan biri bu – byudjettasnifidir.

Byudjet tasnifi deganda Davlat byudjeti tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini, shuningdek ularning taqchilligini moliyalashtirish manbalarini guruhlashtirish tushuniladi.

Maʼlumki, byudjetqurilishi mamlakatning davlat byudjeti va byudjettizimini, uning boʻgʻinlari oʻrtasidagi byudjetlararo munosabatlarni tashkil qilish shakllarini, byudjettasnifini, byudjettizimiga kiradigan barcha darajadagi byudjetlar faoliyatining huquqiy asoslarini, byudjetmablagʻlarini shakllantirish va sarflashdagi tartib-qoidalar va boshqalarni belgilab beradi.

Oʻzbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 7-moddasida qayd etilgan byudjettizimining yagonaligi tamoyiliga muvofiq, barcha darajadagi byudjetlarni shakllantirish va ijro etishda yagona byudjettasnifi qoʻllaniladi. Barcha darajadagi byudjetlarning daromadlari va xarajatlari tasniflash obʻektlariga tegishli raqam(kod)lar berish bilan guruhlanadi hamda tasnif koʻrsatkichlari doirasida shakllantiriladi va ijro etiladi.

Byudjet amaliyotda qoʻllanilayotgan byudjettasnifi doimo oʻzgartirilib va takomillashtirilib borilmoqda. Oʻzbekiston Respublikasining mustaqil byudjetini shakllantirishga qadar, byudjetxarajatlarini turkumlashtirishning besh xil usulidan foydalanilgan.

1. Ijtimoiy ishlab chiqarish sohalariga byudjetmablagʻlarini yoʻnaltirilishi boʻyicha-moddiy ishlab chiqarish va nomoddiy ishlab chiqarish soha xarajatlari.
2. Tarmoqlar boʻyicha byudjetmablagʻlarini yoʻnaltirilishi-sanoat, qishloq xoʻjaligi, qurilish, transport va boshqalar.
3. Byudjet mablagʻlarini maqsadli yoʻnaltirilishi boʻyicha- joriy, rivojlantirish, qayta taʼmirlash xarajatlari.
4. Tashkiliy belgilari boʻyicha-maqsadli dasturlar xarajatlari.

5. Boshqaruv organlarining xarajatlari bo'yicha-respublika va mahalliy byudjetlar xarajatlari.

Ko'rinib turibdiki,byudjetxarajatlarini iqtisodiy mohiyati ko'pgina xarajatlarda o'z ifodasini topgan.

Davlat byudjeti ijrosida qatnashuvchi hamma organlarda davlat byudjetining daromadlari va xarajatlarini hisobga olish asosida byudjettasnifi yotadi. Byudjet tasnifi Davlat byudjetini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish hamda ijro etish maqsadida byudjetma'lumotlarini tizimga solish uchun foydalanish va u byudjetma'lumotlari xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma'lumotlari bilan qiyoslanishini ta'minlash maqsadida Davlat byudjeti tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini, shuningdek ularning taqchilligini moliyalashtirish manbalarini guruhlash hisoblanadi. Byudjet tasnifi hamma byudjetlarni yagona davlat byudjetiga jamlash imkoniyatini yaratadigan asosiy tashkiliy funksiyani amalga oshirishuvchi hujjat bo'libgina qolmasdan, u katta iqtisodiy ahamiyatga ham egadir. Tasnifda davlat byudjeti daromadlari va xarajatlari bir xil alomatlari bo'yicha guruhlashtiriladi va uning bo'linmalari deb yuritiladi. Bo'limlar, paragraflar, boblar va moddalar byudjettasnifi bo'linmalari deb hisoblanadi.

Byudjet tizimining barcha darajalaridagi byudjetlari daromadlari va xarajatlarini, shuningdek, ushbu byudjetlarning taqchilliklarini moliyalashtirish manbalari va davlat qarzi turlarini bir xil belgi bo'yicha qonunga muvofiq guruhlash bo'lib, undan byudjetlarni tuzish va ijro etishda tasnif ob'ektlariga guruh kodlarini berish orqali foydalaniladi. Tasnif barcha darajadagi byudjetlar ko'rsatkichlarining qiyosiylikini, ularni iqtisodiy va statistik tahlil qilish imkoniyatini ta'minlaydi.

Byudjet tasnifining ahamiyati shu bilan belgilanadiki, undan:

- ✓ davlat byudjetini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish va ijro etishda;
- ✓ byudjetmablag'larining ajratilishi va ulardan foydalanilishini
- ✓ nazorat qilishda;

- ✓ turli darajadagi byudjetlarning ko‘rsatkichlarini bir-biri bilan
- ✓ taqqoslashda;
- ✓ barcha darajada jamlangan byudjettizimini tuzishda foydalaniladi.

DMBAT to‘liq tatbiq etilguniga qadar xarajatlar smetasini va xarajatlar smetasi ijrosi to‘g‘risidagi hisobotni (davlat byudjeti ijrosi to‘g‘risidagi hisobotni qo‘shgan holda) tuzishda “Xarajatlarning vazifa jihatdan tasnifi”, “Tashkiliy tasnif” va “Xarajatlarning iqtisodiy tasnifi” kodlari qo‘llaniladi.

Byudjet tasnifi qonun hujjatlarida belgilangan tartibda O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Hamma darajadagi byudjetlar yagona byudjettasnifi ko‘rsatkichlari doirasida shakllantiriladi va ijro etiladi, ya’ni tasnif ob’ektlariga berilgan guruhlashtirish kodlari bo‘yicha daromadlar va xarajatlar guruhlashtiriladi.

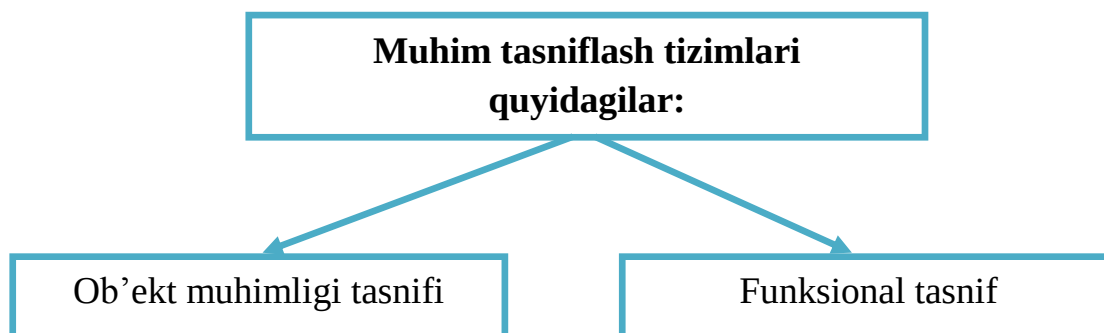
Byudjet tasnifi:

1. Byudjet daromadlarining tasnifini;
2. Byudjet xarajatlarining vazifa jihatidan tasnifini;
3. Byudjet xarajatlarining tashkiliy tasnifini;
4. Byudjet xarajatlarining iqtisodiy tasnifini;
5. Davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifini o‘z ichiga oladi.

Byudjet tasnifi davlat byudjetini tuzish, ko‘rib chiqish, qabul qilish hamda ijro etish maqsadida byudjetma’lumotlarini bir tizimga solish uchun foydalaniladi, mamlakat byudjetma’lumotlarini xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma’lumotlari bilan qiyoslash imkonini beradi.

Soliq bazalarining kengayishi, soliq tizimiga o‘zgartirishlar kiritilishi, yangi soliq turlarining joriy etilishi yoki amaldagi soliqlarning bekor qilinishi, shuningdek, davlat oldidagi vazifalarning o‘zgarishi bilan byudjetxarajatlari tarkibining o‘zgarishi amaldagi byudjettasnifiga tegishli o‘zgartirishlar kiritilishini taqozo etadi. Shu sababli byudjetamaliyoti taraqqiyotining ma’lum bosqichlariga kelib, mavjud byudjettasnifnomasiga o‘zgartirishlar kiritib turiladi. Byudjet tasnifi

qonun hujjatlarida belgilangan tartibda O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Byudjet ko‘rsatkichlarining milliy tasniflash tizimini ishlab chiqishda xalqaro tasniflash tamoyillariga rioya qilinishi kerak.

Rasm-8.1. Muhim tasniflash tizimlari.

Bunda byudjettashkiliy birliklar, bo‘limlar, qismlar hamda xarajatlarga ko‘ra ikki guruhga bo‘linib, har bir kategoriyada ish haqi, maoshlar kabi tavsiflanadi.

Afzalliklari:

- Ob‘ekt muhimligi tasnifi boshqarishni va hisobga olishni qulaylashtiradi.
- U mablag‘larni aniq joylashtirishni namoyon etib beradi, masalan, ish haqiga, safar xarajatlariga qancha foiz xarajat ketishi va boshqalar.
- Ob‘ekt muhimligi tasnifi safar xarajatlari, chet elga chiqish va boshqa asosiy muhim xarajatlarni o‘z vaqtida moliyaviy jihatdan aniqlashga imkon beradi.

Kamchiliklari:

- Ob‘ekt muhimligi tasnifi asosini tashkil etuvchi byudjetmazmuni shundan iboratki, byudjetni joylashtirishning o‘zi saxiylikka olib keladi. Faoliyatga bog‘lanmagan boshqaruv sababli u isrofgarchilik va ortiqcha sarflarni ko‘paytiradi, faoliyat ikkinchi darajaga o‘tib qoladi.

➤ Ob'ekt muhimligi tasnifida urg'u xarajatlarda qaror qabul qilishni, qonuniylikni, tartibga amal qilishni o'zida ifodalovchi jarayon qarorlariga asoslanadi va ular doimiy audit bahosi, to'g'rilashi va puldan samarali foydalanish ahamiyatsiz bo'lib qoladi.

➤ Davlat ma'lumotlarida va dasturlarida yetarli bo'lmagan ma'lumotlar mavjud bo'ladi. Dasturni boshqarish, dasturni me'yorlashtirish va resurslarni samarali joylashtirish e'tiborga olinmaydi.

➤ Har qanday ko'p nusxalik, to'liq bo'lmagan faoliyat va xarajatlarning oldini olish mushkul.

➤ Byudjetni yaratuvchilar uchungina ushbu talab eng muhim hisoblanadi. Uzoq muddatli samaradorlik maqsadidagi siyosat yildan yilga kechiktirib boriladi.

Funksional tasnif

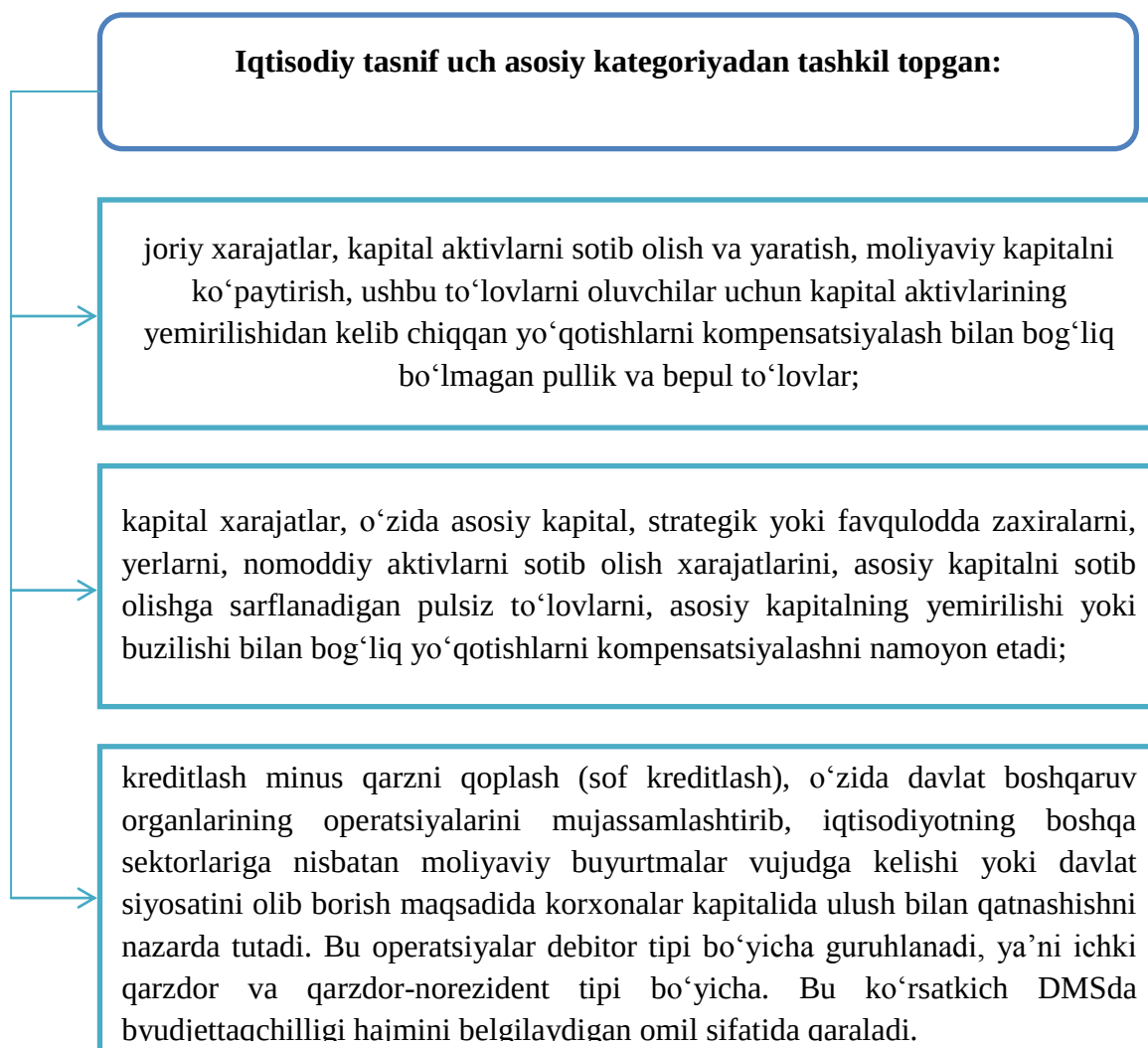
Funksional tasnif byudjetni amalga oshirish tizimida juda muhim hisoblanadi. Shuning uchun ham funksional tasnifda byudjetxarajatlarini tashkil etish funksiyalar, dasturlar, faoliyatlar va loyihalardan kelib chiqqan holda amalga oshirilishi kerak. Funksional tasnif boshqaruv funksiyasini narxlarga bog'liq holda faoliyatini me'yorlashtirishdan iborat. Funksional tasnifda dasturning natijasi muomilalar jismoniy maqsadlar miqyosida kiringa bog'langan bo'lishi talab qilinadi. Ular moliyaviy shartlarda byudjetni ta'minlash uchun o'zgartiriladi va dastur yoki faoliyatga joriy etish talab qilinadi. Funksional tasnif quyidagicha tasniflanadi.

Funksional		
Termin	Ta'rif	Misol
<i>Funksiya</i>	Maxsus xizmat turlari bilan ta'minlab beruvchi davlatning alohida bo'limi	Ta'lim
<i>Dastur</i>	Odatda yakuniy mavjud bo'lgan funktsiyaning segmentidir. Ushbu yakun davlatning muhim bo'linishi bilan ta'minlanadi.	Boshlang'ich/ O'rta/ Texnik/ Professional ta'lim

<i>Faoliyat/ Loyiha</i>	Dasturning bir turiga kiruvchi ishlar yoki jadvallarga bo'linishi.	Maktab binosi, laboratoriyalarini qurilishi va boshqalar
-----------------------------	--	--

Ushbu turdagi tasnif davlat manbalari tabiati va jamiyat sarfining ulushi haqidagi ma'lumotlar bilan ta'minlaydi.

Iqtisodiy tasnif

Rasm-8.2. Iqtisodiy tasnif.

Davlat byudjeti iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatuvchi omil bo'lib hisoblanadi. Chunki uning to'la hajmdagi tasdiq hujjatlari va davlat sarflari va byudjetorqali ifodalanadigan turli xil siyosatlari iqtisodiyotning tarkibini va yo'nalishini o'zgartira olishi mumkin bo'lgan muhim omillar hisoblanadi. Shu sababli

byudjetta'minotini iqtisodiy ko'lamlar jihatidan guruhlash muhim hisoblanadi. Masalan, kapital shakllanishida qancha chetdan ajratildi, qancha to'g'ridan-to'g'ri sarflandi, qancha pul mablag'i grantlar, kreditlar berish orqali boshqa iqtisodiyot sohalariga davlat tomonidan o'tkazildi va boshqalar. Iqtisodiy tasniflash davlatning umumiy harajatlarini foydali iqtisodiy turlarga ajratadi. Ular investitsiya, chiqim, kirimning yaralishi, kapital shakllanishi va boshqalar. Quyida turkumlanish keltirilgan.

Umumiy xarajatlarning iqtisodiy tasnifi:	
1. Chiqim xarajatlari	a) Mudofaa b) Boshqa davlat ma'muriyati
2. O'tkazma to'lovlar (Joriy)	a) Foiz to'lovlari b) subsidiyalar c) davlatga va birlashgan hududlarga grantlar d) boshqalar.
3. Byudjet resurslarining yalpi kapital shakllanishi	a) Jismoniy aktivlar b) Moliyaviy aktivlar
4. Boshqalar	
5. Umumiy harajatlar	

Yillikqiyoslashkapitalshakllanishigaxarajatningo'sishiniyokimuddatdano'tib ketishiniifodalaydi.

Davlatmoliyasiningxalqarostatistikasigamuvofiqdavlatboshqaruvisektorixara jatlariikkimezonbo'yichatasniflanadi:

- ularning funksional maqsadiga ko'ra;
- operatsiyalarning iqtisodiy tavsifiga ko'ra.

Byudjet tasnifi – qaror qabul qilish tizimining muhim vositasi bo'lganligi sababli, unda davlatning asosiy funksiyalaridan kelib chiqadigan davlat faoliyatining maqsadli yo'nalishlari aniq ko'rsatilgan bo'lishi kerak.

Bu vazifani davlatning asosiy funksiyalarini amalga oshirish bilan bog‘liq xarajatlarning funksional tarkibi yechadi. Umumlashgan holda bu funksiyalar barcha mamlakatlar uchun o‘zgarmas va xarakterli bo‘lib, ular qatoriga quyidagilar kiradi:

- davlat boshqaruvi;
- ichki va tashqi havfsizlikni ta‘minlash;
- xalqaro faoliyat;
- ilmiy-texnika taraqqiyotiga ko‘maklashuv;
- ijtimoiy rivojlanish.

Iqtisodiy guruhlash xarajatlarni predmetli belgi asosida mufassal taqsimlash imkonini beradi (ish haqi, aholiga transfertlar va hokazolar) va barcha oluvchilarga byudjetijrosi nuqtai nazaridan yagona yondashuv imkoniyatini yaratadi.

2.O‘zbekistonda byudjettasnifidan foydalanish istiqbollari

O‘zbekistonda byudjetjarayonida yuzaga kelayotgan o‘zgarishlar davlat byudjetida moliyaviy resurslar oqimini tartibga solish, byudjettaqchilligini tartiblash, byudjettasnifini takomillashtirish masalalari dolzarb bo‘lib bormoqda.

Byudjet jarayonining ijro bosqichidagi islohotlar mamlakatning moliyaviy resurslarini samarali boshqarish va moliyaviy nazoratni ta‘minlash, byudjettasnifini mukammallashtirish g‘aznachilik tizimini rivojlantirish bilan bog‘liq. Byudjet daromadlarini to‘liq va o‘z vaqtida tushirish, respublika va mahalliy byudjetdan moliyalashtiriladigan iqtisodiy-ijtimoiy soha xarajatlarini moliyalashtirish, byudjettaqchilligini tartibga solish, ish haqi va nafaqalarni o‘z vaqtida to‘lash, g‘aznachilik tizimida byudjetmablag‘laridan foydalanish jarayonida shtat-smeta, byudjetintizomiga rioya etish masalalari turadi.

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi byudjettizimining barcha darajadagi byudjetlarga tushumlarning manbalari bo‘yicha soliqlarning yig‘ilishi to‘g‘risida, byudjettasnifi asosida respublika va mahalliy byudjetxarajatlarining kassa ijrosi bo‘yicha har kuni axborot olinishi mumkin bo‘ladi.

Byudjet tasnifi – bu byudjetdaromadlari va xarajatlari, byudjettaqchilligini moliyalashtirish manbalarini guruhlashtirish va byudjetlarni tuzish va ularni ijro etish hamda turli darajadagi byudjetko‘rsatkichlarini nazorat qilish imkonini beradi. Byudjetni guruhlash tavsifi va ularni tuzish tamoyillari byudjetdaromadlari va xarajatlarining ijtimoiy-iqtisodiy mazmuni, iqtisodiyotning tuzilishi a uni boshqarishga bog‘liq ravishda aniqlanadi. Byudjet sarflarining yo‘nalishini aniqlab olish byudjetjarayonining samarali ishlashiga sharoit yaratadi.

Shuningdek, byudjetdaromadlari va xarajatlarini bir tizimga solib guruhlash nafaqat bir qancha o‘xshash daromad va xarajatlarni birlashtirish imkoniyatini beradi, balki, iqtisodiyotda moliyaviy nazoratni mustahkamlashni va byudjet-to‘lov intizomiga rioya etilishini ham ta‘minlaydi. Davlat moliyasi tizimida byudjettasnifi byudjetholatini tizimlashtiradi va ishonchli va to‘g‘ri hisob-kitob ma‘lumotlarini ta‘minlab beradi.

O‘zbekiston Respublikasi davlat byudjeti **mablag‘lar manbalari** va **byudjetdarajalari** tasnifi Davlat byudjetining g‘azna ijrosiga o‘tilishi munosabati bilan kiritilgan bo‘lib, o‘zi bilan mablag‘lar manbalari (Davlat byudjeti, Davlat maqsadli jamg‘armalari mablag‘lari, boshqa byudjetdan tashqari Davlatning jamg‘armalari, grantlar, kreditlar)ni O‘zbekistonning ma‘muriy-hududiy tuzilmalari darajalari bo‘yicha guruhlanishini namoyon etadi va davlat byudjeti xarajatlarini ularni tashkil topish joy (hudud, tuman, shahar)lariga daxl etishga imkon beradi.

Davlat byudjetning barcha xarajatlari har bir byudjetoluvchi uchun o‘zining qat’iy yo‘nalishiga ega. Bu yo‘nalish byudjettasnifi kodlariga ega: bob, bo‘lim, bo‘linma, maqsadli bo‘linma, xarajat turi. Shundan kelib chiqqan holda, har bir byudjetoluvchiga bir necha shaxsiy hisobraqam ochiladi. Har bir hisob raqam bo‘yicha iqtisodiy tasnifga asosan bir necha yo‘nalish beriladi.

G‘aznachilikda ijroning samaradorligi uchun axborot tizimi asosidabyudjettasnifidan ham foydalaniladi.

Iqtisodiyotni tubdan isloh qilish iqtisodiyotni rivojlanishiga alohida ta'sir ko'rsatuvchi byudjettasnifi tizimni batafsil mukammallashtirishni talab qiladi. O'zbekiston Respublikasining yangi byudjettasnifini shakllantirishda jahon tajribasidan va amaldagi xalqaro andozalardan foydalanish masalasi muhim hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining byudjettasnifi tarkibiga dasturiy tasnifni kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi. Dastur doirasidagi har bir tadbirga xarajatlar alohida ko'rsatiladi. Bevosita byudjetda baholash mezonlarining mohiyati ochiladi. Byudjet tasnifi shu dastur doirasida moliyalashtirilayotgan ob'ekt yoki xizmatning holatini va dastur yakunlanganda erishilishi rejalashtirilayotgan holatni aks ettiradi.

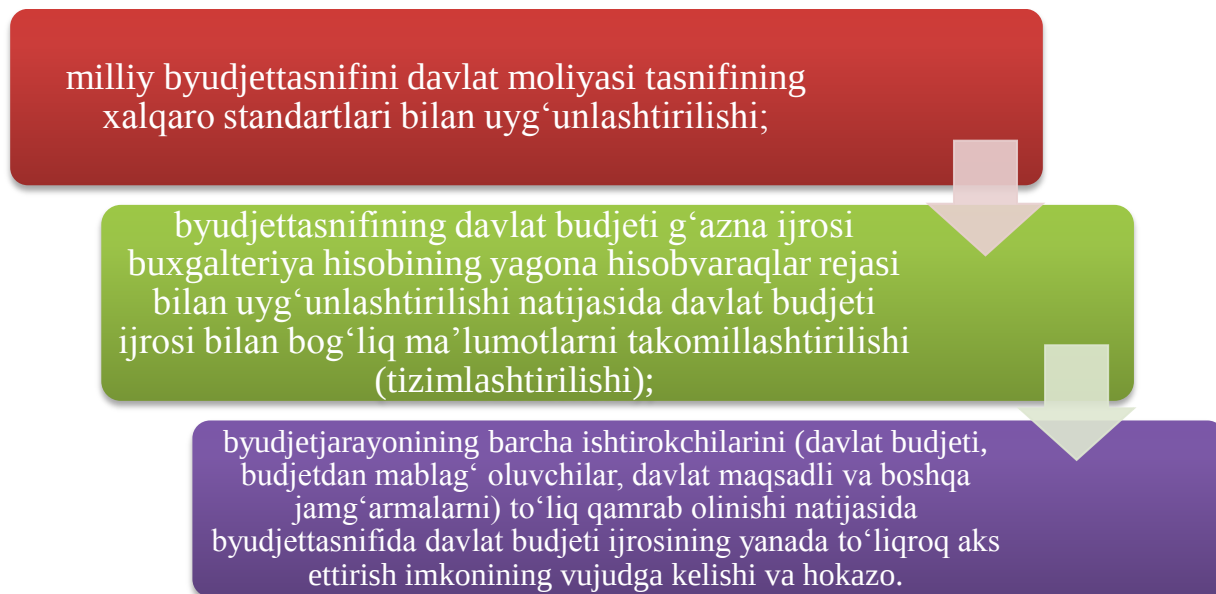
O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligining rivojlanish darajasi juda yuqori, davlat moliyasini boshqarishda g'aznachilik organlari zimmasiga yuklatilgan vazifalar yildan-yilga takomillashtiriladi. G'aznachilik tizimida byudjettasnifi tizimiga asoslangan davlatning moliyaviy nazorati kuchaytiriladi. O'zbekiston Respublikasida davlat byudjetini boshqarishni takomillashtirish, byudjetjarayonini tizimlashtirish, byudjettasnifini mukammallashtirish bo'yicha nazariy ishlanmalar va amaliy asoslarning sezilarli darajada zamon talabidan ortda qolmasligi uchun byudjettasnifi bo'yicha aniq tavsiyalar va takliflar ishlab chiqish zarur.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2010 yil 20 avgustdagi 65-sonli buyrug'i bilan (2010 yil 11 oktyabrda 2146-raqami bilan ro'yxatga olingan) O'zbekiston Respublikasi byudjettasnifini qo'llash bo'yicha Yo'riqnoma tasdiqlandi. Ushbu hujjat milliy byudjettasnifini davlat moliyasi tasnifining xalqaro standartlari bilan uyg'unlashtirish maqsadida ishlab chiqilgan bo'lib, 2011 yilning 1 yanvaridan amalga kiritildi.

Ma'lumki, byudjettasnifi davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlaridan mablag' oluvchi tashkilotlarga qo'llaniladi hamda davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish

va ijro qilish, shuningdek, davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tayyorlash maqsadida foydalaniladi.

Ushbu hujjatning afzalliklari va muhim jihatlarini quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha ochib berish mumkin (8.3.-Rasm):

Rasm-8.3.Yo'riqnomaning afzalliklari va muhim jihatlari

Davlat byudjeti daromadlarining tasnifi barcha darajadagi byudjetlar daromadlari, davlat maqsadli jamg'armalari hamda byudjettashkilotlarining byudjetdan tashqari daromadlarining guruhlanishidan iborat.

Yigirma bir koddan iborat bo'lgan daromadlar tasnifi tuzilmasi (amaldagi daromadlar tasnifi to'rt koddan iborat edi) to'rt qismli ko'rinishga ega:

- mablag'lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi;
- daromadlar turi;
- tashkiliy tasnif;
- hududiy tasnif.

Ya'ni yangi byudjettasnifi bo'yicha daromadlar tasnifining tuzilmasi quyidagi ko'rinishga ega bo'ladi:

Mablag'lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi				Daromadlar turi			Tashkiliy tasnif	Hududiy tasnif	
X	XXX	X	X	X	XXX	XXX	XXX	XX	XXX

Yangi byudjettasnifi bo'yicha davlat byudjetiga (davlat maqsadli va boshqa jamg'armalarni ham qo'shgan holda) kelib tushayotgan barcha daromadlar quyidagi bo'limlar bo'yicha guruhlashtirilgan bo'lib, ushbu ma'lumotlarni xalqaro tasnif tizimining ma'lumotlari bilan o'zaro solishtirish imkonini beradi, ya'ni:

- ✓ soliqlar;
- ✓ ijtimoiy ehtiyojlarga ajratmalar/badallar;
- ✓ grantlar;
- ✓ boshqa daromadlar;
- ✓ aktiv va majburiyatlarga tranzaksiyalar bo'yicha tushumlar.

O'z navbatida yuqorida ko'rsatilgan daromadlar turlari ham mazkur daromadlarni soliqqa tortish bazasi bo'yicha guruhlangan holda (paragraflar bo'yicha) aks ettiriladi. Jumladan, Soliqlar daromadlarni soliqqa tortish bazasi bo'yicha quyidagi asosiy paragraflardan tashkil topadi:

- ✓ daromad, foyda va kapital o'sishiga soliqlar;
- ✓ mol-mulkka solinadigan soliq;
- ✓ tovarlar va xizmatlarga soliqlar;
- ✓ xalqaro savdo va operatsiyalarga soliqlar;
- ✓ boshqa soliqlar.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, yangi byudjettasnifi bo'yicha daromadlarni tasniflash amaldagi daromadlar tasnifiga nisbatan tizimlashgan, to'liq va xalqaro talablarga mos ravishda ishlab chiqilgan.

Davlat byudjeti, davlat maqsadli va boshqa byudjetdan tashqari jamg'armalar xarajatlari tasnifi barcha byudjetdarajalari xarajatlari guruhlanishini o'zida ifodalaydi hamda davlat boshqaruvi va mahalliy o'zini o'zi boshqarish sektori birliklari asosiy funksiyalarini bajarishiga, ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qilishiga byudjetmablag'larini yo'naltirilishini aks ettiradi hamda quyidagilardan tashkil topgan:

- ✓ mablag'lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi;
- ✓ xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi;

- ✓ tashkiliy tasnif;
- ✓ xarajatlarning iqtisodiy tasnifi;
- ✓ hududiy tasnif.

Xarajatlar tasnifi tuzilmasi quyidagi ko‘rinishda aks ettiriladi:

Mablag‘lar manbasi va byudjetlardarajasi tasnifi		Xarajatlarning vazifa jihatdan tasnifi					Tashkiliy tasnif	Xarajatlarning iqtisodiy tasnifi			Hududiy tasnif	
X	XXX	X	X	X	XX X	XXX	XXX	XX	XX	XX X	XX	XXX

Endi yuqorida keltirilganlardan xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi va iqtisodiy tasnifga to‘xtalib o‘tsak.

Xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi barcha byudjetdarajalariga xarajatlari guruhlanishini o‘zida ifodalaydi hamda davlat boshqaruvining mahalliy o‘zini o‘zida boshqarish sektoridagi birliklari asosiy funksiyalarini bajarishiga, ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qilishiga byudjet va byudjetdantashqarimablag‘larni o‘z naltirilishini aks ettiradi.

Jumladan, xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifini quyidagicha asosiy bo‘limlarga bo‘lingan holda aks ettirishimiz mumkin:

Xarajat turlari	Kodlar		
Umumiy ahamiyatdagi davlat xizmatlari	7	010	000
Mudofaa	7	020	000
Jamoat tartibi va xavfsizlik	7	030	000
Iqtisodiy masalalar	7	040	000
Atrof muhitni muhofaza qilish	7	050	000
Uy joy va kommunal xizmatlari	7	060	000
Sog‘liqni saqlash	7	070	000

Dam olish, madaniyat, sport va din	7	080	000
Ta'lim	7	090	000
Ijtimoiy himoya	7	100	000

Mazkur hujjatda keltirilgan xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi amaldagi tasnifga nisbatan davlat boshqaruvi va mahalliy o'zini o'zi boshqarish sektori birliklari asosiy funksiyalarini bajarishiga, ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qilishiga byudjetva byudjetdan tashqari mablag'larni yo'naltirilishini yanada aniqroq aks ettiradi.

Bungamisoltariqasidadavlatbyudjetidanta'limsohasigaamalgaoshiriladiganxarajatlarniquyidagisolishtirishjadvaliorqaliamaldagivayangivazifajihatidantasnifniso lishtiribko'rishimizmumkin:

Oldingi tasnif			Amaldagi tasnif			
Bo'lim	§	Nomi	Kodlar			Nomi
000	0	Jami xarajatlar	7	000	000	Jami xarajatlar
200	X	Umumiy ta'lim	7	090	000	ta'lim
	1	Maktabgacha yoshdagi bolalar muassasalari	7	091	000	Maktabgacha ta'lim
	2	Maktablar-bolalarni maktabgacha tarbiyalash muassasalari	7	091	100	Maktabgacha bolalar muassasalari
	3	Boshlang'ich, to'liqsiz o'rta va o'rta maktablar	7	091	200	Maktabgacha maktab-bolalar muassasalari
205	x	O'rta maxsus, oliy ta'lim va kadrlarning malakasini oshirish	7	096	400	Respublika maqsadli kitob jamg'armasi xarajatlari
			7	096	500	Maktab ta'lim jamg'armasi

202	x	Fan	7	097	000	Ta'lim sohasidagi ilmiy-tadqiqot tajriba konstruktiv ishlanmalar
	2	Ilmiy-texnikaviy dasturlarning ustuvor yo'nalishlari	7	098	100	Oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligini saqlash xarajatlari
214	x	Davlat boshqaruv organlarini saqlash xarajatlari	7	098	200	O'rta maxsus kasb hunar ta'limi markazini saqlash xarajatlari
	4	Vazirliklar, davlat qo'mitalari, va boshqa organlarni saqlash xarajatlari	7	098	400	Xalq ta'limi vazirligini saqlash xarajatlari
240	x	Kapital qo'yilmalar va umumiy loyihalashtirish	7	098	800	Kapital qo'yilmalar va namunaviy loyihalashtirish

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, yangi byudjet tasnifida ta'lim sohasi uchun davlat byudjetidan (davlat maqsadli va boshqa jamg'armalar byudjetidan amalga oshirilgan xarajatlarni ham qo'shgan holda) amalga oshirilgan barcha xarajatlar, u hoh ta'lim muassasalarini saqlash xarajatlari bo'lsin, yoki ta'lim sohasida amalga oshirilgan kapital qurilish xarajatlari bo'lsin, yohud ta'lim sohasidagi ilmiy-tadqiqot tajriba konstruktiv ishlanmalar bo'lsin ta'lim uchun amalga oshirilgan barcha xarajatlarni o'zida to'liq aks ettiradi.

Amaldagi xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifida esa, ushbu xarajatlar (masalan, ta'lim sohasida amalga oshirilgan kapital qurilish xarajatlari yoki ta'lim sohasidagi ilmiy-tadqiqot tajriba konstruktiv ishlanmalar) ta'lim sohasi xarajatlarida emas, balki boshqa yo'nalishdagi xarajatlar tarkibida aks ettirilgan.

Iqtisodiy xarajatlar tasnifi O'zbekiston Respublikasining barcha darajadagi byudjetlari xarajatlarini xo'jalik belgilariga, ishlab chiqarish elementlariga ko'ra farqlashni nazarda tutadi, davlat boshqaruvida amalga oshirilayotgan xarajatlarning iqtisodiy mazmunidan kelib chiqib byudjet xarajatlari yo'nalishlarini belgilab beradi. Davlat byudjetining iqtisodiy xarajatlar tasnifining tuzilmasi quyidagi ko'rinishga keltirildi:

Toifa	Modda va kichik modda	Element
XX	XX	XXX

Iqtisodiy xarajatlar tasnifini ham quyidagi xarajatlarning iqtisodiy jihatidan asosiy yo‘nalishlariga bo‘lingan holda aks ettirishimiz mumkin:

40	00	000	Xarajatlar
41	00	000	Ishchilar mehnatiga xaq to‘lash
41	10	000	Ish haqi
41	20	000	Ijtimoiy ehtiyojlar uchun badallar / ajratmalar
42	00	000	Mahsulot va xizmatlar bo‘yicha xarajatlar
42	10	000	Xizmat safarlari xarajatlari
42	20	000	Kommunal xizmatlar
			...
43	00	000	Asosiy vositalar bo‘yicha xarajatlar
44	00	000	Foizlar
45	00	000	Subsidiyalar
46	00	000	Grantlar
47	00	000	Ijtimoiy nafaqalar
48	00	000	Boshqa xarajatlar
49	00	000	Moliyaviy aktivlar va majburiyatlar bo‘yicha xarajatlar

Iqtisodiy xarajatlar tasnifini ham amaldagi tasnif bilan misol tariqasida ish xaqi xarajat moddasi bo‘yicha solishtirish orqali quyidagilarni ko‘rishimiz mumkin, jumladan:

olinishi natijasida byudjettasnifida davlat byudjeti ijrosining yanada to'liqroq aks ettirish imkonining vujudga kelishi va hokazo.

Yuqoridagilardan shuni xulosa qilib aytishimiz mumkinki, 2011 yilning 1 yanvaridan amalga kiritilgan yangi byudjettasnifi byudjetqonunchiligi borasidagi muhim hujjat sifatida amalda qo'llanilmoqda.

Byudjet tizimidagi islohotlar byudjettasnifining takomillashuvini taqozo etadi. Mustaqil davlat sifatida O'zbekiston Respublikasida mustaqil davlat byudjeti, ma'lum darajada shakllangan va iqtisodiy taraqqiyotning har bir bosqichida takomillashib borayotgan byudjetqonunchiligi, byudjetmunosabatlarini tashkil etish tamoyillari, aloxida vakolatlarga ega bo'lgan byudjettizimini boshqarish organlari mavjud.

Byudjet amaliyotida qo'llanilayotgan byudjettasnifi ham doimo o'zgarib va takomillashib bormoqda.

Avval amal qilib kelgan tasnif tizimini makroiqtisodiy boshqaruviga moslashmaganligi, xalqaro tasniflash tizimlari bilan muvofiq emasligi, asosan, rejali iqtisodiyot tamoyillaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqilganligi bilan xarakterlanadi. Bugungi kunda davlat byudjetining g'azna ijrosi tizimi jarayonida amalga oshirilayotgan tadbirlar amaldagi byudjettasnifini ham takomillashtirishni taqozo etadi.

3. Byudjet tasnifidan foydalanish istiqbollarning xorij tajribasi

Xorijiy mamlakatlar byudjettizimining tahlili shuni ko'rsatadiki, daromadlarning shakllanishi va ulardan foydalanish yo'nalishlari tarkibiga ko'ra byudjetdaromadlari va xarajatlari o'ziga xos xususiyatga ega. Yagona byudjettizimi doirasida daromadlar va xarajatlarni rejalashtirish va prognoz qilish jarayonida, daromadlar va xarajatlarning tasnifi juda kata ahamiyatga ega.

Ko'pchilik xorijiy mamlakatlarning byudjettasnifi Xalqaro valyuta jamg'armasi tomonidan ishlab chiqilgan Davlat moliyasining xalqaro statistika standartlari asosida ishlab chiqilgan. Byudjet amaliyotida yuz berayotgan

o'zgarishlar – byudjetijrosining g'aznachilik tizimiga o'tilishi, yagona byudjetva hisob tizimining ishlab chiqilishi yangi byudjetasnifini ishlab chiqish va kiritishni taqozo etmoqda.

Rossiya Federatsiyasida Federal byudjetni tuzish va ijro etish bo'yicha asosiy metodologik hujjat bo'lib byudjetasnifi xizmat qiladi. Byudjet tasnifi – byudjettizimining barcha darajalaridagi byudjetlari daromadlari va xarajatlarini, shuningdek, ushbu byudjetlarning taqchilliklarini moliyalashtirish manbalari va davlat qarzi turlarini bir xil belgi bo'yicha qonunga muvofiq guruhlash bo'lib, undan byudjetlarni tuzish va ijro etishda tasnif ob'ektlariga guruh kodlarini berish orqali foydalaniladi. Tasnif barcha darajadagi byudjetlar ko'rsatkichlarining qiyosiylikini, ularni iqtisodiy va statistik tahlil qilish imkoniyatini ta'minlaydi. Rossiya Federatsiyasi G'aznachiligining asosiy vazifalari va funksiyalar G'aznachilikka oid tegishli qo'llanma va yo'riqnomalarni ishlab chiqish, byudjetasnifini takomillashtirish loyihasini tayyorlashdan iborat.

Rossiya Federatsiyasi byudjeti jarayoniga «natijaviylikka yo'naltirilgan byudjetlashtirish»ni kiritish, byudjetni rejalashtirishni maqsadli dasturlar uslubini mukammallashtirish, byudjetasnifini takomillashtirish bilan bog'liq. Shu maqsadda byudjetasnifi tarkibiga dasturiy tasnif kiritiladi. Rossiya Federatsiyasi byudjetlari xarajatlarining funksional tasnifi xarajatlarning turi hamda maqsadli moddalari hududiy va mahalliy byudjetlar qismi byudjetto'g'risidagi qonun bilan tasdiqlanadi. Xarajatlar moddalari maqsadli moddalartarkibiga dastur va kichik dasturlar kodlarini kiritiladi. Byudjetxarajatlari tasnifining dasturini shakllantirishning asosi deb baholash mumkin. Dasturiy tasnif o'rta muddatli dasturlash doirasidan natijaviylikka asoslangan byudjetlashtirishning ajralmas qismidir. Byudjetlashtirish ko'rsatilgan modelini ishlatishga o'tish Rossiya Federatsiyasining 2004-2008 yillar byudjetjarayonini isloh qilish ishlarining muhim masalasidir. G'aznachilik sharoitida Rossiya Federatsiyasi byudjetasnifida o'ziga xos xususiyatlar mavjud. Federal byudjetning barcha sohalari, bosqichlari va jarayonlarini qamrab olgan.

Nazorat uchun savollar:

1. Davlat byudjeti daromadlarining byudjet tasnifidan foydalanish tartibi qanday?
2. Davlat byudjeti xarajatlarining byudjet tasnifidan foydalanish tartibi qanday?
3. Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarining byudjet tasnifidan foydalanish istiqboli qanday?
4. Davlat moliyasini boshqarishda byudjet tasnifining ahamiyati qanday?
5. G'aznachilik tizimida byudjet tasnifidan foydalanish tartibini tushuntirib bering.

Matnlarda qo'llanilgan asosiy tushunchalar:

Byudjet tizimi byudjetlari - O'zbekiston Respublikasining Davlat Byudjeti, davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari va byudjetashkilotlarining byudjetdan tashqari jamg'armalari.

Byudjet tasnifi– Byudjet tasnifi byudjet tizimi byudjetlarining daromadlari va xarajatlari, shuningdek davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalarini guruhlashdan iborat.

Byudjet daromadlari - bu davlat Byudjet tizimining byudjetlariga qonun hujjatlarida belgilangan beg'arazlik va qaytarib bermaslik tartibida kelib tushadigan pul mablag'laridir.

Byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tasnifi – daromadlarni ularning turlari va manbalari bo'yicha kodlashdan iborat bo'ladi.

Byudjet jarayoni – byudjet tizimi byudjetlarini shakllantirish, tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish, tasdiqlash va ijro etish, ularning ijrosi ustidan nazorat qilish,

byudjettizimi byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tayyorlash va tasdiqlash, shuningdek ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayoni

Byudjet tashkiloti – bu o'zzimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish bilan bog'liq faoliyatni amalga oshirishi uchun davlat byudjetidan mablag' ajratish nazarda tutilgan va bu mablag' moliyalashtirishning asosiy manbai hisoblanadigan vazirlik, davlat qo'mitasi, idora, davlat tashkilotidir.

Byudjet taqchilligi – bu muayyan davrda byudjetxarajatlarining byudjetdaromadlaridan ortiq bo'lgan summasidir.

Davlat byudjeti – bu davlat pul mablag'larining (shu jumladan davlat maqsadli jamg'armalari mablag'larining) markazlashtirilgan fondi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi .

Davlat qarzi – bu davlat tomonidan ichki mablag'ni va xorijdan mablag'larni jalb qilish natijasida vujudga kelgan O'zbekiston Respublikasi majburiyatlarining yig'indisidir.

Davlat ichki qarzlari – bu davlat tomonidan ichki mablag'ni jalb qilish natijasida vujudga kelgan O'zbekiston Respublikasi majburiyatlarining yig'indisidir.

Davlatning tashqi qarzi – budavlat tomonidan xorijdan mablag' jalb qilish natijasida vujudga kelgan O'zbekiston Respublikasi majburiyatlarining yig'indisidir.

Davlat tomonidan ichki mablag'ni jalb qilish – bu aktivlarni ichki manbalardan (rezident-yuridik va jismoniy shaxslardan) jalb etish hamda buning natijasida O'zbekiston Respublikasining qarz oluvchi sifatidagi yoki qarz oluvchi rezidentlarning o'z kreditlarini (qarzlarini) to'lashiga kafil sifatidagi majburiyatlari vujudga kelishidir.

Davlat tomonidan xorijdan mablag‘ jalb qilish – bu aktivlarni xorij manbalaridan (chet el davlatlaridan, norezident yuridik shaxslardan va xalqaro tashkilotlardan) jalb etish hamda buning natijasida O‘zbekiston Respublikasining qarz oluvchi sifatidagi yoki qarz oluvchi rezidentlarning o‘z kreditlarini (qarzlarini) to‘lashiga kafil sifatidagi majburiyatlari yuzaga kelishidir.

Moliya yili – bu birinchi yanvardan o‘ttiz birinchi dekabr kuni oxirigacha bo‘lgan vaqtni o‘z ichiga oluvchi davrdir.

Davlat xarajatlari - bu davlat ixtiyoridagi moliya resurslarini davlat faoliyati bilan ehtiyojlarni qondirish uchun qilingan sarflar yig‘indisidir.

Xarajatlar moddasi – byudjettizimi byudjetlari xarajatlarini iqtisodiy yo‘nalishi va to‘lovlarning aniq turlari bo‘yicha belgilovchi byudjetnasnifining bir qismi.

Xarajatlar smetasi – byudjettashkiloti yoki byudjetmablag‘lari oluvchi tomonidan moliya yili uchun tuziladigan va tasdiqlanadigan, uning uchun nazarda tutilgan byudjetdan ajratiladigan mablag‘lar xarajatlar moddalari bo‘yicha aks ettiriladigan hujjat

Moliyaviy majburiyat – byudjettashkilotlarida va byudjetdan mablag‘ oluvchilarda ularga pul mablag‘larini o‘tkazib berish majburiyatini yuklovchi hujjatlar, shu jumladan ijro hujjatlari asosida yuzaga keladigan majburiyatlar.

Yuridik majburiyatlar — tuzilgan shartnomalar, shuningdek tegishli davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining qarorlari asosida byudjettashkilotlari va byudjetmablag‘lari oluvchilar, shuningdek BMJ byudjetidan mablag‘ oluvchilarda yuzaga keladigan majburiyatlar.

G‘aznachilik – O‘zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi tarkibidagi davlat ijroiya organi.

G‘aznachilik bosh kitobi – byudjetoperatsiyalari buxgalteriya hisobini yuritishning kompyuterlashtirilgan tizimi bo‘lib, unda davlat tashkilotlari va muassasalari bilan bo‘ladigan barcha moliyaviy operatsiyalar o‘z ifodasini topadi

Davlat byudjetining g‘azna ijrosi- davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg‘armalarining barcha daromadlarini, shuningdek, byudjettashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag‘lar bo‘yicha tushumlarini yagona g‘azna hisobraqamga jamlash va ularning barcha xarajatlarini shu hisobraqamdan amalga oshirishni nazarda tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz”. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi. Toshkent - «O‘zbekiston» - 2016. 14-bet.

2. Shavkat Mirziyoyev- “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak” Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruzasida. 2017 yil 14 yanvar. Toshkent - «O‘zbekiston» - 2017. 31- bet.

3. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. (*O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2013 y., 52-I-son; 2014 y., 36-son, 452-modda*).

4. Byudjet tasnifini qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnomani tasdiqlash haqida yo‘riqnomasi O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2010 yil 11 oktyabrda ro‘yxatdan o‘tkazildi, ro‘yxat raqami 2146.

5. O‘zbekiston respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2007 yil 20 martdagi 53-son qaroriga ilova. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining G‘aznachiligi to‘g‘risidagi Nizom.

6. “Davlat byudjetining g‘azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining № PQ-594-sonli Qarori. 28.02.2007 y.
7. O‘zbekiston Respublikasibudjettizimi. Darslik. Srojiddinova Z.X. Toshkent . 2010 yil.
8. G‘aznachilik. D.Po‘latov, B.Nurmuxamedova . Darslik. Toshkent. 2014 y.
9. “Davlat byudjeti” O‘quv qo‘llanma. T.S.Malikov., N.H.Haydarov. Toshkent. “IQTISOD–MOLIYA” 2007 yil.
10. “Budget Classification” Davina Jacobs, Jean-Luc Hélys, and Dominique Bouley. December 2009. International Monetary FundFiscal Affairs DepartmentWashington, DC.USA.
11. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages.
12. Budgeting and budgetary institutions. Anwar Shah. 2007. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 1818 H Street, NW Washington, DC.
13. Byudjet daromadlari va xarajatlari/ T.S. Malikov, N.X. Haydarov. - Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2007.
14. Qosimova G.A. Mahalliy byudjetlarni tuzish va ijrosini ta’minlash. O‘quv qo‘llanma. T.: Fan va texnologiya. 2007.
15. Qosimova G.. Davlat byudjeti ijrosining g‘aznachilik tizimi. O‘quv qo‘llanma. T.: IQTISOD-MOLIYA, 2008.
16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 18 martdagi PQ-2847-son “Moliya organlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori
17. O‘zbekiston Respublikasi moliya vazirining 2017 yil 24 noyabrdagi 169-son buyrug‘i.

INTERNET SAYTLARI:

1. www.mf.uz - O‘zbekiston Ruspublikasi Moliya Vazirligi web-sayti.

2. www.gov.uz- O‘zbekiston Respublikasi hukumat portali.
3. www.lex.uz - O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlar milliy bazasi.
4. www.stat.uz- O‘zbekiston Respublikasi Statistika Qo‘mitasi portali.
5. www.publicfinance.uz

ILOVALAR:

Byudjet tasnifini qo‘llash bo‘yicha [yo‘riqnomaga](#)
1-ILOVA

Byudjet tizimi byudjetlari mablag‘larining manbalari va darajalari tasnifi

Mablag‘lar turi	Mablag‘lar nomi	Byudjet	Byudjet darajasi	Ko‘rsatkichlar nomi
1	000	0	0	Davlat byudjeti
1	000	1	0	Respublika mablag‘lari
1	000	2	0	Hududiy mablag‘lar
1	000	2	1	Qoraqalpog‘iston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablag‘lari
1	000	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablag‘lar
2	000	0	0	Davlat maqsadli jamg‘armalari
2	000	1	0	Respublika mablag‘lari
2	000	2	0	Hududiy mablag‘lar
2	000	2	1	Qoraqalpog‘iston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablag‘lari
2	000	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablag‘lar
2	001	0	0	O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya

				jamg'armasi
2	001	1	0	Respublika mablag'lari
2	001	2	0	Hududiy mablag'lar
2	001	2	1	Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablag'lari
2	001	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablag'lar
2	002	0	0	O'zbekiston Respublikasining Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasi
2	002	1	0	Respublika mablag'lari
2	002	2	0	Hududiy mablag'lar
2	002	2	1	Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablag'lari
2	002	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablag'lar
2	003	0	0	O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Respublika yo'l jamg'armasi
2	003	1	0	Respublika mablag'lari
2	004	0	0	Davlat mulkini xususiylashtirishdan tushgan mablag'lar jamg'armasi
2	004	1	0	Respublika mablag'lari
2	004	2	0	Hududiy mablag'lar
2	004	2	1	Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablag'lari
2	004	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablag'lar
3	000	0	0	Boshqa byudjetdan tashqari davlat jamg'armalari

3	001	0	0	Davlat ehtiyojlari uchun xarid qilinadigan qishloq xo‘jalik mahsulotlarining hisob-kitob Jamg‘armasi
3	001	1	0	Respublika mablag‘lari
3	002	0	0	Qishloq xo‘jaligini texnika bilan ta’minlashni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi
3	002	1	0	Respublika mablag‘lari
3	003	0	0	O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Umumta’lim maktablari, kasb-hunar kollejlari, akademik litseylar va tibbiyot muassasalarini rekonstruktsiya qilish, mukammal ta’mirlash va jihozlash jamg‘armasi
3	003	1	0	Respublika mablag‘lari
3	004	0	0	O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Respublika maqsadli kitob jamg‘armasi
3	004	1	0	Respublika mablag‘lari
3	005	0	0	O‘zbekiston Respublikasining tiklanish va taraqqiyoti jamg‘armasi
3	005	1	0	Respublika mablag‘lari
3	006	0	0	Ipoteka krediti berishni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi
3	006	1	0	Respublika mablag‘lari
3	007	0	0	O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi sug‘oriladigan erlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg‘armasi
3	007	1	0	Respublika mablag‘lari
3	008	0	0	Bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasi
3	008	1	0	Respublika mablag‘lari

3	008	2	0	Hududiy mablagʻlar
3	008	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
3	009	0	0	Oʻzbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Oliy oʻquv yurtlarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish jamgʻarmasi
3	009	1	0	Respublika mablagʻlari
3	800	0	0	Byudjetdan tashqari boshqa davlat jamgʻarmalarining mablagʻlari boʻyicha depozitlar
3	800	1	0	Respublika mablagʻlari
3	800	2	0	Hududiy mablagʻlar
3	800	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
3	800	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	000	0	0	Byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablagʻlari
4	000	1	0	Respublika mablagʻlari
4	000	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	000	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	000	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	001	0	0	Byudjet tashkilotlarini rivojlantirish jamgʻarmasi
4	001	1	0	Respublika mablagʻlari

4	001	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	001	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	001	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	001	2	2	Oʻzbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Pensiya jamgʻarmasining ijtimoiy nafaqalarni toʻlash uchun mablagʻlari
4	002	1	0	Respublika mablagʻlari
4	002	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	002	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	002	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	003	0	0	Tibbiyot muassasalarini moddiy ragʻbatlantirish va rivojlantirish Jamgʻarmasi
4	003	1	0	Respublika mablagʻlari
4	003	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	003	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	003	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	004	0	0	Oʻtgan yillar debitorlik qarzlarning tushgan summasi
4	004	1	0	Respublika mablagʻlari
4	004	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	004	2	1	Qoraqalpogʻiston

				Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	004	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	005	0	0	Maktabgacha taʼlim muassasalarida bolalar taʼminoti uchun ota-onalardan tushumlar
4	005	1	0	Respublika mablagʻlari
4	005	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	005	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	005	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	006	0	0	Maktabdan tashqari muassasalarda bolalar taʼminoti uchun ota-onalardan tushumlar (musiqa va sanʼat maktablari)
4	006	1	0	Respublika mablagʻlari
4	006	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	006	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	006	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	007	0	0	Xodimlardan, ular ishlayotgan joyida ovqatlanganligi boʻyicha hisob-kitoblardan tushadigan tushumlar
4	007	1	0	Respublika mablagʻlari
4	007	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	007	2	1	Qoraqalpogʻiston

				Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	007	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	008	0	0	Maktab-internatlar va litseylarda bolalarning taʼminoti uchun ota-onalardan tushumlar
4	008	1	0	Respublika mablagʻlari
4	008	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	008	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	008	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	009	0	0	Oʻquv muassasalarida oʻqishdan tushayotgan mablagʻlar
4	009	1	0	Respublika mablagʻlari
4	009	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	009	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	009	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	010	0	0	Ajratmalar hisobiga shakllanadigan vazirlik va idoralarning byudjetdan tashqari jamgʻarmalari
4	010	1	0	Respublika mablagʻlari
4	011	0	0	Umumtaʼlim muassasalarida darsliklar ijarasi toʻlovidan tushgan byudjetdan tashqari mablagʻlar

4	011	1	0	Respublika mablagʻlari
4	011	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	011	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	011	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	012	0	0	Kapital qoʻyilma mablagʻlari boʻyicha depozitlar
4	012	1	0	Respublika mablagʻlari
4	012	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	012	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	012	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	013	0	0	Turgʻun davolash-profilaktika muassasalarida davolanayotgan bemorlardan ovqatlanish uchun undiriladigan toʻlovlar
4	013	1	0	Respublika mablagʻlari
4	013	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	013	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	013	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	014	0	0	Taqsimlanishi nazarda tutilgan tushumlar
4	014	1	0	Respublika mablagʻlari
4	014	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	014	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika

				darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	014	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	015	0	0	Boshqa taʼlim muassasalarida bolalar taʼminoti uchun ota-onalar toʻlovi
4	015	1	0	Respublika mablagʻlari
4	015	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	015	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	015	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	016	0	0	Boshqa mablagʻlar boʻyicha depozitlar
4	016	1	0	Respublika mablagʻlari
4	016	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	016	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	016	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
4	028	0	0	Bojxona toʻlovlarini toʻlashdan tushgan tushumlar
4	028	1	0	Respublika mablagʻlari
4	028	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	028	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	999	0	0	Byudjet tashkilotlarining boshqa byudjetdan tashqari

				mablagʻlari
4	999	1	0	Respublika mablagʻlari
4	999	2	0	Hududiy mablagʻlar
4	999	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
4	999	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
5	000	0	0	Grantlar, insonparvarlik yordami va texnik koʻmaklashish vositalari
5	000	1	0	Respublika mablagʻlari
5	000	2	0	Hududiy mablagʻlar
5	000	2	1	Qoraqalpogʻiston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablagʻlari
5	000	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablagʻlar
5	001	0	0	Xalqaro valyuta jamgʻarmasi
5	002	0	0	Butunjahon banki (Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki —XTTB)
5	003	0	0	Osiyo taraqqiyot banki (OTB)
5	004	0	0	Evropa tiklanish va taraqqiyot banki (ETTB)
5	005	0	0	Islom taraqqiyot banki
5	006	0	0	KfV Germaniya banki
5	007	0	0	Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar jamgʻarmasi (YuNISEF)
5	008	0	0	Birlashgan Millatlar Tashkiloti Taraqqiyot dasturi (BMTTD)
5	009	0	0	Birlashgan Millatlar Tashkilotining aholi jamgʻarmasi (YuNFPA)
5	010	0	0	Xalqaro Qoʻshma Taraqqiyot Assotsiatsiyasi

5	011	0	0	«Friedensdorf International» (Germaniya) xalqaro insonparvarlik tashkiloti
5	012	0	0	Atom energiyasi bo'yicha xalqaro agentlik (MAGATE)
5	013	0	0	MDH davlatlariga texnik ko'maklashish bo'yicha EIU dasturi (INTAS)
5	014	0	0	NATO
5	015	0	0	Evropa hamjamiyati (INTAS)
5	016	0	0	Osiyo futbol federatsiyasi
5	017	0	00	OITS, sil va bezgak kasalliklariga qarshi kurash bo'yicha xalqaro global jamg'armasi
5	018	0	0	Baynalmilal futbol Assotsiatsiyalar Federatsiyasi
5	019	0	0	Evropada Xavfsizlik va Hamkorlik Tashkiloti (EXHT)
5	999	0	0	Boshqa grantlar, insonparvarlik yordamlari va texnik ko'maklashish vositalari
6	000	0	0	Kreditlar
6	000	1	0	Respublika mablag'lari
6	000	2	0	Hududiy mablag'lar
6	000	2	1	Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika darajasidagi, viloyatlarning viloyat darajasidagi va Toshkent shahrining shahar darajasidagi mablag'lari
6	000	2	2	Tumanlar va shaharlar darajasidagi mablag'lar

Byudjet tasnifini qo'llash bo'yicha [yo'riqnomaga](#)
3-ILOVA

Hududiytasnif

Kod	Nomi
-----	------

Hudud	Tuman/shahar	
03	000	Andijon viloyati
03	200	Tumanlar
03	202	Oltinko‘l tumani
03	203	Andijon tumani
03	206	Baliqchi tumani
03	209	Bo‘z tumani
03	210	Buloqboshi tumani
03	211	Jalolquduq tumani
03	214	Izbosgan tumani
03	217	Ulug‘nor tumani
03	220	Qo‘rg‘ontepa tumani
03	224	Asaka tumani
03	227	Marhamat tumani
03	230	Shahrixon tumani
03	232	Paxtaobod tumani
03	236	Xo‘jaobod tumani
03	400	Shaharlar
03	401	Andijon shahri
03	408	Xonobod shahri
03	410	Qorasuv shahri
06	000	Buxoro viloyati
06	200	Tumanlar
06	204	Olot tumani
06	207	Buxoro tumani
06	212	Vobkent tumani
06	215	G‘ijduvon tumani
06	219	Kogon tumani
06	230	Qorako‘l tumani
06	232	Qorovulbozor tumani
06	240	Peshku tumani
06	242	Romitan tumani
06	246	Jondor tumani
06	258	Shofirkon tumani
06	400	Shaharlar
06	401	Buxoro shahri
06	403	Kogon shahri
08	000	Jizzax viloyati
08	200	Tumanlar
08	201	Arnasoy tumani
08	204	Baxmal tumani

08	209	Gʻallaorol tumani
08	212	Jizzax tumani
08	215	Doʻstlik tumani
08	218	Zomin tumani
08	220	Zarbdor tumani
08	223	Mirzachoʻl tumani
08	225	Zafarobod tumani
08	228	Paxtakor tumani
08	235	Forish tumani
08	237	Yangiobod tumani
08	400	Shaharlar
08	401	Jizzax shahri
10	000	Qashqadaryo viloyati
10	200	Tumanlar
10	207	Gʻuzor tumani
10	212	Dehqonobod tumani
10	220	Qamashi tumani
10	224	Qarshi tumani
10	229	Koson tumani
10	232	Kitob tumani
10	233	Mirishkor tumani
10	234	Muborak tumani
10	235	Nishon tumani
10	237	Kasbi tumani
10	242	Chiroqchi tumani
10	245	Shahrisabz tumani
10	250	Yakkabogʻ tumani
10	400	Shaharlar
10	401	Qarshi shahri
12	000	Navoiy viloyati
12	200	Tumanlar
12	211	Konimex tumani
12	246	Qiziltepa tumani
12	230	Navbahor tumani
12	234	Navoiy tumani
12	238	Nurota tumani
12	244	Tomdi tumani
12	248	Uchquduq tumani
12	251	Xatirchi tumani
12	400	Shaharlar
12	401	Navoiy shahri

12	408	Zarafshon shahri
14	000	Namangan viloyati
14	200	Tumanlar
14	204	Mingbuloq tumani
14	207	Kosonsoy tumani
14	212	Namangan tumani
14	216	Norin tumani
14	219	Pop tumani
14	224	To'raqo'rg'on tumani
14	229	Uychi tumani
14	234	Uchqo'rg'on tumani
14	236	Chortoq tumani
14	237	Chust tumani
14	242	Yangiqo'rg'on tumani
14	400	Shaharlar
14	401	Namangan shahri
18	000	Samarqand viloyati
18	200	Tumanlar
18	203	Oqdaryo tumani
18	206	Bulung'ur tumani
18	209	Jomboy tumani
18	212	Ishtixon tumani
18	215	Kattaqo'rg'on tumani
18	216	Qo'shrabod tumani
18	218	Narpay tumani
18	224	Payariq tumani
18	227	Pastdarg'om tumani
18	230	Paxtachi tumani
18	233	Samarqand tumani
18	235	Nurobod tumani
18	236	Urgut tumani
18	238	Toyloq tumani
18	400	Shaharlar
18	401	Samarqand shahri
18	406	Kattaqo'rg'on shahri
22	000	Surxondaryo viloyati
22	200	Tumanlar
22	201	Oltinsoy tumani
22	202	Angor tumani
22	204	Boysun tumani
22	207	Muzrobod tumani

22	210	Denov tumani
22	212	Jarqoʻrgʻon tumani
22	214	Qumqoʻrgʻon tumani
22	215	Qiziriq tumani
22	217	Sariosiyo tumani
22	220	Termiz tumani
22	221	Uzun tumani
22	223	Sherobod tumani
22	226	Shoʻrchi tumani
22	400	Shaharlar
22	401	Termiz shahri
24	000	Sirdaryo viloyati
24	200	Tumanlar
24	206	Oqoltin tumani
24	212	Boyovut tumani
24	216	Sayxunobod tumani
24	220	Guliston tumani
24	226	Sardoba tumani
24	228	Mirzaobod tumani
24	231	Sirdaryo tumani
24	235	Xovos tumani
24	400	Shaharlar
24	401	Guliston shahri
24	410	Shirin shahri
24	413	Yangier shahri
26	000	Toshkent shahri
26	200	Tumanlar
26	262	Uchtepa tumani
26	264	Bektemir tumani
26	266	Yunusobod tumani
26	269	Mirzo Ulugʻbek tumani
26	273	Mirobod tumani
26	277	Shayxontoxur tumani
26	280	Olmazor tumani
26	283	Sirgʻali tumani
26	287	Yakkasaroy tumani
26	290	Yashnobod tumani
26	294	Chilonzor tumani
27	000	Toshkent viloyati
27	200	Tumanlar
27	206	Oqqoʻrgʻon tumani

27	212	Ohangaron tumani
27	220	Bekobod tumani
27	224	Bo'stonliq tumani
27	228	Bo'ka tumani
27	233	Quyi Chirchiq tumani
27	237	Zangiota tumani
27	239	Yuqori Chirchiq tumani
27	248	Qibray tumani
27	249	Parkent tumani
27	250	Pskent tumani
27	253	O'rta Chirchiq tumani
27	256	Chinoz tumani
27	259	Yangiyo'l tumani
27	200	Tumanlar*
27	262	Uchtepa tumani
27	264	Bektemir tumani
27	266	Yunusobod tumani
27	269	Mirzo Ulug'bek tumani
27	273	Mirobod tumani
27	277	Shayxontoxur tumani
27	280	Olmazor tumani
27	283	Sirg'ali tumani
27	287	Yakkasaroy tumani
27	290	Yashnobod tumani
27	294	Chilonzor tumani
27	400	Shaharlar
27	404	Olmalik shahri
27	407	Angren shahri
27	413	Bekobod shahri
27	419	Chirchiq shahri
30	000	Farg'ona viloyati
30	200	Tumanlar
30	203	Oltiariq tumani
30	206	Qo'shtepa tumani
30	209	Bag'dod tumani
30	212	Buvayda tumani
30	215	Beshariq tumani
30	218	Quva tumani
30	221	Uchko'prik tumani
30	224	Rishton tumani
30	226	So'x tumani

30	227	Toshloq tumani
30	230	O'zbekiston tumani
30	233	Farg'ona tumani
30	236	Dang'ara tumani
30	238	Furqat tumani
30	242	Yozyovon tumani
30	400	Shaharlar
30	401	Farg'ona shahri
30	405	Qo'qon shahri
30	408	Quvasoy shahri
30	412	Marg'ilon shahri
33	000	Xorazm viloyati
33	200	Tumanlar
33	204	Bog'ot tumani
33	208	Gurlan tumani
33	212	Qo'shko'pir tumani
33	217	Urganch tumani
33	220	Xazorasp tumani
33	223	Xonqa tumani
33	226	Xiva tumani
33	230	Shovot tumani
33	233	Yangiariq tumani
33	236	Yangibozor tumani
33	400	Shaharlar
33	401	Urganch shahri
35	000	Qoraqalpog'iston Respublikasi
35	200	Tumanlar
35	204	Amudaryo tumani
35	207	Beruniy tumani
35	211	Qorao'zak tumani
35	212	Kegayli tumani
35	215	Qo'ng'iro't tumani
35	218	Qonliko'l tumani
35	222	Mo'ynoq tumani
35	225	Nukus tumani
35	230	Taxtak'o'pir tumani
35	233	To'rtko'l tumani
35	236	Xo'jayli tumani
35	240	Chimboy tumani
35	243	Shumanay tumani
35	250	Ellikqal'a tumani

35	277	Shayxontoxur tumani**
35	400	Shaharlar
35	401	Nukus shahri
35	411	Taxiatosh shahri

MUNDARIJA

Kirish

1-BOB. “BUDJET TASNIFI” FANINING MAZMUNI, PREDMETI VA AHAMIYATI

- 1.1. “Byudjet tasnifi” fanining predmeti va mazmuni.
- 1.2. “Byudjet tasnifi” fanining ahamiyati.
- 1.3. “Fanning boshqa iqtisodiy fanlar bilan bog‘liqligi.

Tayanch so‘z va iboralar

Takrorlash uchun savollar

2-BOB. “BUDJET TASNIFINING MOHIYATI, VAZIFALARI VA TAMOYILLARI”

- 2.1. Davlat byudjetining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati va funksiyalari.
- 2.2. Byudjet tasnifining mohiyati, zarurligivaahamiyati.
- 2.3. Byudjet tasnifining turlari va asosiy tamoyillari.
- 2.4. Byudjet tasnifi qo‘llanilishining xorij tajribalari.

Tayanch so‘z va iboralar

Takrorlash uchun savollar

Test savollari

3-BOB. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA BUDJET TASNIFI AMAL QILISHINING HUQUQIY ASOSLARI

- 3.1. O‘zbekiston Respublikasida byudjettasnifi amal qilishining huquqiy asoslari.
- 3.2. O‘zbekiston Respublikasida byudjettasnifi amal qilishining huquqiy asoslarini takomillashtirish.
- 3.3. Xorij davlatlarida Byudjet tasnifi amal qilishining huquqiy asoslari.

Tayanch so‘z va iboralar

Takrorlash uchun savollar

4-BOB. BUDJET DAROMADLARI TASNIFI

- 4.1. Byudjet tizimi byudjetlari daromadlari tushunchasi mohiyati va turlari.
- 4.2. O‘zbekiston Respublikasida byudjetdaromadlari tasnifi.

Tayanch so‘z va iboralar

Takrorlash uchun savollar

Test savollari

5-BOB.BUDJET XARAJATLARI TASNIFI

- 5.1. Byudjet tizimi byudjetlarining xarajatlari tushunchasi.
- 5.2. Byudjet tizimi byudjetlarining xarajatlari guruhlar.
- 5.3. Byudjet xarajatlarining tasniflanishi.

5.4. Byudjet xarajatlari tasniflanishining xorij tajribalari.

Tayanch soʻz va iboralar

Takrorlash uchun savollar

Test savollari

6-BOB.BUDJET TAQCHILLIGINI MOLIYALASHTIRISH MANBALARI TASNIFI

6.1. Byudjet taqchilligini moliyalashtirish manbalari tushunchasi.

6.2. Byudjet taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi.

Tayanch soʻz va iboralar

Takrorlash uchun savollar

Test savollari

7-BOB. GʻAZNACHILIK TIZIMIDA BUDJET TASNIFIDAN FOYDALANISH

7.1. Gʻaznachilik tizimi toʻgʻrisida tushuncha.

7.2. Gʻaznachilik tizimida byudjettasnifidan foydalanish.

7.3 Gʻaznachilik sharoitida byudjettasnifining takomillashuvi.

Tayanch soʻz va iboralar

Takrorlash uchun savollar

Test savollari

8-BOB.OʻZBEKISTONDA BUDJET TASNIFIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

8.1. Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarining byudjettasnifidan foydalanish.

8.2. Oʻzbekistonda byudjettasnifidan foydalanish istiqbollari.

8.3. Byudjet tasnifidan foydalanish istiqbollarining xorij tajribasi.

Tayanch soʻz va iboralar

Takrorlash uchun savollar

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

ILOVALAR